MARII SALOMONII
ALBERTISCHI, IVRECONSVLTI

EQVITIS QVE ROMANI, AC ADVOcati Conſiſtoriani, in librum Pandectarum Iur. Ci. commentarioli, in quibus pulcherrimæ adnotationes.

ET INTER CAETERA,

Verus & hactenus non perceptus ſenſus .l. j. de Iuſt. & Iure.

Tractatus de bono & æquo, ab alijs non explicitus, ad legum interpretationem neceſſarius.

Repetitio non iniucunda ſcitu in .l. ut uim.

Item in .l. omnes populi, conciliatis ueterum & nouellorum Iuriſconſultorum traditionibus, Commentariorum lib. VI.

Tractatus de uoluntario & inuoluntario, Iuriſperitis cognitu neceſſarius.

Vera enarratio in .l. j. & .l. penul. de conſtit. Princ.

Similiter & in .l. j. de Senatoribus, & in ſequentes legum titulos uſq; in finem.

Cum gratia & priuilegio.

IO. MARQVARDO ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS PHILIPPI MARCHIONIS BADENSIS CONSILIARIO, ANDREAS CRATANDER S.

MARIVM Salomonium, quem tu literariæ rei consulens, recudendũ mihi dedisti, ad te mitto, Marquarde clarissime. Cui enim potius principem Iureconsultum, ac, ut sic dixerim, maiorum ueluti gentium inscribendum existimem, quàm tibi in hoc studij genere tam præstanti, ut non iniuria à PHILIPPO Marchione Badensi, non dicam nunc quali principe, in honestissimum sis cooptatus Consiliariorũ locum, quem tibi & prudentia confirmas, & autoritate tueris. Eum uerò cum alijs sanè plurimis tibi nominibus gratuler, tum eo peculiariter, quòd Iac. Kirserum es sortitus collegam, quasi Scæuolam aliquem, rerum gerendarũ cum participem, tum ueluti ducem, cuius consuetudine ut nihil tibi potest esse antiquius, sic ad cõmunis uitæ societatem iucundius, ut rebus arduis occupatus queri non possis, quod fortasse alij pleriq;, eò tibi loci redacto deesse adcolenda studia otium, deesse demum qui literis istis, quibus es affatim præditus, honorem habeant. Quæres te, opinor, adduxit, ut ad istius libri æditionem me tantopere inuitares, hoc agens, ut hæc ciuilium rerum disciplina nostræ ætatis hominibus esset paulò cõmendatior, quæ te non solum prouexisset, sed & auxisset fortunis. Nec enim es in ea sententia, qua multi, ut relinquendum hoc quicquid est studij tanquam prophanum existimes, imò prudenter, eq; re nata in animum tibi inducis, nec ullam Reip. partem, quamlibet in speciem exilem, satis commodè sine eo administrari posse. Cui rei documento sunt longè clarissimæ Germaniæ ciuitates, quarum ut quæque fit plurimi, ita est erga hanc studiorum partem propensior. Et ne longius petantur exempla, an non hoc nomine primum Norimbergam, deinde Augustam illam Vindelicam suspicimus? quarũ altera Pirkheimerum, altera Peutingerum, utroq; & absoluta literarũ cognitione, & dexteritate obeundarum rerum longè præstantissimos habet: ut interim taceam Argentoratensem senatum, cuius autoritate Io. Iacobus Kirserus, qui nunc isthic publicè leges doceat, accersitus est. Vnde enim tantum boni alioqui, ut hac una in re, citra imitationis studium, citra exemplum, quid quauis in re fieri conueniat, prouidimus occurrat, cum nullibi capitalius erretur? Adde etiam, quòd eiusmodi sunt pleraq;, quæ in publica iudicia incurrunt, ut cũ recti specie nobis blandiantur, non possint nisi legum beneficio excuti. Quæ adeò res efficit, ut operam dandam, quantũ omni studio euinci possit, existimem, ut ex animis uulgi euellatur opinio, stultior dicam, an pestilentior nescio, qua persuasum habent nonnulli, sic esse hoc studij genus comparatum, tanquam superuacaneum homini Christiano, neq; futurum usui: interim autem eiusmodi nobis prouidimus occurrat, cum nullibi capitalius erretur? Adde etiam, quòd eiusmodi sunt pleraq;, quæ in publica iudicia incurrunt, ut cũ recti specie nobis blandiantur, non possint nisi legum beneficio excuti. Quæ adeò res efficit, ut operam dandam, quantũ omni studio euinci possit, existimem, ut ex animis uulgi euellatur opinio, stultior dicam, an pestilentior nescio, qua persuasum habent nonnulli, sic esse hoc studij genus comparatum, tanquam superuacaneum homini Christiano, neq; futurum usui: interim autem eiusmodi nobis proponunt Respublicas, quas fortasse sit optare facilius, quam assequi, ex Antipodibus fortè adductas. Ego sanè Rempublicam ne quidem animo concipere possum, quæ magistratum, quæ deniq; leges, uincula quædam & compages ciuitatum, desideret. Nec eo tamen inficias, quædam tradi nostra tempestate à Iureconsultis aut incultius, aut superstitiosius, &, ut liberè quod sentio, dicam, parum è dignitatate legum. Sed quid facias? non debent eam ob causam leges periclitari, quarũ usus tam est necessarius, quàm est aquæ & ignis: ut quod Cicero de libello. XII. tabularum dixerit, id rectissimè Pandectis conuenire crediderim, eas nimirum omnium philosophorũ bibliothecas & autoritatis pondere, & ubertate utilitatis superare. Quæ enim est paulò liberalior disciplina, quæ non aliquo pacto in ius ciuile incidat? Quamobrem plurimum tibi deberi fateantur necesse est omnes quibus cordi erit hic noster Salomonius, cuius tu mihi excudendi non solum autor extitisti, uerumetiam cessanti impulsor. Qui sic ingressus est inuoluta quædam legum explicare, ut interim significationem det nõ obscuram, eum in nullo disciplinæ genere non fuisse cum summa laude uersatum. Eum autem, iam multis mendarum myriadibus repurgatum, tu ueluti tutelaris quidam patronus suscipies, & contra tenebriones quosdam, quod unus rectissimè potes, defendes. Vale, ex officina nostra typographica, Basileæ, Calend. Martias. Anno M. D. XXX.

Iac. Kirserus.

Bil. Birkheimerus.

Chunr. Peutinger.

P. GILII BELGAE EPIGRAMMA.

Ecce iterum Sol est tenebroso redditus orbi,
Et spectant lumen secula nostra nouum.
Atq; iterum Latij Crasso florere tribunal
Cœpit, & antiqui signa uidere fori.
Voce Salomonij ueneranda scientia legum
Lucet, & æthereæ pagina sancta Dicæ.
Insubribus terris quàm magnum tollit in astra
Alciatum, priscis æmula fama uiris.
Quàm propè stellifero Zasius succedit olympo,
Qua flumen Rhenum pinguia culta secat.
Gallia Budæo quantum uiget alma diserto,
Aurea qui iuris sydera laude ferit.
Roma Salomonium tam celsis extulit alis,
Atq; Quirinalis nomen, & ordo togæ.
Corycidæ nymphæ, Themidos oracula diuæ
Quæ colitis, molli nectite serta manu.
Tuq; Themis Marium Cereali cinge corona,
Hic est Romulea iuris in urbe decus.

SANCTISSIMO CLE
MENTI VII. PONT. MAX. MARIVS
SALOMONIVS S. P. D.

HAVD incelebris inter sapientiæ studiosos, B. P. proditur agitata quæstio, Nunquid sapiens ad remp. accedere debeat: & obtinuit, non, nisi impellat necessitas: & tum sanè non accersitus modò, ue-rumetiam ultro sese ingerat: quod si non fecerit, haud minus uitu-perandus est, quàm patriæ communis, salutisq; desertor: neq; iniu-ria quidem, cum ortus nostri primam partem patria sibi uendicet, uitaq; nostra charior sit habenda. Cato iunior, uiuũ sine dubio uirtutis simulacrum, suadentibus amicis uti tribunatum peteret: minime conuenire respondit tempore Reip. nõ necessario. Postea cum uidisset Metellum uirum turbulentũ tribunatum petere, ipse quoq; candidatus in campum descendit, ut suo tribunatu Metelli inso-lentiam retunderet. Rursus ut Crassi & Pompei designatorum Coss. potentiæ pro Rep. cum Imperij fauore quiret obsistere, præturam urbanam, magistratũ consula tui proximum, summo studio efflagitauit. Hinc est, cum ijs difficillimis tempori-bus tua ope & opera communem patriam, id est Remp. Christianam indigere cer-neres, ueræ laudi & propensæ pietati tribuendum est, quòd pontificatum appetie-ris. Nec ad rem, quòd nõnulli sancti uiri id munus renuerint, aut inuiti susceperint: siquidem imbecillitatis cõscientia, ut Cœlestinus fecit, excusandi sunt: sin uerò one-ris euitandi consilio, non sine labe reprehensionis recusarunt. Apostolus ad Timo-theum commendat, non improbat studium capessendi episcopatus. Qui episcopa- 1. Timoth. 3
tum desiderat, inquit, bonum opus desiderat: id est, occasionem exercendarum uir-tutum. Quantum autem nunc instet operis, laboris, curæ & solicitudinis, non est qui ignoret. Vndiq; sunt angustiæ, nec unquam res Christiana maiori in discrimi-ne stetit. Vrget intra uiscera nostra contagiosa illa hæreticorũ pestis, quæ simplices animas inficit, perimitq;, pro quibus Christus crucifixus est. Foris plusquàm for-midolosus terror immanissimi ac potentissimi Turcarũ principis, quo cum bellum est, non de imperio solũ, sed uter sit etiã, cuius uires in nostras ceruices quotidie in-ualescere cernimus. Quantis uiribus, ut præsentes tantũ calamitates cõmemorem, atq; obstinata septem mensium obsidione claram Rhodum in nostram faciem, & quasi nobis ex specula, proh pudor & dolor, spectatoribus expugnauit. Paulò antè Thaurunum (quod Belgradum uocant) ui cepit, duo terra mariq; Christianorum ualidissima propugnacula. Mox Drauum, Sauum, & Danubium in ditionem suam redegit flumina, quæ inter nos & hostes ipsos, pro nostris munimentis ac repagu-lis natura interfluere uoluit. Pannoniæ multis cladibus ac uastationibus attritæ sunt. In nostrum iam exitiũ omnes eius cogitationes, spiritus, conatus, rabiem con uertit: arma, apparatus, munitiones, tormenta, classes, nihil aliud præter hanc orbis terrarum regiam arcem Romam suspirat, sedesq; Petri se uictore uti Mahumethi fiat. Parum, aut nihil præterea sibi negotij superesse, fortè non male sentit ad reli-quum terrarum subigendum. Vires nostræ sese inuicem conficiunt, acerrimè belli-gerantibus inter se principibus Christianis: tumultus Gallici Insubriam & Ligu-riam infestant: Mediolanum graui obsidione cingitur, & tanta obstinatione, quòd in castris sub niue & glaciantibus imbribus hybernatur. Ecclesiæ ærarium prorsus exhaustum, & multo ære alieno oppigneratum nullius opis est. In tantis difficulta-tibus ne quid detrimenti res Christiana caperet, eligendus certe fuit is, in quo sum-ma, si posset fieri, essent omnia, aut saltem sapientia cum potentia non deesset. Quæ

duo in principe fore necessaria, naturæq; lege iuncta colligataq; simul diuinus Plato in legibus, & in epistolis ad Dionysium scribit. Magnus item Apollonius Thianeus Domitiano imperatori scribens: Vt potētia tibi est, inquit, pariter & prudentia opus est: alterum altero indiget, quemadmodū uisus luce, & lux uisu. Sapienter idcirco maiores nostri sacello Martis in Capitolio Mineruæ sacellum iunxerunt, iudicantes sapientiam sine potentia floccidam & in manu furiosi. Et si haudquaq; numero pauci in sacro Cardinalium cœtu essent, qui tanta diuinorum scientia, religione, pietate, temperantia, fortitudine, charitate, prudentia pollerent, quanta in Pont. Rom. esse debet, attamen præcipuus ideo uisus es omnibus, quòd in te sunt omnia, quæ in summo principe & Pont. hac tempestate requirūtur. Tu enim unus, quod citra adulationem dictum uelim, qui suis uiribus, consilio, autoritate, & animi magnitudine tantam molem sustinere nunc posset. In te primū tota Italia unice gentis Medices splendor, gloria, diuitiæ, amicitiæ, clientelæ perquàm maximæ, sine quibus nihil arduum aggredi, perficiq; potest: singularis præterea in regundis populis, rebusq; publicis constituendis prudentia, ut ipsa tuæ curæ & tutelæ credita, quæ per te nunc floret, Florentia testatur: diligenti & assidua tractatione grauissimorum negociorū didicisti, quid Rom. Pont. quid Cæsari, quid cuiq; regum ac principum conueniat, singulorumq; naturas, mores, ritus, affectus, animos, uires, potentiam perscrutatus. Non te latet, quibus rationibus cum eis agi oporteat, quibus artibus irritantur, quibus etiam concilientur: ut non mirum sit, si omnium ferè principum beneuolentiā tibi comparaueris, multumq; autoritatis apud eos uendicaueris, propter quæ firmissima spes cœpit, quòd omnes breui, te autore, Christianorum dissensiones & odia extinguentur: &, quod optabilius est, efficies, ut arma in Turcas communes hostes concordi animo conuertant: per quos haud dubium est & tota Europa eiici posse, & in antiquas suas latebras detrudi. Tibi soli, crede mihi clementissime Clemens, tibi soli reposita hæc laurea est: si quid animo concepisti, constanter, ut soles, prosequeris. Etenim nullius laudis est, fortia & difficilia moliri, nisi sapienter fortiterq; perfeceris. Quæ omnia ubi multum diuq; exactissimè inter Patres excussa essent, incredibili repente consensione omniū uota quasi diuino afflati spiritu in te unum conuenerunt, summū & uerum pontificem appellando: factumq; palàm est, quòd non inimica (quamuis longa) neq; tumultuosa unquam inter uos fuit contentio, sed pia & solicita de tanta re, ut par erat, discussio. In his tui apostolatus comitijs clementiss. P. multa memoratu digna, summisq; laudum præconijs celebranda obseruaui. Habent annalium scriptores de te et toto sacro collegio quod literis mandare possint eximiæ laudis & gloriæ immortalis, idq; omnis ætas narrabit, admirabiturq;, & futuris post te comitijs pontificijs amplissimus ordo quod imitetur. Imprimisq; illud, quòd nunquam plures ac capitaliores (honoris causa dico) inter patres uiguerunt inimicitiæ, & ubi in conclaue coitum fuit, omnes simultates & offensiones Christo saluatori nostro syncera & pia mente condonatæ sunt: omnium factum unū cor est, una uoluntas, unus & idem finis, uti diuinus honos, sedisq; Apostolicæ decus & ornamentum & autoritas & maiestas solum exquireretur, procurareturq;. Nec tacenda est generosi animi de teipso tua fiducia in tantis discriminibus bene gerendæ præ cæteris, R. P. & impetrandi ab his quibus cum non leues, si tum non erant, simultates, proculdubio paulò antè fuerant: nullum profectò de fiducia sui exemplum, quorum Valerius meminit, cū isto est conferendum. O quantum ualet B. P. conscientia bene animati cordis, & multis experimentis quæsita autoritas ad audendū conficiendumq; res maximas. Præterea quæ tanta uis dicendi unquam fuit, quæ satis commendare posset inauditam amplissimi ordinis in Remp. charitatem, quam non modò pecuniarijs commodis, sed

sed etiam periculo capitis prætulerūt, scilicet, ut inimici tui ultro ac simpliciter sine ulla lege tibi detulerint principatum, non alia ratione, nisi quòd publicè interesset. O felices animas, quibus cōtigit sic de sede Apostolica bene mereri. Non paruam necesse est habuerint de se innocentiæ cōscientiam, aut de tua clementia fiduciam, quod utrisque satis gloriosum est. Tibi uerò longè plus gloriosius, quòd is habitus comprobatusq; sis, etiam tuis inimicis, dignus hoc Pontificatu, isq; habearis, qui speciosius ducas offensionū obliuisci, quàm ulcisci, & omni uindicta clementiam potiorem. Magnum itaque fuit, Clemens sanctissime, priuatas simultates & offensiones pro Rep. remittere. Magnum etiam æmulo siue competitori in petitione honorum cedere. Maximum autem, inauditum, & penè incredibile, inimico placato intrepidè cedere. Multi quippe res proprias postposuere publicis: rarissimi uerò qui cum statu discrimine rem cōmunem prædilexerint. Explorata quamuis cuiq; tua sit clementia, quæ te Deo propè similem olim reddidit, & nunc eius uices in terris gerere facit, ut quod semel remiseris, perpetuò sit remissum, teq; semel pacatum nemo postea senserit inimicum: attamen fieri nō potest, quin sub reconciliato principe timoris uel minima suspicionis fibra non remaneat, eaq; quantumuis exigua, ne sit molesta. Etenim natura ita comparatum est, ut ex cordibus hominū uix penitus deleri ualeant, facillimeq; regerminant: & idcirco generosi pectoris est, & excellentis uirtutis, pro salute cōmuni anxiam uitam non recusare: quas suspicionum fibras ut funditus extirpares, euelleres, mox animum adiecisti, per quod omnes plane intelligerent te mansuetū & clementissimum Pont. acturum, & eos quibuscum dissensiones fuerunt, tuo lateri iunxisti dignitatibus & honoribus auctos & ornatos. Hoc pacto pacatis animis consecutus es, ut neminem pœniteat suffragijs te iuuisse: neque quisquam est, quin optima eum spes foueat. Quibus diuinis tuis gestis, ac glorioſissimo Pont. admirationis et lætitiæ plenus, non cōuenire arbitratus sum, manibus uacuis gratulabundum ad te uenire. Dent alij aurum, argentum, uasa miro artificio cælata, alij lapillos, gemmas, & plus quàm Attalicam supellectilem, mulas Hispanas, & equos purpura & auro instratos. Porrò omnium rerum abundanti dantes res preciosas, crede, crede mihi, non darent, nisi in animū induxissent suum, largitionibus quasi esca aucupari: quæ quàm illiberalis & sordida isthæc sit largitio, neq; stultissimi ignorant. Pulchrè Isocrates Nicoclem suū admonet, benignius exciperet, pluriscq; faceret eos qui petituri aliquid, quàm qui ad eum irent donaturi. Facultates meæ perexiguæ sunt, B. P. & quantulæcunq; sunt, tuæ certè sunt, cum ipse quoque alterius non sim. Si memoria tenes, iandiu est quòd me Leoni x. fratri tuo simul & tibi dedidi, addixiq;. Testantur hoc commentaria mea de probationibus, & libri de Principatu, ad eundem Leonem, & scripta in legem Gallus, quæ tibi dicaui. Nunc autem totus factus sum tuus: & ueluti seruorum operæ, non suæ ipsorum sunt, sed dominorum, æquè lucubrationes meæ alterius quàm tuæ esse nequeunt, tibiq; soli reddendæ: non ut talentum defossum, sed multo labore superlucratum in hac communi lætitia hilari fronte excipias, obsecro atque obtestor, opus haud inelegans, & pub. utilitatis, hortatu & iussu tui Leonis susceptum, in libris Digestorum enarrationem explicans: quod ut eidem Leoni ab initio destinatum, sic tibi in humanis & diuinis eius legitimo nūc successori debitum, dedico, dicatumq; quasi arrabonem inchoati operis primum librum trado, qui ultimam à me nunc manum recepit. Sequentes libri ad te uenire festinant, modò non intercipiatur ocium: nam prægrauante senio, & admonente hinc migraturum sarcinulas componere, à causis orandis eo consilio ad ocium totum me contuli, ut quod uiribus præstare nō ualeo, ingenio saltem elaboratum aliquid reponerem. Neque aliud mihi est aurum, B. P. quàm hoc, hoc, quod in officinis ingeniorum cudi solet, flagranti amore igni-

Salomonij lucubrationes.

tum, quod neq; te uiuum, neq; mortuum unquam deseret, imò nec mori patietur in omnem terram, & omne æuum laudes tuas per ora hominũ uolitare faciens: estq; eiuscemodi hoc aurũ, quod nec illiberaliter dari potest, ea scilicet spe, ut plus reddatur. Nam, per Deum immortalem, quicquid auri in orbe terrarũ est, tanti non est, ut par calculus reddi possit ijs qui famam scriptis extendunt aliorum, & mortalium memoriã faciunt immortalem. Epistolæ modum prætergressus sum, B. P. pono igitur calamum, ne tua in legendo abutar patientia. Eloquentiæ autem nitorem à Leguleio ne exigas uelim, sola animi promptitudine & affectu contentus. Valeat Sanctitas tua feliciter.

MARII SALOMONII

ALBERTISCHI, IVRISCONSVLTI, EQVITISQVE ROMANI, AC ADVOCATI CONSISTORIANI, COMMENTARIA IN LIBRVM PRIMVM DIGESTORVM.

DE IVSTITIA ET IVRE.

DOMITIVS VLPIANVS.

IVRI operam daturũ prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est Ius à iustitia appellatum. Nam ut eleganter Celsus definit, Ius est ars boni et æqui, cuius meritò quis nos sacerdotes appellat. Iustitiam nanq; colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu pœnarum, uerumetiam præmiorũ exhortatione efficere cupientes, ueram, ni fallor, philosophiam, non simulatam affectantes.

ARGVMENTVM.

B VOlens Vlpianus instituere eum qui ad iuris accedit sapientiã, præmonet officij quod obiturus est: & quo uehementius incendat, illud cõmendat ab eo quod boni et æqui est artifex: ab utilitate, quod bonos ciues efficit, quo nihil mediusfidius in ciuitate est fructuosius: ab excellentia disciplinæ, quæ quod uera est philosophia. Officium autem Iureconsulti uersari scribit in colendo æquitatis iustitiã, bonos tum pœnis, tum præmijs fieri affectare, ut uera dictat philosophia.

Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est autem Ius à iustitia appellatum.

Ius à sola iustitia pendet

Sensus est meo iudicio, sciri ante omnia oportere, Ius à sola iustitia pendere, & propterea quicquid à uera iustitia non est, ius non esse, quod Vlpianus probat ab eo quod ius est ars, id est exercitiũ boni & æqui uiri, quasi dicat: bonus & æquus uir est cultor iustitiæ, & cultor iustitiæ non nisi uir bonus esse potest. Vnde refert Celsum eleganter definire Iureconsultos meritò sacerdotes appellari, ea in primis ratione, quia colunt iustitiã ex scientia boni & æqui, quasi dicat: nisi sciat quid bonum & iniquũ sit, quantumq; inter æquum & iniquũ, licitumq; & illicitum sit, colere non potest iustitiam. Aequum & iniquum natura tale intelligimus, licitum & illicitum legitima sanctione.

Cicero secũdo offic. Iustitia ex qua una uirtute uiri boni nominantur.

Bonos non solum metu pœnarum, uerumetiam præmiorum exhortatione efficere cupientes.

Solon dicere solebat, his duobus, scilicet præmio & pœna, omnem rempub. contineri. Plato, Aristoteles, & omnes alij rerumpub. constitutores admonent nihil optimas prodesse leges, nisi ab ineunte ætate ciues bonis moribus instituantur. Ex quibus notatu digna multa succurrunt, & in primis quod eum qui uere

a

præmio et poena omms Rcss. rostmet

C Iureconsultus appellari uult, ante oculos habere debet, nequid uel interpretatione uel responsione definiat, per quod benemeritis præmia denegentur, & malemeritis iusta pœna non irrogetur. Item quod Iureconsulti studiosi esse debent, ut secundum uirtutem uiuatur, quodq; hortamenta ad uirtutes sunt præmia, & ad uitia fugienda terror pœnarum: & ueluti solæ minæ sunt uanæ, ita & laudationes, si uirtus algeat. Præterea uti publice interest, delicta ne sint impunita, & malis hominibus purgari prouincias: pariter publice interest præmia bonis constitui, bonisq; hominibus ciuitatem repleri, imò plus hoc publice utile est, quàm scelestos conquiri: malorum enim persecutio non ob delicta solum, uerumetiam ut ipsi boni fiant, & alij formidoloso exemplo ad uirtutes se cõuertant. Bonos ait, quia non satis est innocenter uiuere, nisi secundum uirtutem uiuatur: non enim innoxia, sed proba bonos efficit uita, sicut mala malos. Præponere autem præmia & pœnas infligere eorum est qui reipublicæ præsunt, nõ autem Iureconsultorũ. Et ideo Vlpianus ait: Cupientes quod huiusmodi affectus esse debent ut nullum malum fiat impunitum, & nullũ bonum irremuneratũ, quod est propriũ philosophantis, & idcirco subijcit:

Veram, ni fallor, & non simulatam philosophiam affectantes.

Ad enarrationem huius loci, nescio quid amplius queam afferre quàm subiecta Ciceronis uerba, ex libro primo de Oratore: Si quem ista præpotens, inquit, & gloriosa philosophia delectat (dicam audacius) hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui in Iure ciuili & legibus cõtinentur. Ex his enim & dignitatem maximam expetendam uidemus, tum uero & iustus ac honestus labor honoribus, præmijs, splendore decoratur. Vitia autem hominum atq; fraudes, damnis, uinclis, ignominia, uerberibus, exilijs, morte mulctantur. Et docemur non infinitis concertationũq; plenis disputationibus, sed autoritate, nutuq; legum domitas habere libidines, cohercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis oculos, mentem, manus abstinere. Fremant omnes licet, dicam quod sentio. Bibliothecas me hercle omnium philosophorum, unus mihi uidetur XII. tabularum libellus (si quis legum fontes & capita uiderit) & autoritatis pondere, & ubertate utilitatis superare. Gellius refert Phauorinum philosophum dicere solitum nõ minori delectatione se legere XII. tabulas, quàm decem de legibus Platonis libros. His iunge tria illa iuris præcepta, quibus tota philosophia continetur. Quintilianus libro duodecimo: Quæstio iuris omnis aut uerborum proprietate, aut æqui disputatione, aut uoluntatis coniectura continetur, quorum pars ad rationalem, pars ad moralem philosophiam redundat. Idem Cicero primo de legibus: Ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinã puto: & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iustitiæ quàm litigandi tradunt uias.

Plenior nunc subdenda est interpretatio ex nostris problematibus. Propter quid est quod prius discendum Vlpianus monet, unde nomen iuris descendat, quàm quid ipsum sit ius? Nónne uerior illa traditio est quæ à definitione proficiscitur, per quam planè intelligimus quid sit id de quo agitur?

An, ut Accursio placet, uerbũ Oportet, pro cõuenire est, quod cõsilij sit nosse iuris uocabulum unde descendat, necessitatis autem, iuris definitionem nõ ignorare? Posset hoc recipi, nisi propter uerbum, prius, hoc sermone consequens fieret, plus conuenire nosse etymologiã quàm definitionem, quod est incõgruens.

An, ut Baldus colligit, qui uult scire quid rei, debet scire principia nominis? Quod si uerum esset, nequiret sciri, quid sit possessio, si ignoretur à pedum positione dicta? quid seruitus, si ignoretur à seruandis mancipijs nuncupata? similiter quid stipulatio? quid testamentum? & id genus reliqua. Considera definitionis esse,

D Legum XII. tab. autoritas.

A nis esse, explicare quid est: Etymologiæ uero, rationẽ nominis exponere. Aetia græce ratio est, logos sermo. Porrò ueluti aliud est nomen, & aliud res ipsa quæ nominatur, sic alia cognitio nominis est, & alia rei nominatæ. Hinc à nostris nõ recipit passim ab etymologia Syllogismus, sed uix negatiue, & tunc cũ ab essentia traducitur rei quæ nominatur, ut iuris uocabulum è iustitiæ uisceribus ductũ.

At Vlpianus præmonet, damnatæ opinionis fore existimantiũ Ius esse quicquid potentiori est utile. Igitur ait, nosse oportet, à iustitia descendere. quasi dicat, non à potentioris cõmodis, ut quidam male sentiunt. & nosse oportet, ait, ut non ignoretur, quod uere ius est, quóue cogitationes, actus, interpretationes, responsa sint referenda: scilicet ad ueram iustitiam, tanquam principium finemque suum. Præclara, me deus, & literis aureis adnotanda sententia, qua instruimur principum placita tum uim legis habere, quando cum honestate sunt coniuncta. Hinc edocemur qui potentiorum blandiuntur emolumentis, nõ Iureconsultos fore, sed iniquitatis ministros: non boni & æqui artem exercere, sed perditissimi hominis: non sacerdotes, sed apostatas: non philosophantes, sed hypocritas improbissimos. Adducor in hunc sensum uerbis Aurelij Augustini. lib. decimonono de Ciuitate Dei, ubi refert Cor. Scipionem in Repub. Ciceronis differentem, & ab hoc quod ius à iustitia descendit, arguere ius nõ esse quod potentioris gratia constituitur. Cuius uerba sunt hæc: Cum illud ipsi ius esse dicant quod de iustitiæ fonte manauerit, falsum est quod à quibusdam non recte sentientibus dici solet, id ius esse, quod ei qui plus potest, utile est. Hæc Scipio. Consentit Aquinas: Lex est, inquit, iniusta, quando non tendit ad utilitatem cõmunem, sed Princeps edit eam propter suam utilitatem. Propter hoc idem gloriabundus se iactat Iulianus in l. prima. C. de cad. toll. dicẽs: Quod cõmuniter omnibus prodest, hoc

B priuatæ nostræ utilitati anteponendum censemus, nostrum esse proprium, subiectorum cõmodum imperialiter existimantes.

ij. ij. q. x. c. xi. c. erit. iiij. dist. Isidorus.

Hinc Panormitanus in c. 1. de constit. colligit innocenter defraudari, denegaricq; iniustam uectigalium pensitationem. Quæ autem illicita sint uectigalia, Felinus ibidem docet.

Amplius docemur, quæ principis sunt non esse uniuersorum. Facessant idcirco garriẽtes omnia publica principis esse, & quæ principis sunt inter publica haberi. Stultaq; apparet illa dubitatio, utrum Fiscus & Resp. sint idem. Quis enim ignorat Rempublicam esse rem populi, & Fiscum rem principis? & ideo diuersum circa legationes in debitore reipub. & debitore fisci Martianum respondisse legimus. Congruentius quæsiuisset Bart. utrum Fiscus & Aerariũ essent idem.

Respublica. Fiscus. In l. sciendum. infra de legat.

Quocirca admonendi sumus, tria esse quorum unum non est alterũ, Patrimonium, Fiscum, Aerarium. Habet enim princeps patrimonium, id est facultates proprias, quarum meminit Aphricanus in quibus ante Iustinianum, iure cõmuni cum cæteris utebãtur principes. Primus Iustinianus lege à se lata patrimonia les æquauit rebus fiscalibus, ut l. ultima. C. de quat. præscri.

Patrimoniũ. In l. apud Iulianum in fi. de leg. 1.

Habet etiam fiscum, nam constituto principi lege regia ad decorum & maiestatem seruandam, à S. P. Q. R. decreta fuit quædam publica pecunia, quæ fisci dicta est à fiscis, id est à sportulis quibus ea pecunia recondebat: erant enim nummorũ receptacula, ut manticæ, marsupia: autor est Pedianus: quæ est propria ipsius principis, & nõ alterius pecunia. Vlpianus: Res enim fiscales, inquit, quasi propriæ & priuatæ principis sunt.

In l. ij. ne quid in lo. pub. fiat.

Est præterea ærariũ, populi pecunia, ab ære, quod cõdebatur in æde Saturni. Macrobius meminit, cuius administratio fuit Quæstorũ. Pomp. in l. secunda de orig. iur. Deinde cum ærarium populi auctũ esse cœpisset, ut essent qui illi præessent, constituti sunt Quæstores, dicti sunt ab eo quod inquirendæ & conser-

Aerarium.

Quæstores.

C uandæ pecuniæ causa creati essent. Plinius iunior in Panegyrico ad Traianum: At fortasse non eadem seueritate fiscum, qua ærarium cohibes, imò tanto maiori, quanto plus tibi licere de tuo quàm publico credis. Ecce quod publica non sunt principis, scilicet iure proprietatis, sed uix administrationis onere.

Quid causæ est, quod Vlpianus, siue Celsus, Ius artem appellat, & non scientiam? Accursius laborat ostendere, quid est Ars, & ait esse scientiam, quæ arctat infinita. Planius dixisset quod arctis, id est compendiosis documentis dispersas iuris partes restringit. Nam. L. Crassus ille oratorũ iurisconsultissimus, & iurisconsultorũ eloquẽtissimus, sæpe pollicitus fertur quãdo per ociũ licuisset, omne Ius Ciuile, quod tum diffusum & dissipatũ erat, ad artem generatim redigere. Outinam nunc Crasse uiueres, quæ tamen sententia non congruit sequentibus uerbis, uidelicet, cuius meritò nos quis sacerdotes appellat. De officio enim boni & æqui uiri Celsus loquitur, q̃d in actione uersatur, & ideo ius est ars, intelligo exercitium boni & æqui uiri; ueluti Virtus dicitur ars boni hominis: Philosophia, ars sapiẽtiæ studiosi, & iniqui ars nequitia; nõ enim de Iureconsultorũ hic agitur sciẽtia, quæ est non ignorare quicquid legibus scriptũ, moribus receptũ, prudentum ue autoritate digestũ est, in qua cognitione nullum artificiũ requiritur, præter assiduam lectionẽ. Aristoteles quinto Ethicorũ: Cognoscere iusta & iniusta, nullam sapientiã putant, quoniã de quibus rebus leges loquuntur non difficile est intellígere, sed iusta facere maius negociũ est. Hæc ille. Quintilianus: Quæ scripta sunt, aut posita in more ciuitatis, nullam habent difficultatem, cognitionis sunt enim nõ inuentionis. Ars itaq; Iurecõsulti, id est boni & æqui uiri, in æquitate colenda consistit, quæ nullo scripto, sed sola recta ratione cõtinetur, & ingenio sapientis cõcipitur, duce iustitia atq; magistra. Soli (Aristoteles inquit) iuris prudentes pertractant ista ueluti manuales artifices, atq; perficiũt, quod tanti est, quanti est Iureconsultum esse.

Ars.

L. Crassus.

Scientia Iurecõsultorum.

D

DE AEQVO ET BONO.

Cuius meritò nos quis sacerdotes appellat.

Doctores extra quærũt, meo iudicio, quod intus habent: scilicet, quare hæc sacerdotis appellatio: quod subiectis uerbis declaratur. Iustitiã nanq; colimus, & boni & æqui notitiã profitemur, unde colligere licet Iureconsultos boni & æqui uiri artem exercere. Item boni & æqui uiri esse, per æquitatem iustitiam colere: deniq; sacerdotis peculiare ac proprium esse, ex bono & æquo iustitiam colere: Nimirum si ius Pontificium sola æquitate niti dicitur, & quoniam Iureconsulti tales sunt, meritò sacerdotes iuris & iustitiæ nominantur: & eleganter Iustinianus totum hoc iuris corpus, templum à se iustitiæ consecratum concionatur: unde fit ueluti ministri templorum sacerdotes habeantur, pariter Iureconsulti antistites in templo iustitiæ sacerdotes nuncupentur.

In l. i. & ij. c. d. uet. in enuc.

Iustitiam nanq; colimus.

Scilicet propter seipsam; & hic uerus iustitiæ cultus; alioquin mercenariũ esset & abominabile. Cicero primo de legib. Per se ius est expetendum & colendum: quod si ius, etiam iustitia. Idem Vlpianus: Est enim res sanctissima, Iuris Ciuilis sapientia, quæ pretio nummario non est dehonestanda. Hinc illiberalis ac semper detestanda uisa est mihi uox illa quorundam, & quod peius est, exijt in prouerbium, qui cum in aliquem egregium locum inciderint, admonent auditores, notent

In l. i. d. uac. sog.

A notent, memoria teneant, quia, ut ipsi dicunt, de pane lucrando.

Boni & æqui notitiam profitemur.

Quoniam æquitas est uia ad iustitiam, quam qui ignorat, etiam cultum iustitiæ ignorat. Iungit idcirco Vlpianus hæc duo, Cultum iustitiæ qui in actione cõsistit, Boni & æqui notitiam quod pertinet ad colendi scientiam, sine qua nemo iustus esse potest. Scite ergo Bal. inquit; Scire in nostra scientia, non est propter scire, sed propter operari bonum & æquum; scientia tamen requiritur non ut finis, sed ut ducens ad finem, quia sine scientia nulla procedit operatio intellectus.

Aequitatis cultus.

Exigit iam locus hic de Bono & æquo uerba faciamus, cuius frequentissima ubique mentio; quid autem sit non uideo satis explicatum. Nemo est qui se non iactet boni & æqui magistrum, etiam imperitus quisq;, & in primis mercatores impudenter totum sibi uendicant, in quos acriter Castrensis noster inuehitur, & non iniuria quidem. Accursius putat aliud bonum & aliud æquum ius esse: quæ res Bart. ansam præbuit multa de, Et, coniunctiua dicere. Impertinẽter sane & non suo loco labor susceptus: nam hæ duæ dictiones, bonum & æquum, unum eundemq; significatum habere in omnibus iuris partibus uidemus. Sic Aristoteles, sic oratores & scriptores omnes. Vsurpatum est etiam dici una uoce æquitatem quam Aristoteles epiciam uocat, nos autem simul bonitatem & æquitatem dicimus. De qua re latissime idem Aristoteles quinto Aethicorum de iustitia iure & iusto tractat nõ dissimiliter à nostris Iureconsultis, cuius autoritatem sequi in ijs quæ plenius explicat, nõ dedignemur, quem maiores nostri uenerati sunt. Neq; his repugnant uerba legis hac lege. C. de pact. con. Et doct. male colligũt aliud bonum esse, aliud æquum, quod iure reprehenditur in mercuriali possessione, ea ratione, quod nihil bonum est, quod non idem sit æquum: & eatenus quid distat à bono, quatenus ab æquo seiungitur. Adde quod ibi nulla æqui fit mentio, sed æquitatis, quatenus æquitatem qui dicit bonũ & æquum dicit: quicq; bonum & æquum dicit, non aliud quam æquitatẽ loquitur. Verba autem illius legis sunt hæc: Quamuis bonum erat mulieri quæ seipsam marito cõmisit patires etiam eiusdem arbitrio gubernari, tamen quoniã legum conditores conuenit æquitatis esse fautores, perbonũ intelligo mulieri utile commodũ, quod sexus uerecundia & matronali pudore maritus nõ ipsa res suas negotietur, arg. l. maritus, C. de procur. Item bonum ad charitatem maritalem conciliandã continendamq; difficile proculdubio est quin maritus commoueatur suspicionis nota, quæ inuri solet ab administratione motis. Sensus ergo est, licet sit commodũ mulieri, nõ tamen est æquitatis: æquitas autẽ in hac specie illa est quæ suadet rei quisq; suæ sit moderator & autor. Nunc quid ipsa sit æquitas, uideamus.

B

Venus est iste intellectus

Aequitas.

Aequitas est perfecta ratio quæ leges & omne scriptum dictumq; interpretatur, emendat, ex qua ius manat quod bonum & æquũ dicitur, nullo scripto comprehensum, sed in sola uera ratione consistẽs. Quod æquitas perfecta sit ratio, arguitur ex uerbis Pauli in l. ius pluribus, ubi ius à natura scribit semper bo. & æq. esse. Specula. de dispensat. Aequitas est motus rationabilis regens misericordiã & rigorem.

Adieci, quæ leges & omne scriptum ac dictum interpretatur, emendat, quoniam æquitatis duæ sunt partes interpretatio, & emendatio. Est præterea quædã generalis æquitas latissime patens: est & alia particularis ab ipsa generali descendens, quæ cuiq; negocio applicatur interpretando & emendando. Ab ipsa itaq; interpretatione incipiamus, quæ frequentior est: Nullũ quippe est dictum neq; scriptum quod ut primum in controuersam uenit, quin indigeat interpretatione,

C Pomponius de origine iur. His legibus latis, cœpit (ut naturaliter euenire solet) ut interpretatio desideraret autoritatem prudentum, necessariamq; disceptationem fori. Et obserua quod non dixit cuiuslibet interpretis, sed prudentis, qui autoritate ualeat, quæ quidem interpretatio ex bono & æquo fieri debet. Bal. Aequitas est fundamentũ interpretandi. Idem Bal. Nullum argumentum, nullum decretum, nullamq; interpretationem & in similibus casibus recipiendam, nisi in æquitatis solũ radices egerit. Colligitur hoc ex ipsis Digestorum libris, ubi quicquid interpretationis legitur, id totum ex bono & æquo manasse apparet: neque alia est hæc boni & æqui ars, quàm ex bono & æquo interpretari, quod ad ueræ iustitiæ cultum pertinet. Quod tum efficiemus, cum uoluntatẽ potius quàm scriptum, cum quod benignius est, sequemur, cum quod omissum est, suppletur, & generaliter quicquid recta dictat ratio, perficitur.

In l. si defunctus. C. de suis & leg. De pac. iur. fir. c. ad hæc.

De primo exemplum est in l. scire oportet, de excreat. tut. ubi Modest. sic loquitur: Etsi uerba hunc habent intellectum, tamen legislatoris mens aliud uult. Per quæ uerba Bal. in. d. l. si defunctus, dixit: Aequi enim uiri est, legis mentẽ nõ uerba interpretari. Cicero pro aulo Cecinna: Scriptum sequi, calumniatoris est: boni aũt iudicis, uolũtatem scriptoris autoritatemq; defendere. Et eum qui pertinaciter à scripto non uult recedere, perniciose errare adulescens Celsus dicere solebat, refert Paulus. l. si seruum. de uerb. obli.

De secũdo Caius in regu. iu. Semper in dubijs benigniora præferenda sunt: benignitas enim proprium æquitatis epitheton, cuius contrarium est rigor. Modest. de ll. Nulla iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominũ introducũtur, ea nos duriore interpretatione contra cõmodum ipsorum producamus ad seueritatem.

D

Exemplũ in l. cũ pater. §. cũ imperfecta & l. unum. §. fi. d. leg. ij. & l. i. et l. quotiens. de hær. inst.

De tertio scilicet quod æquitatis sit interpretatione supplere, quod multifariã potest contingere: interdum suppletur uerbum, quod ad perfectionem orationis desideratur, & dictum non scriptum, etiamsi non probetur dictum, & uerisimile sit fuisse dictum. l. cum aurus. de condit. & demonst. Item quãdo uerisimile est, si cogitatũ fuisset, aut casus accidisset eo tempore quo scribebatur, dictũ fuisset. l. tale pactum. §. fi. infra de pac. ubi eleganter Accursius cõflando regulam, Nota, inquit, de iure id esse seruandum licet statutum non sit, quod uerisimile est, statutum fuisset, si quæsitum fuisset. Aristoteles: Emẽdetur omissum, quod & legislator ipse, si adesset, utiq; faceret.

De hac interpretatione suppletiua, tota ferè l. Gallus tractat Scæuola, & Papinianus in l. quæsitum, infra de testibus, quod omissum erat in l. Remia. & Iulia de publi. iudi. & Iulia peculatus, iusdicentis religione supplendum respõdit. & in l. non possunt. & l. nam ut ait Pedius de ll. ex bono & æquo, ad similia interpretatio exercenda traditur. Vlp. in l. oratio. de spons. Interdum etiam dictũ generale, aut indifferẽs æquitas moderatur, & cohibet. Exemplum: Prætor edixit ne quis eũ qui in ius uocatus, ui eximat: Offilius interpretatione restrinxit ad personas quæ uocari in ius poterant. Paulus adiecit, inquiẽs: Eadem æquitas in eo qui alio quàm quo debuerat, in ius uocabatur. Aliud exemplum in l. adigere de iur. patro. & l. gradatim de mune. & hono.

In l. data opera. C. qui accus.

Eadem æquitate recepta est illa Baldi sententia, dicentis: Mitius cum eo agendum qui fortuito occidit, lex licet occisorem occidi iubeat. Per quam sententiam Bartolomæus Veronen. lib. cautelarum meminit se iudicio liberasse illũ qui noctu prætereuntẽ iactu per lasciuiam lapidis occiderat: similiter & sessorẽ currentis equi qui inuitus hominem cõtriuerat. Castren. in l. i. de legib. tradit: Legi quæ iubet homicidam capite truncari, nisi intra mensem centum fisco intulerit, locum non

A non esse in eo, qui imprudens occidit. Idem Bald. in l. quicunque de seruis fug. regulare esse prodidit, ut cesset lex quæ corporalem pœnam infligit, si dolo non delinquitur.

Sola itaq; æquitas est, quæ scripta, dicta, factaq; non solum in legibus, uerum etiam testamentis, cæterisq; hominum actibus recte interpretando aperit, distinguit, dilatat, cohibet, supplet, præiudicat, ut recta suadet ratio, cuius ueri ministri sunt Iureconsulti, ut hic & toto Digestorum corpore liquet. Cicero. i. Rheto. Negocialis est interpretatio, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, consideratur, cui diligentiæ præesse apud nos Iureconsulti existimantur. Transeamus nunc ad emendationem, & hæc duplex, scilicet alia suppletiua, alia correctiua. Ius prætorium est quod Prætores introduxerũt, adiuuãdi, aut supplendi, aut corrigendi iuris Ciuilis gratia propter publicã utilitatem. Et hæc suppletiua multiplex. Aliquando suppletur ex mente, uel coniectura, de qua hactenus satis multa diximus: Aliquando præter mentem, & non ob aliud, nisi quod bonũ est & æquum suppleri. Aristoteles: Quando accidit quod rectum est omissum à legislatore, emendetur omissum. Hæc est natura, inquit, boni & æqui, emendatio, scilicet legis in quo omissum est. Causa autem est quod talia quædam sunt, ut de ipsis lex ferri nõ possit, itaq; decreto opus est. Hæc Aristoteles. Iulianus de legibus: Neq; leges, neq; S. C. ita scribi possunt, ut omnes casus qui quandoq; incident, comprehendantur: sed sufficit ea quæ plerunq; accidunt contineri, & ideo de ijs quæ primo constituuntur aut interpretatione, aut constitutione optimi Principis esset ius statuendũ. Ecce quàm liquidũ est posse suppleri omissa per interpretationẽ. Nam idem Vlpianus, ut Pedius ait, uel interpretatione, uel certa iurisdictione supplendum tradidit. Suppletur etiam constitutione, quando casus præter legis cõsiderationẽ accidunt: & obserua q̃d ait optimi principis, & nõ cuiusq; principis constitutione, cuius naturale est ex bo. & æq. & nõ ex suis commodis supplere. Suppletur itaq; aut interpretatione, si mens legislatoris concurrit: aut emendatione, id est, constitutione, si præter mentem accidat.

L. Ius autem. §. ius prætorium.

B

Alia emendationis est species, quæ tum fit, cum aliquid legi additur, uel detrahitur ex bona causa, & dicitur correctio. Cynus: Emẽdare est in melius reforma re. Aristoteles: Emendare lex permittat, quod uidebitur conantibus in melius disponere, quàm sicut iacet. Exemplum est in c. statutum de rescript. lib. sex. quæ utraq; emendatio, scilicet suppletiua & correctiua est principis, & eorũ quibus princeps, uel lex delegauit, de qua Imperator: Inter ius, inquit, & æquitatem nobis solis, & licet & oportet inspicere. Nobis solis, intelligo, & quibus nos uel lex delegauerit, ut Romæ prætoribus. De interpretatiua æquitate nõ loquitur, quia iuris prudẽtibus, & iudicibus id munus creditũ fuit, nimirũ quod cum imperio esse debet tam qui corrigit, quàm qui leges condit: & ideo Aristoteles, in ijs quæ emendatione indigẽt, decreto opus esse dixit. Pau. de reg. iur. In ambiguis quotiens æquitatem desiderij naturalis ratio, aut dubitatio iuris moratur, iustis decretis res temperanda est, & idcirco Aristoteles uult cõstitui certos magistratus, qui emendandi legibus præsint. Lib. iij. Politicorum inquit: In quibus lex aut prouidere nõ potest omnino, aut nõ bene prouidere, sit multitudo liberorũ hominũ, qui nihil agant præter legem, nisi in quibus lex ipsa necessariò deficit. Rursus idem: Qui Reipub. præest, siue unus, siue plures sint, in his potestatẽ habere debent, in quibus leges cauere non possunt. Non sine mysterio ergo dixit Vlpia. siue Pedius, in l. nam ut ait de legibus, & certa iurisdictiõe suppleri, intelligo certis magistratibus ad id cõstitutis. Sapienter ergo maiores nostri Principibus, senatui, & prætoribus id munus delegarunt.

In l. edita. C. de eden.

In l. C. de. ll.

C Dixi postremo ex qua ius manat, quod bonum & æquũ dicitur nullo scripto comprehensum. Iuris uocabulum generale est, cuius species sunt ius legitimum, & id quod bonum & æquum est. Ideo Aristoteles dixit non idem esse simpliciter, nec aliud genere: quãdo iuris uocabulum æquitati obijcitur, semper ius legitimum intelligitur, id est in tabulis, aut moribus utentium expressum. Aequitatis autem uerbo ius nõ legitimum significatur, & per hoc nullo scripto comprehensum. Imperator Alexander: Et quæ à Diuo A. patre meo, & quæ à me rescripta sunt, cũ iuris & æquitatis rationibus congruũt. Cic. primo de Oratore: Multa Crassus tum contra scriptũ pro bo. & æq. dixit. Idem pro A. Cecinna: Certissimo, inquit, iure niteretur si uti uelit iure moribus ꝙ concesso, sed causam suã iudices uult uobis æquam probari, non modo certam, & æquitae quoque, non modo iure niti.

Non ob aliud Cicero ius legitimum certissimũ appellat, & causam quæ ipso nititur certam, nisi quia scriptũ est & clarum, tum in tabulis, tum moribus utentium, ad differentiam æquitatis, quæ ius scriptum non est, & propterea incertum â prudentum pendens iudicio, de quo recte censere non cuiusuis est iurisperiti, sed eius qui bo. & æq. est. Ideoq; ars dicitur quod non minimum opificij exigitur in æquitate cõstituenda. Cõstituitur autem uarie ex negocij qualitate, circunstantijs pensiculatis, ut personarum dignitate, & rerum, & temporum, & locorũ cõditione. Vlp. in. l. & si quis, de religi. & sump. fun. Hæc actio quæ funeraria dicitur, ex bo. & æq. oritur: æquum autem accipitur ex dignitate eius, qui funeratus est, ex causa, ex tempore, ex bo. fide. hæc Vlpianus. Nam natura ita cõparatum est, quod pleraq; sunt quæ nulla lege, nullis'que finibus præscribi possunt: pensanda igitur ex bono & æquo, ut res inciderit, est necesse. Hinc est quod in

D omnibus arbitrarijs, non alio iure decernitur, quàm bo. & æq. insti. de actio.

Arbitrariæ actiones.

Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio iudicis pendentes appellamus. In ijs enim actionibus & alijs similibus permittitur iudici ex bono & æq. secundum cuiusq; rei naturam, de qua actum est, æstimare, quemadmodũ actori satisfieri oporteat, similiter bo. fidei iudicijs agitur. Ideoq; bo. fidei dicuntur, quia in ijs ex bo. & æq. fit iudicatio, id est ad id quod æquum censebitur ultra scripto cautum.

Bonæ fidei.

In. l. ex cõsensu de act. et oblig.

Iulianus in ijs contractibus alter alteri obligatur, de eo quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet, id est, Accursius inquit, non de eo solo quod cautum est.

In. §. actionum autẽ instit. de act.

Idem Accursius, in actionibus bo. fidei ueniũt etiam ea, de quibus neq; actũ, neque cogitatum est. Ratio: quoniam sicut bonum & æquum, de non scripto uenit, sic de nõ scripto, uel non dicto iudicat. Manifestum fit igitur bo. & æq. ius siue æquitatem scripto incomprehensibilem esse. Est enim ius latissimum profundissimumq; supra captum humanũ. Quintilianus de Cõtra. legibus: Vtrum melius atque æquius nihil præcipi nisi proposita materia potest. Adde quod æquitatis, scilicet particularis nullus usus est ante ius scriptum, ad cuius interpretationem uel emendationem accedit extrinsecus, nam antequam lex ulla scriberetur, nullum discrimen erat inter ius & æquitatem: & ueluti dicimus ante seruitutem manumissiones fuisse incognitas, sic ante ius scriptum, ius bo. & æq. incognitum. Si quidem æquitas uenit ad emendandum atq; interpretandum ius scriptum, proculdubio nõ ante erit, quàm existat id quod interpretatione aut emendatione eget. Exemplum in iure prætorio, quod est æquitatis fluuius, non ante neq; unà cum ipsis XII. tabu. in usu fuit, sed lõge postea ingruentibus necessitatibus & æquitate impellẽte. Et si dixerit aliquis, æquitas ubi exijt in edicta Prætorum,

A tum, nõnne scriptũ ius est? concedo, sed ut scripta fuit, desijt appellari æquitas, & cœpit ius prætoriũ siue honorarium uocitari. Et quæq; aliæ leges ex bo. & æq. uulgatæ, mox iuris legitimi nomen susceperunt, ueluti consuetudo, ut scripta legitur, statim incepit ius scriptum esse.

Et propterea uereor uerá ne non sit illa distinctio de æquitate scripta & non scripta, quia improprium uidetur æquitatis scripto contineri, quin in aliam speciem & nomen iuris transeat. Probari hæc omnia toto Pandectarum corpore nõ est dubium, & præcipue Pomponij uerbis: Hæc disputatio & hoc ius, quod sine scripto uenit compositum à prudentibus, propria parte aliqua, non appellatur ut cæteræ partes iuris suis nominibus designantur, datis proprijs nominibus cæteris pattibus, sed cõmuni nomine appellatur Ius Ciuile. Ecce ius interpretatoriũ ex nõ scripto uenire, quod supra ex bo. & æq. esse ostendemus, ubi in scripta redigitur, ut aliam formam, sic aliud suscipit nomen.

De qua doctores in l. i. C. de legi. & l. placuit. C. de iud. In. l. ij. de orig. iur.

Vocabulum itaq; æquitatis simpliciter enunciatum, semper intelligendum est iuris boni & æqui nullo scripto comprehensi: haud tamen inepte dicimus, hæc lex est æqua; illa constitutio est ex bo. & æq. & quotiẽs duæ sunt cõtrariæ leges, scite distinguit illa ex bo. & æq. hæc stricto & duro. Veraq; ac notatu digna illa Accursij sententia, qua protulit eam legem præferendam quæ ex bo. & æq. esset; Adiecitq;, quæ æquitate uincit, alterã semper corrigere; quod Imola monet obseruandũ. Ratio in promptu, ut cõtrariæ pugnãtes altera alteram elidere, & hac ratione cate Quintilianus in tractatu de Contrarijs legibus, plures inter se contrarias leges non posse consistere, quin altera aboleatur ab altera. Est quoq; alia iuris diuisio in illud quod bonum, & æquum, & illud quod strictum dicitur: Aristoteles appellat exactius. Rursus & hoc strictum in id quod strictum uocatur,

In. l. Cotẽ ferro §. fi. de publica.

B ad differentiam iuris latioris, aliud strictum, quod iniquũ, callidum, sophisticum.

Stricti iuris tres esse species nõ inscite Accursius tradit in l. placuit. C. de iud. Prima stricti species est, quæ uocabulorum angustijs cohibetur, ad differentiam æquitatis, quæ latius patet: & sicut illud strictæ exactæq; interpretationis est, ita hoc latioris, benignioris ꝙ est sensus, qđ usu tum uenit, cũ de aliquo scripto interpretando incidũt quæstiones de bo. & æq. stricto & iniquo; altero litigatorũ uoluntatem sequendam, altero uerborum proprietati pertinaciter hærendũ contendente: de quibus Cicero in oratione pro Cecinna bellissime sic egit: Me ex hoc, inquit (ut ita dicã) campo æquitatis ad istas uerborũ angustias, & ad omnes literarũ angulos reuocas, in his ipsis intercludere uis insidijs, quas mihi conaris opponere; non deieci inquis, sed eieci, peracutum hoc tibi uidetur. Exempla autem nobis patent in contractibus bo. fi. & stricti iuris, qui nõ ob aliud diuersa sortiti sunt nomina, quàm quod in unis uberior ex bo. et æq. fit interpretatio, in alijs angustior.

Cõtractus bonæ fidei.

Alia stricti species iniqui, cauillatorij, qđ summũ ius ueteres dixere, pro summa iniuria, summa malitia. Cicero. 1. de offi. Existunt etiam sæpe iniuriæ calumnia & nimis callida iuris interpretatione, ex quo illud, summum ius summa iniuria, factum est iam tritum sermone prouerbium. Hæc species est pernicio-
sior suprascripta, quoniam in illa solũ scriptum defenditur, in hac quisq; uoluntatis se iactat assertorẽ. Alius lata & aperta æquitatis uia, alius tortuosa incedit semita. & hypocrita defensione uolũtati insidiatur, & quasi præstigijs quibusdã conatur eludere iudicantẽ, iniquũ pro æquo suadendo, in quo genere Cic. pro Cecina sic dixit: Vociferãtur ex bo. & æq. non ex callido uersuto'q; iure rem iudicari oportere, scriptũ sequi, calumniatoris esse, bonicq; iudicis uoluntatem scriptoris, autoritatemq; defendere, cuius iuris sectatores Acribodiceos appellat Aristoteles, quasi præduri interpretes iuris, deterioris'q; studiosos, ut aptissime interpre-

In. l. placuit de iud.

C tatur Budæus. Nec in diuersa Constantinus rescripsit specie, in omnibus rebus præcipuam esse iustitiæ & æquitatis, quàm stricti iuris rationem.

Admonet enim iudices, quoties inter sese pugnant scriptum & uoluntas, aut scripti tantum, aut uoluntatis est quæstio. Alter ex bo. & æq. uoluntatem defendit: alter uerborũ aucupio, uel aliâs callida interpretatione deludit boni & æqui rationem sequendam, & strictũ & uersutum ius aspernandum, & sic omnis quæstio iuris stricti, & bo. & æq. de aliquo scripto uel dicto interpretando: & sicut interpretatio extrinsecus ex non scripto uenit, sic ius strictũ uel æquum dici non potest scriptũ, nisi non inepte contendas nullum ius strictũ, quin sit scriptũ: nam nisi scriptum sit, nõ potest iuris nomine honestari: quoniam satis sua iniquitate à iuris cõmercio eliminatur, siue accipias strictũ pro rigido, siue summũ, id est iniustum. Vnde Columella primo de re rust. summũ ius, inquit, crucem esse.

Nec ignorandum Cicerone & Quintiliano autoribus, summa ac frequentissima apud Iureconsultos semper est scripti & uoluntatis quæstio, quibus sublatis nullius negocij est talis peritia. Aut itaq; est quæstio scripti tantũ, aut uoluntatis tantũ, aut scripti & uoluntatis simul. Scripti tantũ tum est quæstio, quãdo scriptum est obscurum uel dubium, uoluntas clara: ex diuerso uoluntatis tum est quæstio, quando scriptum est apertum uoluntas dubia. Quæstio autem scripti simul & uoluntatis duobus modis potest contingere: uno quando utrũq; est in obscuro, altero modo quando utrũq; est clarum, & tamen inter se pugnant. Exemplum est in l. iiij. de leg. i. Scripti appellatione Quintilianus tradit contineri non solum quæ in legibus scripta, sed etiã testamentis, pactis, stipulationibus, & quicquid scripto comprehenditur, similiter & uoce enunciatur. In his quæstionibus stricti iuris est scriptum sequi, æquitatis uero, uoluntatem.

Scripti & uoluntatis quæstiones.

D Distinguamus nunc quomodo inter se differant. Ius primo est genus, ubi uero species stat, scripto certum constans omnibus idem.

Æquitas scripto accedit, interpretando, emendando, molliendo, comprimendo, dilatando, ut rei natura exigit, & est illa recta à natura ratio nõ scripta, sed hominum animis insita, de singulis decenter, humanitusq; decernens. Præclare igitur Donatus in Terentiũ definiuit: Ius est, inquit, quod omnia recta & inflexibilia exigit. Æquitas est quæ ex iure multum remittit: inde leges surdæ & inexorabiles à sapientibus dictæ. Hinc æquitas aurita, benigna, circũspecta, & ab Aristotele aptissime assimilatur Lesbiæ regulæ, quæ plumbea est, pro arbitratu flexibilis, quæq; ad structuras ubi cogit necessitas inflectitur, sesecq; accõmodat.

Ius.
Æquitas.

Ex contrario ius non Lesbijs, id est non plumbeis regulis cõparatur, sed alijs inflexibilis materiæ regulis quæ structurã ad se æquabilem exigũt, & ideo immobile, durũ, inexorabile: et propterea optime Bal. æquitatẽ definit cõgruentiã esse quandã in principijs iuris naturalis fundatã, in l. si defunctus. C. de suis & legiti.

Nec tamen semper mitius agit in delictis, sed interdum acerbius, ut l. quidgo. §. pœna grauior de infamib. l. aut facta. §. fi. de pœnis. & l. si quis seruo alieno suaserit. C. de furt.

Suetonius in Claudio: Nec semper præscripta legum secutus duritiam, lenitatemq; mulctarũ ex bo. & æq. perinde ut afficeretur, moderatus est, nam et his qui apud priuatos iudices plus petendo formula excidissent, restituit actiones, & in maiore fraude conuictos, legitimam pœnam supergressus ad bestias condemnauit. Concordant cum his documenta Martiani in l. respiciendum. de pœnis.

EPITOMA.

Collige iuris uerbum æquitati obiectum aut comparatum de legitimo intelligi, æquitatis uero de non legitimo.

Illud à scripto pendet & uiget, hoc scripto accedit & de non scripto uenit.

Lex

A Lex generaliter futuris negocijs prouidet.
Aequitas specialiter anomalis præsentibus uel futuris succurrit.
Lex scribitur de his quæ frequenter accidunt.
Aequitas exercetur etiam in his, quæ rarius.
Ius aut iubet, aut uetat, aut permittit, statuit uel punit.
Aequitas illud interpretatur, emendat, moderatur, extendit, lenit, exasperat, ut ratio congruitatis exposcit.

DE IVRE NATVRALI.

Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit, nam ius istud non solum humani generis propriũ est, sed omnium animalium quæ in terra, quæ in cœlo mariq; nascuntur, auium quoq; commune est. Hinc descendit maris atq; fœminæ coniugatio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus enim cætera quoque animalia, feras etiam bestias istius iuris peritia censeri.

Quid illud est, quod natura omnia animalia docuit? & utiq; nõ aliud est quàm sese ac propriam speciem conseruare uelle, saluumq; esse. Cicero quarto de finibus bo. Omnis natura uult esse conseruatrix sui, ut salua sit, & in suo genere conseruetur. Et Bald. Naturale est, inquit, ut unumquodq; studeat conseruationi sui ipsius. Quod hic huius loci uerus sit sensus, idem Cic. primo offic. docet his uerB bis: Principio generi animantiũ omni est à natura tributũ, ut se, uitam, corpusq; tueatur, declinetq; ea quæ ei nocitura uidentur, quæq; sint ad uiuendum necessaria inquirat & paret, ut pastum, & latibula, & alia eiusdem generis. Cõmune autem animantium omnium est coniunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum quæ procreata sunt. Hæc Ciceronis cum Vlpiani uerbis multum congruentia.

In l. omnes populi.

Ex hoc dogmate quod omne animal sponte suapteq; natura seipsum & in suo genere tueri propagareq; studeat, planè intelligimus omnia illa iuris animantiũ esse, sine quibus huiusmodi conseruatio fieri nequit. Quæ autem sunt ista, ex suprascriptis Vlpiani & Ciceronis uerbis liquent, cuncta in primis ad uitã necessaria quærere & parare, ut pastus & latibula ferís, sic alimenta nobis, & habitationes. Ex quibus collige appetitum & solicitudinem acquirendi esse à natura cõmuni animantiũ. Lactantius sexto diuin. inst. Cupiditas ad ea cõparanda nobis data est, quæ sunt ad uitã necessaria. Similiter habitationis usus, & domiciliorum ædificationes, ut patet in latebris ferarũ, auiũ nidis, & fauis apiũ mira arte cõstructis. Et obseruandũ est quædam esse ad conseruationem sui ipsius, quædam speciei. Conseruatur autem unumquodq; cum alimentis, tum cautione, & depulsione eorum quæ possent nocere, & per hoc à natura instruimur uim ui repellere, non autem iniuriam, quæ hoc iure incognita est.

Vt l. legatis et l. fi. de al. et cib. l. et. l. uictus et l. quos nos. §. fi. de uer. sig.

Quærere itaq; & parare ad uictũ necessaria, usq; adeò iuris sunt naturæ, quod eorũ prohibitio est occidere. Paulus de libris agnosce. Necare non solum is uidetur qui partum præfocat, sed & is qui abijcit, & qui alimoniam denegat.

Quod latius patere mihi persuadeo, ut non infanti aut imbecilliori solum, uerumetiam qui esurienti cuiq; uictum intercipit, occidisse uideatur.

Similiter & qui fame pereunti escam ultro non porrigit, quinimo si eripienti non cedat, uim fecisse uideri. Ambrosius in interpret. Euangel. Violenter

C obtineri quicquid supra sumptus est. Io. Glossator: Per uiolentiã dicitur auferre, qui tempore necessitatis supra necessitatem sibi retinet. Rursus idem Ambr. Neque enim minus est criminis habenti tollere, quàm cum possis & abundans sis, indigentibus denegare. Esurientium panis est, quem tu detines.

Hinc uulgò dicitur, furti eum non teneri, qui tantillum esuriens furatus, quo famem pellat. Haud diuersum fortè statuendũ in nudo, qui sæuiente frigore uile tegumentum surripuit, neque alia ratione tegere se poterat. Quæ omnia intelligo ex sententia eiusdem Ioannis, modò is à quo eripitur, aut qui denegat, pari necessitate non prematur.

86. dist. c. nõ satis. argumen. in l. quos nos. §. fi. & l. uerbo uitulus. de uerb. signif. et c. siquis propter necessitatem. de furt.

Nec quisquam putet me existimare, hæc ista inter feras bestias ueluti inter homines esse criminosa: ipsum duntaxat factum est à natura cõmuni, nõ autem qualitas flagitiosi: nam quod eorũ feritati imputatur, nobis alio iure uitio ascribitur.

Altera conseruandi ratio uersatur in declinatione eorum quæ nocere possent, quod duobus consequimur, cautione aduersus dolos, & aduersus uim defensione. Præsentiunt enim & cauent dolos etiam feræ bestiæ, & ad impetus sustinendos, repellendosq; sese colligunt, muniunt: unde fit, omnia illa iuris animantium esse, sine quibus uitæ incolumitas seruari nequit. Et propterea non ineleganter fortè contendi potest, nulla lege prohiberi posse, ne quis innocuis indutus armis incedat, uti sunt loricæ, & id genus reliqua quæ corpus protegunt, nisi iustissima repugnet causa. Verum me fugit quæ iusta queat esse causa prohibendi tuitionem corporis.

c. fi. de condi. appos.

Quæ tamen omnia mensura necessitatis terminãtur. Nam cætera animalia ultra necessitatem neq; pastum quærunt, neque defensione se tuentur. Et quamuis nõ eadem necessitatis mensura sit in brutis atq; hominibus, quinimo nec omniũ

D hominum mensura est eadem, cum ex personarum qualitate & dignitate uariatur, nihilo tamen minus censetur id esse secundũ naturam uiuere. Cicero quinto de finib. Cum dicimus omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam uiuere, non ita accipiendũ est, quasi dicamus unum omnium extremũ, sed naturas esse diuersas, ut aliud equo, aliud boui, aliud homini, & tamen omnibus summa communis est.

Toto titulo de frig. et malefic.

Hactenus de indiuiduo conseruando dictum, nunc quomodo perpetuatur dicendum est. Nam singula quæq; caduca & occidua sunt, successiua tamen prole fiunt genere perpetua. Callistratus in l. liberorũ. de uerb. sig. Etenim idcirco filios filiasq; concipimus, ut ex prole eorum earum'ue diuturnitatis nobis memoriam in longum æuum relinquamus.

Coniunctione itaq; maris & fœminæ fit hæc speciei conseruatio, & ideo coniunctionis appetitus natura insitus est, scilicet procreandi causa, ut bellissime inquit Cicero. Nec aliud sensit Vlpianus, dicens: Hinc maris atq; fœminæ cõiugatio, quam nos matrimonium appellamus. Ex eo quod ait animalium coniunctionem nos matrimonium appellare, intelligit cõiunctionem liberorũ causa. Idem Callistratus: Natura nos docet parentes pios, qui procreandorum liberorũ causa uxores ducimus. Quæ liberorum causa usqueadeò ad connubium est necessaria, ut nõ consistat, si ea lege contrahitur, ne liberis detur opera. Adde, quod iure contracta matrimonia rescinduntur, si exploratum fiat, alterũ coniugem ad procreationem perpetuò ineptum.

Quod cõiunctionis appetitus procreandi causa cõmunis omnium sit animantium, ex ipsis mutis condiscimus, quæ naturæ specula à sapientibus dicũtur: cum omnium, excepto homine, consuetudinem contemplamur, quæ mox suscepto fœtu maribus repugnant. Neq; mirũ si in homine diuersum, ueluti sermo, ratio, uoluntas, quorũ ductu naturæ obedientes esse debemus. Imperio enim rationis cohibere

A cohibere uoluptatis impetus hominem decet, nam uirtus, ait Apostolus, in infirmitate perficitur, & in fornace probatur aurũ: etenim ibi nulla castimoniæ laus est, ubi cessat libidinis titillatio. Igitur totum hoc Deus in hominum uoluntate reposuit, ut abstinendo bene mereri gauderent.

xxxij q. iiij. c. origo. & q. vij. c. non solũ.

Obserua coitum, qui non gratia liberorum fit, non esse secundum naturam, sed omnino uitiosum. Beatus Greg. lib. xxxij. in Iob: Tunc solũ coniuges sine culpa in admixtione sunt, cum non pro explenda libidine, sed pro suscipienda prole miscẽtur. Ambrosius super Lucam: Qui nõ causa procreandæ sobolis, sed explendæ libidinis sibi inuicem copulantur, non tam coniuges quàm fornicarij uidentur. Diuus Hieronymus contra Iouianum hæreticum: Certe qui se causa Reipub. & generis humani uxoribus iungi dicunt, & filios procreare, imitentur saltem pecudes, ut postq̃ uẽter intumuerit nõ perdãt filios, nec amatores se uxoribus præbeant, sed maritos. Neq; pugnãt hæc cum Apostolo ad Cor. Propter fornicationem quisq; habeat uxorem suam. Ioquitur enim libidinosis continere se nescientibus: at hic agitur de proprio & iusto usu marrimonij. Ex quibus arguitur inconcessum, ac periculosum post conceptum fœtum mulieribus iungi, tum quod non liberorum causa coitur, tum quod tumidus uenter non sine periculo subigitur.

xiij. dist. c. nec ui. §. penul.

xxxij. q. iiij. c. origo.

Haud improbabiliter fortassis ergo insignis Thomas Docius Senensis putauit prægnanti non licere ante partum nubere, de qua non est uerisimile, inquit, Apostolum dixisse, uiro mortuo nubat in domino, maxime propter periculum uentris ex ardenti coëuntium confricatione. Multos profecto audiui ex hac causa fieri abortus. Propter quod arbitror quando contingit partus propter coitum abigi, coëuntes inter innocentes non esse, & extra ordinem forte plectendos.

In l. liberorũ. de insans.

B Non itaq; culpa carent, qui uentris periculum effrenatæ postponũt libidini.

IN LEGEM VT VIM.

FLORENTINVS.

Vt uim atq; iniuriam propulsemus, nam hoc iure euenit, ut quod quisq; ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur, & cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

i. dist. c. omnes.

Nota, natura, id est, ui diuina, cognationẽ inter homines inuiolabilem cõstitutam esse. Et idcirco nefas, id est, contra legem diuinã fore, hominẽ homini insidiari, id est, ex animo nocere. Isidorus v. ætymo. Lex diuina fas est, lex humana ius est. Cic. ij. Officiorũ: Aduersus deos immortales impij iudicãdi sunt, qui ab ipsis constitutam societatem inter homines euertunt. hinc efficitur, contra ius naturale siue diuinum esse quicquid fit, per quod humanus conuictus disrumpitur, & propterea impium & immane.

Vim aut iniuriã propulsare Defensio. Offensio.

Quid est uim atq; iniuriam propulsare? Et utiq; non aliud est, quàm instãtem imminentem'ue uim aut iniuriam repellere. Est ergo defensio, instãtis imminentis'ue offensionis propulsatio: ab offensione enim usq; adeò pendet defensio, ut ubi cessat offensio, nulla queat esse defensio: etenim ubi uis aut iniuria cessat, non est quod propulsari queat. Est itaq; defensio perstare in finibus depellẽdi uim & iniuriam ueluti oppidum defendentibus, pro muris, pro portis, pro stationibus pugnare, & impetus hostiũ amoliri, & propterea quãdiu urget aggressor, pro-

C pulsationi insisti conuenit: ubi uero cœperit pedem referre, cedere aut fugere, mox depellendi cessat necessitas, nisi pedem referat animo sese ad redintegrandam pugnam colligendi. Et idcirco si cedentem fugientem'ue insequimur, non propulsare, sed uim, seu uindictam facere dicimur. Probantur hæc ultra doctorum traditiones, hoc solo uerbo propulsamus.

Vindictã facere

Imminentem uim dixi, quoniam Accursij, Bartoli, Baldi, & omnium consensu non debet expectari percussio, sed sufficere armorum terrorem. Immo si præcedant, inquit Bartolus, signa & actus manifestæ uoluntatis nocendi, etiam solæ minæ ab eo qui consueuit exequi, si Accursio & Cyno credimus. Quod elegan-ter Baldus ita demum admittendum putat, si minas sequantur actus & argumenta ad nocendum. Plus notaui apud Iasonem scripsisse Baldum, licere aduersariũ præueniendo cædere, quando uidet præparamenta, ad offendendum, & ita ex facto iudicatum. Idem Accursius & Baldus in eadem l. i. & Ang. Aret. in malefi. exemplificãt in eo qui post minas iussit uocari socios, & præstolatur; ex quibus decidi posse arbitror, si uidero inimicum ex pharetra sagittam educere antequam incuruet arcum, præuenire etiã percutiendo licere, similiter ne lanceam uel aliud telum capiat. Et denicꝫ generaliter ex eorundẽ sententia definiendum ubi cunctatio periculosa est, præuenire semper iustæ defensionis esse. Caius ad l. aquili. Si seruum tuum latronem mihi insidiantem occidero, securus ero. Nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere.

Ex eisdem etiam decidítur quod dixi, si aduersarium retrocedentẽ pergis persecutere, intelligendum uindictam non defensionem esse, nisi ille ex industria pedẽ referat, animo uires resumendi ad acrius pugnandum, quo casu iustissima est defensio, quæ præripit nocendi facultatem, & ideo urgere cedentem inimicum &
D eius consilia præuenire, ne uires néue spiritus resumere ad offendendum ualeat, defendentis esse. Recte ergo Bar. putat percusso licere repercutere, & occidere quando iuste timet iterum percuti; iustum uerum metum in incerto præsumi dicunt omnes, si instat inimicus.

Ex hac definitione liquet non solum quid est defendere, uerumetiam quid est inculpate defendere.

Nota ergo non solum uim ui repellere licere, uerumetiam iniuriam, & iniuriã qui facit, offendere, & iniuriam qui propulsat, defendere.

Item non satis fore propulsatam esse uim, nisi & iniuria propulsetur: & sic ex ui propulsata, non intelligitur iniuria propulsata. Necꝫ recipiendam illam expositionẽ arbitror, Vt uim atꝫ iniuriã, pro ui iniuriosa, alioquin à furioso uis illata propulsari non quiret: necꝫ nitoris iuris consultorij est sic loqui, immo ineptiæ incusari posset, & contra naturam interiectæ dictionis Atꝫ. Nulli profecto dubium sciuisset iureconsultus contra uim iniuriosam dicere si uoluisset, & interpretationem quæ cum uerbis pugnet reijciendam. Similiter ineptior est illa, Tutela est uis ac potestas, id est, uiolenta potestas.

De duobus sæpe multumꝫ dubitaui. Primum est, utrum uere propulsari uerbalis queat iniuria.

Secundũ, quæ defensio claris hominibus sit aduersus humiliores, uim uel conuicium facientes.

Verbalis iniuria.

De primo mouet dubitationem, quod nõ sic conuicialis uti alia offensio ualet repelli: fieri enim potest defendendo, ut necꝫ te, necꝫ tua percussor tangat, quod uere est propulsare. Verba aũt contumeliosa quin mox te dilacerent fieri non potest, eodem utiꝫ momento emissa feriunt existimationem, uerecundiã, & dignitatem nostram, nec nisi post susceptam contumeliam remedium adhibetur, quod suapte natura uindicta potius quàm defensio existimari solet.

Quomodo

A Quomodo ergo Florentinus iniuriam propulsandam dixit? nunquid conuicium conuicio repellitur, iuxta l. Quæ omnia, infra de procur. quod forte inter pares admittendum est, & similiter si honestior humiliori conuicietur, illeꝫ tunc retro male dicat, & ex eo quod confestim recriminatio fit, depulsationi magis ui detur adscribenda.

Altera dubitatio. Plebeius uirum patritium uel alium cõspicue dignitatis conuicijs insectatur, nam maledictis digladiandũ cum linguaci forte, aut inuerecundo nebulone, quo cum (hoc istud solũ) uerbis cõtendere ignominiosum est. Nulla profecto uerbalis defensio cum eo est, cui nec par cõtumelia referri potest, nisi forte eius maledicẽtia male uapulando retundat. Quid si idem sine conuicijs irruens uim facere, repulsus, nõ potuerit? an ueluti uis est reiecta, pariter cõtumelia propulsata cẽseatur? subsisto. Aliquid omnino uelle uidẽtur hæc uerba, Vt uim propulsata cẽseatur? subsisto. Aliquid omnino uelle uidẽtur hæc uerba, Vt uim atꝫ iniuriam propulsemus, quod non satis sit propulsatam esse uim, nisi & iniuriam propulsemus, quod non satis sit propulsatam esse uim, nisi & iniuriam propulset.

Ausus præterea ille irreuerẽs & dignitas ignominiose lacessita aliquid supra uulgarem depulsionem mereri uidetur, ut iniuria possit dici propulsata crescere. Vlpia. tradit iniuriam ex persona faciẽtis: & Imp. Iustinia. atrocem definit, si senatori ab humili facta sit iniuria, aut parenti, patronoue fiat à liberis, uel libertis. *In l. unius de iniur.*

Difficultas ergo stat, utrum sola ui reiecta satisfactum sit ignominiæ: & utrum nõnihil interesit nobilem ab ignobili uel pari contumeliose inuadi. *In insti. de ina*

Et aduerte animum quod de propulsanda, non autẽ uindicanda iniuria loquimur: & uindicta non propulsat, sed uindicat, nisi æquius censeatur, ubi uere propulsatio fieri non potest, uindicta ex continenti facta pro defensione sit.

B Quid aũt statuendum sit, nondũ didici: uerum sic ratiocinari fortassis haud inconuenit: Grauior honoris est iactura cꝫ rerum, sed pro rebus defendendis licet percutere, fortius ergo pro honore conseruando licet percutere: sic argumentabatur Bart. in l. i. C. Vnde ui. *l. i. C. unde ui. & c. si perfodiens de homi.*

Rursus æque iusta causa est honoris & uitæ conseruandæ, sed pro uita tuenda iuste aduersarius percutitur, similiter & pro honore tuendo iuste uapulabit.

Vnde consequens fieri uidetur in his speciebus, cum obscuræ cõditionis conuiciatore uel aggressore uerberibus iustior fiat defensio, ubi necꝫ maledictis, necꝫ sola repulsa susceptæ iniuriæ fit satis.

His etiã præstat argumentum, quod ubi contumelia ob egestatem peccatoris pecunia uindicari nequit, pœna corporali uindicatur. Multum contermina & cognata sunt defensio & uindicta, & unum pro altero usurpatũ in multis iuris partibus uidemus.

Et ideo de uno fortassis ad alterũ argumẽta ducere aliquãdo nõ est incongruũ. Quæ omnia disputationis gratia spargere ad excitanda argutorũ ingenia, operæ precium uisum fuit.

Iam de inculpata tutela uideamus.

Accursius tres eius partes cõstituit. Primã, ut inermis cum inermi, armatus cũ armato & pari telorũ genere. Vnde Bal. infert, petentẽ te telo nõ licere arcu depellere. Secundã, ut ilico fiat. Tertiam, quod ad defensionẽ & nõ uindictã. Quã Accusij traditionẽ omnes sequũtur, mihi aũt iniqua aut faltẽ periculosa uidetur.

Nam duo postrema hæc, ut ex continenti fiat, & non ad uindictam, sunt adeõ propria propulsationis, quod sine ipsis non est defensio, & ideo nihil ad moderationem, nisi quod ubi defensio nõ est, nequit consistere moderationis qualitas.

Hoc ultimum Bartolus, Baldus, & cæteri intelligũt quod defendendi animo, & non ulciscendi fiat, ipse uero subsisto.

Quoniã defensio plus facti habet cꝫ iuris, silere leges inter defensoria arma sa-

C pienter dixit Cicero,& confessione omniũ idcirco arbitraria est cognitio, ipsum quippe factum in ea spectamus,nõ animum,alioquin qui aggressorem suum insequitur,fugientem putans defensionis iure sibi licere,fines non excederet. Et exdiuerso,qui urgentem uim repellit,si se ulcisci crederet, nõ esset defensio. Diuus Aquinus secũda secundæ q.lxxxiij. art. v. Qui occidit animo se defendendi,nõ peccat:qui uero hoc agit ut defendendo occidat, peccat: quod intelligit,si necessaria fuerit occisio, & quod deo peccat,non legibus.

Moderata defensio.

Idem Baldus moderatam defensionem definit non plus facere quàm oportet, quæ uerissima est definitio:sed id ipsum, quantum oporteat, haud parui negocij est decernere, & ideo ad primum caput Accursianum redeo, quod exigit æquo marte resisti,quod contra defensionis naturã esse mihi persuadeo, ne quisquã temere aut arroganter dictũ putet prius ꝙ̃ iusta statera librauerit.

Facit l.si idem cum eodem. §. quod si mutuc. infra de iur. om.iud.

Consideret uelim æquus lector ex ea doctrina multa incommoda futura,& in primis in arbitrio insidiosi aggressoris fieri,quibus telis, & an armatus, uel inermis quis se protegat, si non dissimili & aptiori ad nocendũ telo defensor secũ uti potest. Item si manu uacua me petat aliquis, ego fortefortuna telum teneo, abijciendũ est telum,ut iusta sit defensio: aut Hispano pugiunculo inuadat, ego ensem stringere prohibeor,si inculpata est tutela,quæ longiori fit telo. Ergo si in arduo sto,aduersarius ex iniquo adoritur loco,debeo in plana descendere, ne loci iniquitas culpet defensionem:at hæc duellaris sunt pugnæ,non autẽ defensoriæ. Cicero pro Milone dixit gladiũ ad occidendum hominem ab ipsis legibus porrigi se defendentibus. Accursius uero ista ratione eripit.

Cæterum modum tutelarem definit Vlpianus,quando aliter quis se tueri non
D potest, quod eleganter intelligit Bar. ab iniuria personali uel rerũ,unde sequitur etiam inermes telo repelli iure posse. Porrò cum manu uacua, uel pari telo quis se defendit,securus esse non potest,tametsi uiribus sit potior,ne offendatur. Vbi manus conseruntur,proculdubio ictus & cædes inuicem uitari non possunt. At si uerum amamus,non propulsare hoc esset,sed colluctari, rixarique, cuius exitus in manu fortunæ esse solet,non in defensionis robore. Nullo enim iure cogimur nosmetipsos discriminibus obiectare,ubi salutaris uia nõ deest. Stultũ, me deus, & periculosum foret ancipiti marte,si possis ualidioribus armis cõfligere,& certa potiri uictoria, cum eo qui propriæ saluti insidiatur. Stulta sanè & periculosa leges non iubent. Extat diui Gordiani constitutio,his uerbis: Si quis percussorẽ ad se uenientem gladio repulerit,nõ teneatur homicidij. Vlp. Qui ferro se petentem occiderit,non uidetur iniuria occidisse. Obserua ibi uenientem, hic petentẽ nõ expectata percussione occisum, & in ipso repellendi actu iure occisum, neq; Gordianã distinxisse,armatus uel inermis ueniat,sed gladio iure occisum,& qui gladio occidit,dicitur uim repellere.

In l. sed & si quencunq;. infra ad l. Aquil.

Hinc omniũ una,etiã ipsiusmet Accursij sententia, quod expectari nõ debet, uel digito te pulset aggressor,sed omni nixu, & arte uitanda iniuriosa percussio.

In l.i. C. unde ui. & l.ij. C. de siccar. glo. in c. i. xxiij. q.i. gl. in c. significasti de homic. Cõsil. lxxvi. i. uolu.

Hinc idem Bal. alapã gladio repellere non illicitum prodidit,& si eo ictu uulneratus ceciderit,occisi nõ teneri. Quod Ang. in maleficiis. Alex. & Aretinus libris Responsorum probant,nec est qui contradicat. Ratio: quod post receptam percussionem,repercutere,uindicta est,non defensio: quippe defensionis est præuenire,cauere,protegere,resistere,ne uapules.

Cõsil. xxxiiij.

Præterea si lex permittit, & natura docet uim & iniuriam procul pellere, nec præscribit quo armorũ genere propellas, ergo quoquo modo poteris propulsare docet. Quod quisq;, Florentinus ait,ob tutelam sui corporis fecerit,iure fecisse existimatur, nec quicquam excipit, ueluti illud quod principi placuit,& illud Iesu ad Petrum, Quodcunq; ligaueris, quodcunq; solueris.

Ergo

A Ergo siue inermẽ, siue armatũ aggressorẽ tuũ repuleris, uel fuste, uel gladio, uel lancea, uel saxis, uel arcu, uel his omnibus,nulla lege prohiberis, nec ad aliũ usum inuẽta sunt arma, quæ ab arcẽda ui & iniuria dicta meminit Var. in lib. de lingua latina. Quid em̃ mali facio,si pro tutela corporis uel rerũ mearũ aduersus impetũ facientẽ, hastã uerto, ne me inuadas oppono, & si contraniteris, resistendo ferio,nec ad rem sis inermis,aut minori telo pergas:quis enim te perpulit me armatũ petere,& cæca nocẽdi rabie,in mea tela irruere? ꝓpter ꝙd nescio defiri magis possit,nũ temerario tuo obiectu corporis,an tutelari meo feriaris ictu.

Arma.

Facit glo. in fi. de. si quis propter necessitatem. de furt.

Adde,qui aggreditur præmeditato, solet consilio ad omnes casus parato inuadere, & is in quem impetus fit, impossibile est, primo præsertim congressu,quin paueat,trepidet,aut ira non excandescat,& in ipso pauore,aut iræ furore non inops sit consilij:& ubi consilij capiundi tempus superesse non solet, in quodcunq; telũ inciderit, & quæcunq; expediendæ salutis ratio sese obtulerit, defensionem culpare nõ debet. In ijs discriminibus silere leges inter arma, neq; se expectari iubent, ad iudices pro Milone dixit Cicero. & Accursius delectũ telorũ habendũ iubet. Nõ animaduertit in tumultuaria trepidatione aggressor, animo & cõsilio longe superior sit est necesse, quæ quidẽ inæqualitas uix potest ullo armorũ genere æquari. Et propterea dum æqualitatẽ se inducere putat Accursius, maximã iniquitatẽ induxit:nec plura, quia sentiuntur ista. Cõcludo itaq; quocunq; armorum genere non inhibitũ uim repellere,& hoc ueri iuris esse non dubito, quãuis consentiant omnes,& defensionem in ipso propulsandi duntaxat actu cõsistere, extra uero eum actum,aut esse uim si præcedat,aut uindictam si subsequatur.

Panor. in c. ij. de ui. & hone. cleri. Bal in c. i. de pac. iu. firm. §. si quis.

Nec his refragatur c. significasti. de homi. quoniam ibi Papa loquitur de sacerdote uindicante animo occidendi, quod ad uindictam patet ex eo quod non per
B cussus repercussit, animum occidendi Papa colligit ex parte corporis percussa, in qua leuis etiam plaga letifera esse solet: accessit & teli qualitas. s. ligonis fossorij, quæ sua grauitate capiti est noxia:& sic non telum propter ipsum telũ detestatur, sed propter caput eo petitum, adeò quod si alia pars corporis uapulasset, ligonis ratio habita non fuisset,nisi aliud studiose nobile membrum fregisset.

Motus & rixa instantis periculi tollit spatium cõsultius deliberandi. l. Gracchus. de adulte.

Panor in c. significasti. de homi.

Accessus furore iracundiæ non potest modum tenere. Vt in l. i. C. quando licet se sine iud. uin.

Similiter neq; obstat §. eum igitur, ubi scriptum est, armatos armis posse repelli,quia non propterea sequitur,inermes armis non posse repelli, Casus ille ratione naturali septus,contra se à contrario sensu non admittit argumentum.

Et quia moderatæ defensionis excessus quærimus, tollendum est æquiuocũ, in quo plures cespitasse uidentur, & ideo admonendi sumus nõ idem esse excessum defensionis,& inculpatæ defensionis. Differũt enim inter se,quod excessus inculpatæ defensionis(ni fallor)nõ est extra defensionẽ, nam immoderata defensio,utiq; est defensio,sed excessus defensionis est extra defensionem, & transit in aliud peccati nomen,quod est uindicta. Exemplũ:qui suum aggressorẽ fugientẽ insequitur, uerberat'ue, transiliendo tutelares limites uindicare dicitur:sed qui se defendendo cum possit non occidere, & occidit,cum possit leui plaga uim repellere,& letali cædit,is modũ defensionis transgreditur,nõ tamẽ defensionẽ transilit,quia repellendo facit. Et ideo Vlpianus in eo,qui se tuendo oculũ effodit,distinguit an ex proposito effodit, quasi dicat, cum potuisset citrà oculi essossionẽ se tueri & effodit, modũ non custodisse: secus si imprudenter effodit. Finge armatũ inuadi ab inermi, & quamuis telo repelli nõ puto inhibitũ, nihilominus si conuersa in se cuspide substiterit,retróue cedat,si pergis percutere, modus excediditur, satis tibi est, nõ audeat offendere. Aliud quippe quando repelli nõ potest nisi occidatur,aliud quando sine cæde repelli potest: primo casu maluisse repelere quàm occidere,secundo casu maluisse occidere quàm repellere creditur.

Facit l. sed et si infr. ad l. aquil.

Inculpata itaq; tutela non stat in genere armorũ, sed in ui propulsanda,ut ubi

C sine cæde, aut leui plaga aduersarius repelli potest, non plus fiat quàm oportet, & quamuis hoc uerbo propulsandi omnia compendiose significentur ad inculpatam tutelam pertinentia, nihilominus Bar. & Bal. confessione, nulla certa regula tradi potest. Elegãter igitur Panor. dixit: Habebit arbitrari æquus iudex, an steterit in meris finibus defensionis.

In c. olim de restitu. spol.

Vt uim atq; iniuriam propulsemus.

Hinc stulta semper mihi uisa est illa dubitatio, utrũ culpet tutelam qui mauult resistere quàm fugere. Porrò omnia iura uim ui repellendam dicunt, non fugiendam. Congruunt, non repugnant illa Vlpiani uerba, cum aliter se tueri non potest: tueri uerbum nõ fugiendi, sed defendendi significationem habet. Et propulsandi uerbo usus est nõ protegendi, quasi aliquid plus facere liceat quàm se tegere. Plus quidem est propulsare quàm tegere, & longe plus ui, quod est uiolenter aut fortiter repellere: alterum uiri fortis, alterum pauidæ mulierculæ esse nemo dubitat: qui protegit nihil in aduersarium facit, sed qui propulsat, nimirum si indulgetur id in odium nefarie insidantis contra ius humanæ cognationis.

In l. scientiam §. qui cum aliter. ad l. aquil.

Excipiendi fortè in sortem domini uocati, quando sine periculo fugiendi cedit occasio, quicquid dixerit Panormita. in c. secundo de uita & honestate clericorum, fugere profecto debent, ne sanguine aut pulsatione cuiusquam sacræ manus polluantur, qui bonum pro malo reddere iubentur. Attamen pro periculo duntaxat mortis uitando occidere non inhibitum clericis, uideo in clementi. i. de homi. Non autẽ pro leui offensione, neq; rebus tuendis, quibus gloriosum esse uindictam non quærere Impp. Val. & Theod. rescripserũt in l. siquis in hoc genus. de epis. & cleri.

Glo. in c. de his l. dist. & in c. si cut dignũ. de homici.

D Quæ causa est pro rebus tuendis æque ut corpore liceat cædere occidere eq; an quod sine ijs adiumẽtis uita cõsistere non ualet? natura docet quærere & quæsita tueri ad uitã necessaria. Hinc prodigis interdici bonis inductũ est: prodigere uticq; est cõsumere. Aristoteles Ethic. iiij. Est ẽm prodigus, qui seipsum perdit. Videtur ẽm seipsum perdere qui patrimoniũ dissipat, ex quo uitã ducere debet.

xxiij. q. i. c. i. & ij c. suscepimus. & c. significasti. de homi. Prodigus.

Quid si non inculpate quispiam se defendit? omnes conueniunt de eo tantum quod plus fecerit citra mortem arbitrio iudicãtis mulctandũ, & si dolo plus fecit. Bal. quia difficilimũ est iracundiæ calorẽ tum cõprimere. Papinianus in l. si adulteriũ. de adul. refert Diuum Anto. Pium rescripsisse in hæc uerba, eum qui uxorẽ in adulterio deprehensam se occidisse non negat, ultimum supplicium remitti potest, difficilimum enim est iustum dolorem temperare, & magis quia plus fecerit quàm quia se uindicare non debuerit, puniendus est.

Sed si non modũ sed ipsam defensionẽ transgredit, eadẽ æquitas suadet habendam irritati animi rationẽ. Hinc recepta est Iacobi de Arena sententia: Si quis aggressorẽ suum fugientẽ occidit, citra mortem puniendũ, nam ignoscendũ est ei si uoluit se ulcisci, puocatus. l. qui cũ maior. §. si libertus. ff. de bo. lib. At Decius hic contendit omnino homicidiũ teneri eum qui excedendo occidit, argu. dominorũ & præceptorũ, qui si occidunt modũ emendationis transilientes, occisi obliganetur. Nõ ergo diuersum putat de eo qui defensionẽ excedit & occidit. Mihi uero longe diuersa moderationis & excessus ratio exigẽda uidetur ab ijs, qui iniuria lacessiti, iracũdiæ feruore aut iusto dolore perturbati cædũt, & ijs qui nulla iniuria prouocati sæuiunt. Defensio sine perturbatione fieri nõ potest, & ideo difficilimum est modum tenere: emendatio tranquilli & innocẽtis animi esse debet. Architas Tarentinus Pythagoreus in seruũ male meritum dixit, nisi iratus essem uapulares. Defendentibus extricandæ suæ salutis causa sæuire est permissum, quod nullo casu corripientibus indulgetur, & igitur defendẽtibus nullum telorũ genus denegatum est, corrigẽtibus aũt præter lora & flagella nullũ concessum. Diuus

Arg. l. quod calore. de reg. iu. & l. i. §. quæri ad. l. c. turp. & l. gracchus. C. de adul. l. i. C. de emen. seruo. & l. sed quæcunq;. §. si magister. infra ad l. aquil.

Constan.

A Constant. eum qui non loris neq; flagellis aut leuius cædit, sæuire rescripsit.

Nam hoc iure euenit, ut quod quis ob tutelam sui corporis fecerit, iure fecisse existimetur.

Quare non omnium animantium iure hoc idem, quia iuste facere nequicquã cætera animantia nouerunt: Alioquin iustitia esset in brutis, ut enim rationis sic etiam iuris sunt expertia, & propterea quamuis à cõmuni natura sit defensio, nõ men ab eadem est iusta defensio.

Occidens occidatur, etiam si se defendendo occiderit. Quæstionis est, utrum usu receptibilis sit hæc lex. Florianus in l. itaq;. ad l. Aquil. ex quo iurisgentium esse traditur, putat lege tolli posse defensionem.

Ex diuerso urget quod defensio unum præcipuũ eorũ est, quæ natura omnia animalia docuit ad conseruationẽ cuiusq;, q̃d tantæ uis est, ut ne Imperatoris potestate tolli posse Papa declarauerit in cle. pastoralis. de re iu. & per hoc neq; cuiusquã lege, neq; ita iurisgentiũ est defensio, quin sit & animantium, ueluti nõ ita quis est homo, quin sit animal. Lex autem Ciuilis illa iurisgẽtium obruere potest quæ tota sua sunt hominum, non quæ cum mutis sunt cõmunia. Actus quidem defensionis à communi natura est, iustitiæ adiectio humano inuentu. Et ideo lege induci potest, ut quoquo modo quis defendendo occidat (ut in fure nocturno. l. xij. tab. constitutum fuit) non culpetur occisio, sed quod quis periculum capitis à se non impune auertat, nullo iure fieri potest.

Plus dixit Ioannes Lignanus in eo libro, quem de bello inscripsit, eum qui se occidi patitur, cum possit defendendo facere ne occidatur, reum gehennæ esse non minus q̃ si semet occideret, nõ illepida ratione charitatis, qua quis obstringi
B tur erga seipsum, hoc scripto, Diliges proximum tuum sicut teipsum, includi inquit, dilectionem sui ipsius, & ideo qui se non defendit cum possit, contra præceptum charitatis peccat. Adiecit q̃, si sacerdos inter sacra missarũ aggressorem suũ se defendendo occidit, mox redire ad altare, intermissa q̃ sacrificia nõ prohibetur, quod Panor. probat. in c. clericis. de ui. & hone. cleri.

Ex his fortissimum concipio argumẽtum ad illam quæstionem, utrum homo homini defensionem debeat: si nobis defensionem debemus, consequens fit, & proximo debeamus, quem non secus quàm nosmetipsos diligere cogimur.

l. seruus. infra de seruis exp. port.

Suadet q̃ ratio cognationis humanæ, quã uiolare nefas esse hic monemur, nostrasq; interest beneficijs alios obstringere, ad opem nobis ferendã. Solon dictitare solebat, beatam illam Rempub. in qua quisq; iniuriam alterius suam existimaret. Hinc sapienter maiores nostri publicas accusationes & populares actiones quasdam esse uoluerunt. Apud Aegyptios proditur reos mortis fieri, qui iniuriã patienti opem non ferunt: quod si non possunt, accusare iniurios debent: quod si non fecerint, plagis & triduana inedia castigantur, quod institutum, arctissimum societatis humanæ uinculum esse credebant.

Glo. in c. nõ in ferenda. xxiij. q. iij. Bar. in l. metũ. §. sed licet. quod met. causa. glo. l. culpa de regu. iu. & hic bal. Dy. in regula nõ est sine culpa. de regu. iu. Romanus consi. cxvij. ad l. metum. ibi respondit Albericus & hic Decius.

Quidã dicunt licere, nõ aũt oportere eo argumẽto q̃d licet paciſci, rectẽq; accipitur pro defensiõe alterius. l. metum quod met. cau. quod si homo homini defensionem deberet, nõ recte acciperetur. Alij putant deberi si auxilium petitur.

At Inno. quartus in cõcilio Lugdunen. cõcionatus iniuriæ participẽ eum esse, qui proximo nõ præbet auxiliũ. Diuinus Ambrosius in officijs. Qui nõ repellit à socio iniuriã si potest, tam est in uitio, q̃ ille qui facit. Anastasius: Nõ caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinore desinit obuiare. Aurel. Augustinus in psal. Qui desinit obuiare cũ potest, consentit. Cic. i. offi. Aut ira aut aliqua perturbatione incitatus is quasi manus uiolẽter uidetur afferre socio, qui aũt non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriæ, tam est in uitio q̃ si parẽtes, aut amicos, aut patriam deserat.

C Multi facio in hac quæstione hos sanctos patres, uitio imputare & criminis conscios coniectura habere eos, qui opem non ferunt, quod si nullo iure auxiliũ deberetur, iniuria quidem peccato defertæ defensionis illigarent.

Archidiaconus in c. negligere. ij. q. vij. putat generale esse præceptum propulsandæ iniuriæ, & ad omes spectare. Felinus in c. quãto. d. sen. excom. iure pontificio, tantum ligari scribit, quia deum offendit. Abbas Siculus putat, si clericus pro necessaria defensione proximi clerici uel non clerici inuasorem occidat, uix irregularitatis notam subire. Diuinus Ambr. cõmendat Mosen, quod Aegyptiũ Hebræo uim facientem occidit. Vnde arguere licet sanctos quoq; uiros defensionis onere nõ esse immunes, cum omnis defensio charitatis filo pendeat. Porrò non diligit proximum sicut seipsum, qui proximum non defendit sicut seipsum. xxiij. q. iij. cap. non inferenda.

Bal. in l. i. C. d. ser. fug. alium quis iuuare tenetur, quando cõmode potest. In c. ij. de uita & honc. cle.

Inclino tandem non obligari uinculo efficaci ut conueniri possit, quia non legitur actio aut pœna in his speciebus constituta, sed humanitatis, & si ciuis est, etiam ciuilis societatis nexu teneri non dubito, quatenus homo homini, & ciuis ciui officium debet.

Enumerant tamen quasdam personas, quibus defensorem deberi fatentur, & obserua ex supradictis turpiter accipi ab ijs quibus defensio debetur, & acceptũ redhibendum, & ei qui defensionem debet. Debetur autem, ni fallor, omnibus licere aggressorem impune etiam occidere, quando aliter qui cæditur liberari non potest. Plus ex uerbis Martiani didici, periclitantibus etiã inuitis atq; prohibentibus opem ferendã ratione humanitatis suaderi, in l. nõ tantum. de apella. unde palàm fit non expectandam opis petitionem.

Idẽ Abb. eod. c. ij. Bar. & recentiores hic.

Pulchra non negligenda supereſt quæstio. de qua uarie tractatum legimus.

D Bannitus qui impune offendi lege potest, si se defendendo percussorem occidat, nunquid de homicidio sit securus? Quod in id recidit, utrum qui lege permittente offenditur, ius habeat defensionis? Baldus in utranq; partẽ hic disputat, & non decidit. Bar. eorum accedit sententiæ, qui bannito non impune cedere arbitrantur, quia popularis est, & quisq; legis minister, cui repugnare non licet.

Accursius in l. accusationis. C. quod met. cau. quem uel nemo uel perpauci non sequuntur, tradit solum iudicem esse legis ministrum, nõ priuatos homines. Accedit l. non est singulis. de reg. iur. Præterea iudici lex præcipit, priuato permittit: iudex inuitus facit, priuatus uolens. non ergo parua est differentia.

l. nullus. §. i. C. de Iudæis.

Subiungit idem Bart. iniustam esse defensionem, quando iusta est offensio: si lege offenditur bannitus, ergo inuitis legibus se defendere nõ potest: citatq; mul tas leges, quæ, ut mea fert opinio, aliò spectant. Nam seruus ad ecclesiam temere confugiens, nullam uim patitur, sed magis est ut faciat aduersus dominum ius suum, siue imperium agentem. Nec eadem causa est serui aduersus dominum, & liberi hominis aduersus alios suæ conditionis. Si miles coërcenti Tribuno non cedit, & ob id asperius castigatur, non magis uim patitur quàm qui causa cognita à iudice iugulatur. Cætera exempla de latronibus, agrorũ populatoribus, nocturnis furibus atq; adulteris, ad rem nõ pertinent, ea in primis ratione, quod nõ licet occidere eos, qui latrocinati, aut furati, adulterati ue sunt, sicut nec eos qui uim fecerunt: sed eos tantũ qui in latrocinio, populatione, furto, adulterioue deprehenduntur, ueluti illi qui uim faciunt. Non dissident hæc exempla, sed magis est ut congruant, quia tales uidentur se & sua defendendo occidere, non autẽ offendere. Natura non patitur defensio sit offensio, sed offensionis depulsio.

l. si seruus. C. de his qui ad eccles. conf.

l. milites agrũ. §. irreuerẽs. de re mil.

Lex permittit occidere, non inde sequitur prohibitam defensionem, non hæc permissi natura est. Siquidem permittitur mihi agere, nõ per hoc aduersario denegatur excipere: ideo si permittit occidere, non illi aduersus me surreptã defensionem

A sionem uideo, nam ex permisso fit licitum, nõ autem honestum. Paulus in regu. iur. Non omne quod licet, honestum est, & ideo post licitum non necessariò sequitur illicitum, nisi idem sit etiam non honestum.

Satis superq; satis mecum prærogatiuæ habes quod in me sæuire impune priuatus uir possis, nõ propterea sequitur, quod tibi iugulandã porrigere ceruicem debeam, quod horret natura: Tota enim ex sensuum aculeis deriuat ista defensio, quam qui tollere uolet, sensus ipsos tollat necesse est.

Bartolus denicq; in disputatione illa, statuto Lucan. ciuitatis, & hic & ubicq; nõ fortiori nititur argumento, cq; quod bannitos hostes esse contendit: quæ quidem argumentatio in contrarium, ni fallor, plus ualet, quũ quod omni iure permissa, non denegata hostibus defensio non ignoratur, tum quod si hostis est, necessariò sequitur non ligari legibus suorum hostium.

Præterea ridiculosum est hostes eos definire, qui, ut euitarent uincula, neces, ignominias, quæ à legibus constitutæ sunt, peregrinant, nec quicquam in patriã moliuntur. Mouetur Bar. uerbis Vlp. in l. amissione. de cap. minu. dicentis: Qui deficiunt, capite minuuntur. deficere autem dicuntur, qui ab ijs, quorum sub imperio sunt, desistunt, & hostium numero se conferunt.

Et obserua, quod etiam Bar. notat ad hoc, ut numero hostium habeantur, nõ satis esse deficere, nisi & ad hostes descisca tur. Banniti, inquit, deficiũt ab imperio ciuitatis suæ, & ad alios bannitos migrant, qui sunt hostes, ergo & ipsi banniti sunt hostes. Hæc consequentia nõ quadrat, nisi prius doceatur bannitos, quibus se iungunt, hostes esse, & à uero abest bannitos deficere, qui pœnas quas pro flagitijs merentur fuga subterfugiunt. Adest in hoc mihi Marti. in l. mili. agr. de re mil. Eius, inquit, fugã, qui cum sub custodia uel carcere est discesserit, in numero
B desertorum non computandum Menander dixit, quia custodiæ refuga, non militiæ desertor est: sic bannitus pœnarũ refuga, nõ defector aut hostis imperij est.

Aliud quod exigitur est, ad hostes se conferant, id est, ad alios bannitos, inquit Bart. Sed quid si nulli alij supersint banniti, ad quos descisca, aut unus bannitus in diuersas migret regiones, ibiq; uel negocietur, necq; alijs se bannitis immisceat, procul dubio ista ratione non hostis erit; si non hostis, ergo nec impune offendi poterit, quamuis sit bannitus.

Postremo non didici ab ijs hostes occidi posse, qui militiæ sacramento non tenentur, cuius rei prudentiores nos facit Cic. i. Offi. his uerbis: Pompilius Imperator tenebat prouinciam, in cuius exercitu Catonis filius tyro militabat: quũ aũt Pompilio uideretur unam dimittere legionem, Catonis quoq; filium, qui in ea legione militabat dimisit, sed cum amore pugnandi in exercitu remãsisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut si eum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiæ sacramento, quia priore amisso, iure pugnare cum hostibus non poterat. M. quidem Catonis senis est epistola ad filium, in qua scripsit se audiuisse eum missum factũ esse à Consule, quum in Macedonia bello Persico miles esset. Admonet igitur ut caueat, ne prælium ineat, negat enim ius esse ei, qui miles non sit, pugnare cum hoste. Nota igitur contra illos, qui nullo stipendio, nulloq; iure iurando exercitus hodie sequuntur prædæ tantum causa, quod non habent ius laceſſendi hostes, necq; agendi prædas, & ideo prædonum uel grassatorum pœnis teneri. Veteres uiolari putabant ius cognationis humanæ ab ijs qui nulla legum necessitate sponte se lupos hominibus præbent.

In l. iij. §. fi. ad l. Cor. de sicar.

Væ tibi idcirco Bartole, qui in animos hominũ infixisti, ius esse bannitos etiã rupto pacis fœdere occidendi. Nõ me præterit Martianum respondisse, transfugas, ubicunq; inuenti fuerint, quasi hostes interficere licere: quod dupliciter intelligi debet, uel inuẽti à magistratibus, nec remittẽdi sunt ad maiores magistratus,

C & congruit titulo qui loquitur de iudicio puniendis: uel à militibus, qui uinculo sacramẽti tenentur occidere. Nõ e nim Martia. dicit à priuatis interficiendos, nec quicq̃ cogit eam interpretationẽ facere, quæ repug. l. non est singulis in. d. reg. iur. & l. nullus. C. de Iudæis.

Lignanus in eo li. de bel. ex uerbis cõstitutiõis iudicãdũ putat: si lex ait, bannitus possit impune offendi, bãnito defensionẽ nõ relinqui, quia lex nõ uult esse delictum: sin autem ait offendens nõ puniatur, nõ prohibitã existimat defensionẽ. Castren. hic sequitur. At cons. excij. cõtrarium sentire uidetur, mihi autem nõ liquet quid inter hos sermones sit, impune possit offendi, & offendens nõ puniatur: Magis forte quærendum esset inter legem præcipientẽ & legem permittentem, sed utrũ propterea surrepta sit defensionis facultas, nõ satis cõstat, cum cõtra iuris regulas sit in absentes etiã requisitos cõtumaces capitalem sententiã dicere, & Romanis legibus semper inuisum: & propterea durũ uidetur per subaudi-

l.i. inf de reg. rei. & l. absentem de pœnis.

tos intellectus sanguinolẽtas leges reddere, quæ interpretatiõe molliendæ sunt, & eos intellectus admittere, qui naturæ cõmuni repugnãt. Defensionis aduersus periculũ cap. tollẽdæ, uariauit Bar. utrũ expresse prohiberi defensio ualeat, aliud hic & aliud in l. cum mulier sol. mat. & l. facultas de iur. fis. lib. x. Vtrum autem iniusta sit lex, & per hoc non lex, quæ priuato cuiq̃ permittit aut iubet occidere?

l. si quis ingenuam de cap. et post. ficit l. fi. C. co. l. cum oportet. §. fi. de bo. q̃. lib. l. illud. C. de coll. l. inter filios. C. famil. hercis.

Legulei ferè omnes legem ualidã defendunt, Canonistæ uero contradicunt multi, quia peccandi fouet licentiã, addo quod ciuiles inimicitias ferit, quo nihil pernicios̃ius, fieri enim nõ potest quin cognati & agnati atq̃ amici occisorum inimicissimo ferãt animo: domesticum utinã non haberemus exemplũ Romæ, quæ post proscriptiones nunc̃q̃ quieuit, ego autem in usu fuisse tales leges didici maxime aduersus proscriptos, & lege Tribunitia sic cauebatur.

D Si quis eum (qui eo plebiscito sacer sit) occiderit, paricida nõ sit, sacrum iudicio damnatum ueteres dicere solebãt. Meminit Liuius legem latã, ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet, qui creasset eum ius fasq̃ esset occidi. L. Sylla occisoribus proscriptorum præmia cõstituit. Ad bannitos redeo, dispicien dum quorũ in numero sint, & an in usu antiquitus fuerint, alióue nomĩe appellati. & recte Bar. docet neq̃ deportatis neq̃ relegatis æquiparandos. Adde q̃d deportationis & relegatiõis pœnarũ sunt nomina, bãnitio uero secus. Banniti uox noua & Gotica est, & nõ differre à ꝓscriptis mihi persuadeo, & uere proscriptos nominari posse, si conferantur rationes uocabulorum. Proscripti ab eo quod damnati; eorum nomina scribebantur in tabulis quæ publice pro rostris appendebantur, ab eo quod proscribere est publice scribere. Vlpia. in l. sed & si pupillus, de uerb. sign. Proscribere sic accipimus palàm claris literis ut de plano recte legi possit, ante tabernã uel ante eum locum in quo negociatio exercetur, nõ in loco remoto, sed euidenti. & loquitur Vlp. de proscribendis mercibus. Proscribi etiã dicuntur domus, quãdo publice uenales uel locandæ signantur, aut fisco inferuntur. Banniti à banno dicuntur, quod palàm uoce preconis uel magistratus damnati pronunciantur Romæ foro publico existente, in nõnullis locis in tabellis pro ualuis curiæ maiusculis literis scribuntur omnibus legendi.

Et utrunq̃ nomen significatum damnati habet: nihil aliud est bãnitus & proscriptus, cõq̃ publice damnatus ob aliquod delictum, ut illud Q. Aurelij: Alba na uilla mea me proscripsit, id est, damnauit. Verum inter damnatos & proscriptos illud interest, q̃d omnes proscripti sunt damnati, nõ aũt econtra quia multi damnãtur sine stilo ꝓscriptionis, ut de bonis proscrip. seu damnatorum. C. uterq̃ absens damnatur, & utrunq̃ nomẽ est generale ad diuersa delicta & diuersas pœnas, & ꝓscripti deniq̃ sicut bãniti antiquitus impune occidebãtur. Exẽpla multa sunt, sed notissimum Cic. qui ex illa nefaria triumuirali ꝓscriptiõe occisus fertur.

Banniti

A banniti ergo proscripti & sunt & dici debent, & nihil commune habent cum deportatis neq̃ relegatis, cum exulibus uero exilium duntaxat uolũtarium: nam exulis & exilij generale est nomen, deportationis exiliũ. Similiter & relegationis exilium dicimus, quibus casibus est pœna: similiter & quando nullo alio interdicto loco, præterq̃ quod patria exire iussi sunt, exemplum in l. i. de effractoribus. Est & quarta exilij species, & proprie quando non damnati ad exilium, sed ad euitandas pœnas spõte migrãt, sicut banniti & proscripti, et de hoc loquitur Cic. pro A. Cecin. Exiliũ non est, inquit, supplicĩũ, sed supplicij profugiũ ac portus.

l. Relegati. & l. capitalium. §. in exulibus. infra de pœnis. & l. exiliũ de interd. & releg.

Occidi ad meam defensionem.

Quæstionis est, utrũ scindi hæc responsio ualeat, si scinditur, nisi probet defensionẽ, reus supplicio afficiet; si nõ scinditur, securus erit; & licet ius cõtrouersum sit, uicit tamen Bar. opinio, ut reijciatur defensionis adiectio, ea ratione, quod male de eo ius sentit, nisi probetur defendendo occidisse, facti atrocitas arguit dolũ, damnatur ergo ex coniecturato dolo, & ideo prædura decisio, quia possibile est defendendo occidisse.

Bal. in l. ij. de legibus nõ præsumendam malitiã tradit ubi potest esse iustitia. citat l. merito. pro soc. Collige ex hac Bar. sententia, responsionẽ qualificatam posse scindi quando cõtra eam stat iuris præsumptio. Nõ ab re fuerit scrutari nũquid perpetuò uerũ sit hoc, siue essentialis sit qualitas, siue accidentalis: mulũ eñ interest qualitatis accessu uel recessu remaneat eadem species, uel nõ remaneat.

Porrò in proposita q. de delicto facto per homicidiũ quæritur: nam ubi nõ est delictũ nihil ad latrunculatores, sed qui dicit homicidiũ, nõne dicit delictũ? subsisto: multi enim sunt casus, quibus iure occiditur, ut fur nocturnus, agrorum populator, in adulterio deprehẽsus, latro, aggressor, & similes. Ista itaq̃ qualitas, occ
B cidi ad meam defensionẽ, facit non esse delictũ. Pro Bar. est quod regulariter homicidiũ sonat delictum, licet certi sint casus qui excipiũtur, & regulæ repugnãt, ideo nullo præsumptionis adminiculo fulciunt, nisi probetur. Ex diuerso Vlp. iniuria occisum meritò in lege adijcitur, nõ enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factũ. Considera quod alia q. est, utrũ reo dicenti, ad meã defensionẽ occidi, credatur: alia utrum scindi queat talis responsio de qua sola nunc agitur.

l. aurelius. §. idem quæsijt de lib. lega. l. si seruus ad l. Aquil.

Esto qui homicidiũ dicit loquatur delictũ, fateri etiam conuenit, qui dicit ad suam defensionem occidisse, dicat nõ delictum: si detractione huius qualitatis fit delictum, eiusdem pariter adiectione fit non delictũ. Manifestum est utiq̃ substantialis & inseparabilis hæc adiectio sit, quod eadem submota non remanet eadem res; non idem profecto homicidiũ est quod pro defensione fit, & illud q̃d non defendendo factũ est. Et igitur periniquum uidetur in potestate interrogantis sit immutare quicq̃ de responsione rei propter quod noua inducatur species, id est, de non delicto delictum. Si scindis proculdubio corrumpis atq̃ inuertis in id quod nõ respondi, et magis est tua sit responsio quàm mea. Si dixerit aliquis nõ potest pro tutela occidi sine occisione, qui ergo pro tutela occidisse dicit, occidisse fateatur est necesse, & sic nõ de occiso, sed de qualitate remanet quæstio.

Captiosa ist hæc argumentatio est, qualitas enim ex qua res accipit formã, inseparabilis est à se formata specie, qua detracta alia res est, & ideo occisionẽ quã ex uerbis meis extorquere tentas, non est illa de qua ego loquor: porrò interrogatio & responsio nisi unum & idem respiciant, nihil efficit.

l. in delictis. §. si detracta de noxa.

Esto de qualitate sola remaneat quæstio, nimirũ quod ab ea pendet delictũ & non delictum, de hac itaq̃ qualitate quæstio non de alio est quàm de delicto de quo agitur, & idcirco qui de homicidio accusatur, de solo delicto quod per homicidium factum est accusatur, alioquin si non esset delictum nequiret puniri, neque accusari. Finge accusator dicat, defero Titium qui inter se defendendum

C Sempronĩ aggressorem suũ occidit, proculdubio nõ audiretur imõ irrideretur q̃d inceptissime accusaret de homicidio quod delictũ non est. Cum itaq; causa & fundamẽtum accusationis & damnationis solum sit delictum, & responsio dicit nõ delictũ, quomodo ex ea quispiam ualet quid decerpere quod sit delictũ non uideo: totam ergo responsionẽ aut recipiat est necesse aut reiiciat. Neq; tamen per eam reus leuatur onere probandi defensionem, neq; per eam fit damnari de occisi delicto possit nisi aliunde probetur. Bal. Aequitas iudicis potest admittere responsionem qualificatã causa uitandi calumniam, & ideo reus potest respondere, feci ad meam defensionẽ, ne interrogatio quæ implicat dolum sit captiosa simpliciter respondẽti, quia negatur maleficiũ isto modo, licet cõfiteatur uulnus.

In l.i C. de ædil. acti.
In l.i. de uulg. idem sentit Bal. in l. ea quæ. C. de condi. inde.
Cinus in l. i. de confes. idem in l. siquidẽ. C. de excep. Bal. & Sal. in l. exceptionem. C. de probat. & l. ij. C. de dona. ante nup. Io. And. in c. ij. de confes. Iac. de Are. in l. cum quæritur, infra de admi. tu. Spec. de positio. §. x. uer. sed pone. Bal. in l. nec codicillos de Codi. & Sal. in l. eum qui. C. de adulte. Angel. Aret. inst. de iure natu. ius autẽ gentiũ. Bal. consil. xcv. lib. i. Corne. consi. clxij. li. i. & Decius hic l. sciant cuncti. C. de prob. l. qui sententiã. C. de pœn. & ij. q. viij. c. sciãt Iason hic et Feli. in c. significasti. et ccccxxi. fil. in repe. l. i. de uulg. commend. sed & in l. non utiq; de excep.

Aretinus: Qui dicit fecisse ad suã defensionẽ, uirtualiter negat, accusationẽ, quia qui negat qualitatem per quã factum efficitur criminosum, negat illud quod formaliter deducitur in accusatione, & ideo totam dicitur accusationem negare. ccccxxi. Fil. Inclinat in hanc partem si uno uerborum contextu fiat responsio, ut feci ad meam defensionem. Refert Io. montis grana Odofredum & Martinũ à fano similiter respondisse, subiungitq; se timere autoritatem Bar. usu. in com. receptam.

Sed nunquid poterit in hoc torqueri, an uerũ sit, fecisse se defendendo, & ex torta in quæstionibus sufficiat simplex confessio.

Cogita an circũspectus iudex percunctari debeat, num probatu difficilis tum sit defensio, quod ex facti qualitate æstimabit: si probatu facilis est, & nõ probatur, male olet; sin secus, puta in deserto & remoto hominum frequentia loco occisus proditur, ubi testium penuria esse solet, aut non interdiu, & an in agro siue loco occisi, uel occisoris, ut coniectura sit quis alterum aggressus fuerit, maxime si nihil negocij occiso in ijs locis fuerit. Item si odia inter sese exercuerint, quis ante passus iniuriam: iunge his hominum mores & æstimationem, uter frugi, mansuetior, placabilior, aut iracundior, ad rixas pronior, uindictæ appetentior, manu promptior, & sic non facile defensionis qualitas reiicienda est, si ueri similitudo inclinet animum ad molliendam pœnam. Iuuatur hæc cõsideratio autoritate Accursij Butricarij, Bal. & Sali. in l. ti. infra de hære. instit. Adde q̃d in dubio facienda est interpretatio, ut homicidium factum sit ad defensionem.

Panor. in c. auditis de præscr. benignius putat capitali supplicio non esse subdendũ reũ nisi aliunde liqueat occidisse, licet male præsumat ius contra occisorẽ, tamen quia non simplex est confessio, coniecturata ex ea de dolo ducitur probatio, & non clara & indubia, qualem in capitalibus leges desiderant, potuit enim defendendo occidisse, & ideo Innocentij innititur autoritati, qui admonet ius dicentes, ut raro, aut nunq̃ ex ualidis quantumuis præsumptionibus capitaliter damnent. Impugnat Decius in c. cum uenerabilis. xij. col. de except. & dicit Bald. Mitius agitur in pœnis corporalibus ex dolo præsumpto, in c. i. quomodo fe. amit.

Similiter Ang. Consi. xxij. eum qui cõfessus est casu se occidisse, nec aliter constat de occisione, respondit arbitratu ius dicentis citra mortem puniendum.

VLPIANVS.

Iustitia est cõstans, & perpetua uolũtas, ius suum cuiq; tribuens.

Vlpianus iustitiam ideo uoluntatẽ esse dicit, quoniam non alia uirtus est præter iustitiam, quæ mera uolũtate feratur, ut quinto Ethic. docet Aristoteles. Cæteræ uero uirtutes aliunde mouentur, accedente tamẽ uoluntate, id est, appetitu sensitiuo. S. Tho. ij. ij. q. lvij. arti. fi. Fortis alio principio impellitur ad labores & discrimina

A discrimina subeunda; temperatus ad uoluptates reijciẽdas; solus iustus nullo alio affectu, nisi uoluntate res iustas peragit; & quia non omnis uoluntas iustitia est, ideo iungit, constans & perpetua.

Constans, quod neq; pecunia corrumpi, neq; potentia frangi, neq; gratia inflecti ualeat, & idcirco à Chrysippo depingitur uirgo incorrupta.

Perpetua, non sempiterna, ut illiterati dicunt, sed continuata uolũtas: nam qui non semper, sed interdum iuste agit, omnium confessione iustus non est. Perpetuare est sine intermissione continuare; sic perpetua dicitur oratio. Vlpianus in l. si cum dotem so. mat. Si quidem interuallum furor habeat, uel perpetuus quidã morbus. Perpetuum dixit ad differentiã interuallati. Paulus in l. uia de ser. rust. præd. Si lacus perpetuus in suo fundo est, nauigandi quoq; seruitus, ut peruenia-tur ad fundum uicinum, imponi potest. Fugit Accursium hæc significatio. Nam si perpetuus, id est, continuatus non esset, nõ posset nauigio perueniri ad fundũ, cuius gratia seruitus imponitur.

Ex quibus conficitur, ceu inconstans uoluntas nõ est iustitia, similiter nõ continuata non est iustitia æque inconstans & uarius, iniustus est iudex, & iure recusari potest, quia aut corruptibilis, aut timidus, aut flexibilis, aut imprudẽs, aut duplex animo sit necesse est, aut Iaco. Apostolus scribit Epistola prima. Bal. in c. ad nostram. de proba. Iniquus & indiscretus iudex iure recusatur, imprudẽtis enim est subijcere se iudicio iniqui, aut indiscreti hominis. Philippus in c. postremo de appella. Quare inuidus, amans, imprudens'ue iudex recusari queat, latius per digressionem explicaui in commentarijs ad c. i. de proba.

Ius suum cuiq; tribuens.

B Hoc proprium est iustitiæ, per quod ab alijs uirtutibus discernitur. Cicero. v. de finibus: Proprium est cuiusq; uirtutis munus: fortitudo in laboribus, periculisq; cernitur; temperantia in prætermittendis uoluptatibus: prudentia in delectu bonorum & malorum: iustitia in suo cuiq; tribuendo. Hæc Cicero. Proinde sapientes ex omnibus uirtutibus hanc unam alienum bonum esse dicunt: alienis quidem commodis sola prospicit, & nihil emolumenti se excernentibus affert præter iustæ actionis cõmendationem, quæ omni auro carior esse debet.

Et latere nõ debet duplicem esse iustitiam eodẽ Aristotele autore: unam quæ species & pars totius est, ex qua simpliciter uir iustus nominatur, cuius officium est nõ plus capere quàm par est. iij. Ethi. idem: Qui non capiunt, de liberalitate nunquam laudantur, sed de iustitia. Lact. vi. diui. instit. Plus accipere iniustũ est.

Altera iustitia est in qua uniuersæ uirtutis est usus. Iubemur enim secundum omnes uirtutes uiuere, quinimo reliquas huic uirtutes ancillari tradit idem ij. Pol. Consonat Imp. Iustiniani definitio in auten. ut omnes obed. iudi. Iustitia est, inquit, uirtus præcipua aliarum domina, per quam reguntur omnia, & sine qua factum est nihil.

Hinc est quod nemo iustus esse potest nisi idem fortis, temperatus, & prudẽs existat, cæterarumq; uirtutum omnium usum habeat. Iaco. Apostolus Epistola prima: Qui totam legem seruauerit, & in uno peccauerit, omniũ factus est reus, & propterea tota ac perfecta uirtus censetur. Lactan. v. diui. inst. Iustitia aut ipsa est summa uirtus, aut fons est ipsa uirtutum.

Iustitiæ duæ sunt partes, una in distributione bonorum, pecuniarum, & aliarũ rerum, quæ inter ipsos ciues sunt cõmunes, quam distributionem ide m Aristoteles monet faciendam ex dignitate personarum, & per eum modum quo fit contributio: unde deducitur iniuste distribui indignis, & ijs qui minus uel opis uel operæ uel diligentiæ & fidei in commune contulerunt; quarum rerum plenos tracta-

C tus habemus de muneribus & hono. de uaca. munerum & alijs multis locis. Altera pars iustitiæ in commercijs & iudicijs uersatur. De qua quidem uniuersali iustitia, compendiosis præceptis docens Vlpianus ait:

Iuris præcepta sunt hæc, honeste uiuere, alterum non lædere, ius suum unicuiq; tribuere.

Treis affectus mortalibus ad bonos usus, ut Peripatecis (aduersus quos licet Stoici) placet, à natura tributos coërcere præcipimur, quorum concitatione, nisi ratione moderentur, in omne facinus præcipites agimur, libido. s. ira, cupiditas. Et hæ sunt tres illæ furiæ, quibus mentes hominum agitari, perlepide poëtas fingere Lactantius meminit. Aptissime Valerius lib. iiij. libidinis & auaritiæ furori similes impetus, ac generis humani certissimas pestes appellat.

His ergo uitijs contraria sunt, quæ hic custodiri præcipiuntur, quibus uniuersa cõtinetur uirtus, & uitium prorsus exploditur. Idem Lactantius lib. vi. Virtus est iram cohibere, cupiditatem compescere, libidinem refrenare, id est enim uitium fugere: nam ferè omnia quæ fiunt iniuste atq; improbe, ab his oriuntur affectibus. Hæc Lact. Castratur ergo libido si honeste uiuitur; ira coërcetur, si nemo lædit; cupiditas reprimitur, si cuiq; suum finitur.

Iuris prudentia est diuinarum humanarumq; rerum notitia, iusti atq; iniusti scientia.

Post morales, ad intellectualẽ uirtutem, quæ prudentia est, accedit Vlpianus, ea est enim quæ bonorum malorumq; delectum facere nos docet, deq; diuinis
D humanisq; rebus, resõpdere & iudicare. Ideo ait, iuris prudẽtia est di. hu. q;. r. n. Qua definitione taxatur nostra (prohpudor) leguleiorũ impudẽtia, nescio ne rectius dicam arrogantia, quod hac iuris prudentis appellatione, & titulo superbire non erubescimus, qui præter legum lectionem, omnium aliarum rerum cognitionẽ despicimus, atqui solis Bar. & Bal. scriptis contenti, uerba & sensus Digestorum parui facere incepimus.

DE IVRE CIVILI.

VLPIANVS.

Ius ciuile est, quod neq; in totum à naturali iure uel gentium recedit, neq; per omnia ei seruit.

Frater Gerardus Heremita Augustinianus, uir in philosophia & theologia clarus, & in iure haud modice peritus, de præscriptione subtiliter disputando hãc legem sic interpretatus est: Ius legitimum, inquit, ideo non in totum à iure naturali recedit, quia ab eo rectitudinem mutuatur, ideo non per omnia ei seruit, quia addendo uel detrahendo in suos usus commutat.

Obserua tripertitam iuris diuisionem, quæ à triplici de homine consideratione descendit. Consideratur primo ut animal, unde ius manat naturale; item ut homo, unde ius gentiũ siue humanũ; tertio ut ciuis, à quo Ius ci. Hinc tripertita capitis diminutio, & frequẽtissima de actibus hominum discussio, atq; infinitarum quæstionum enodatio, alia quædam pulchra ad hanc considerationem pertinentia, in cõmentarijs ad legem Gallus disseruimus.

Itaq;

A **Itaq; cum aliquid additur uel detrahitur iuri communi, ius proprium, id est, ius ciuile efficimus.**

Topicalis tota hæc pars est, ex qua multi argumentorum loci ducuntur, neq; alibi melius didici quomodo species formẽt, quod est cum generi adijcitur qualitas, quam specificam differentiã dialectici appellant, aut quid à communi eximitur, & ad certam redigitur formam. Ius ergo commune est genus siue materia ex qua ius ciuile conficitur, & per hoc potissima iuris ciuilis pars est ius commune, à quo seiungi nõ potest, ueluti reliquæ species à sua materia sunt inseparabiles. Vnde fit, ius ciuile & commune inter se pugnare non posse, sed unum ab altero pendere, seq; inuicem confouere, & eodem pergere, id est, ad eundem finem, ut egregie idem frater Gerardus docet.

Ius itaq; cõmune ex quo quisq; populus ius sibi constituit, duplex est: unum latissimum, quod gentium dicitur: alterum Romanum quod commune est inter oẽs Romani imperij populos. Quoties igitur aliquid his additẽ detrahitur ue, fit quoddam ius propriũ, appellaturq; ius ciuile siue municipale eius ciuitatis in qua constituitur. *Inst. de iu. n. g. & §. ius ciuile. & c. ius quiritũ. i. distin.*

Est præterea ius Quiritium, quo soli Quirites tenentur, id est, qui domicilium Romæ obtinent. Cæterarũ uero ciuitatum appellantur iura municipalia, nostra Quiritia longe ab his absunt, & imperite à quibusdam municipalia nominantur, cum Roma non sit municipium; reliqua quippe oppida à muneribus in urbe Roma capiundis dicta sunt municipia. Paulus in lege prima ad municipales, & Gellius in noctibus Atticis. Est ergo ius commune gentium omnium, item commune Romanorum, item Quiritiũ, quo nos soli Romæ utimur: quartũ municipa-
B le. Alterius cuiusq; populi illa duo communia semper uigere credũtur, hæc duo alia nisi liqueat ab omnium cõmuniũ cõmunitate recessisse dissimulari possunt.

Hinc Bal. testamentũ coram duobus testibus extra limites Romani imperij factum ualere respondit, nisi diuersum illic à iure gentium in usu esse cõstiterit. Ex contrario etiam definiendũ arbitror de testamento intra limites nostros pauciores quàm septem testibus facto, nõ ualere nisi probetur alio iure licuisse. l. si nõ speciali. C. de testa.

Idem rursus notat Baldus rem nouã fieri adiectione, aut detractiõe eius quod uariat effectus, & ideo tradit qualitatẽ in obligationibus futilem esse, quæ actionis dandæ aut denegandæ causa non est, quãuis sit causa execrationis temperandæ. Arg. l. in delictis. §. si detracta. de noxalibus. Ergo nõ omnis adiectio aut detractio facit rem nouam: non omne statutũ facit ius municipale; non omni rescripto ordinarius fit delegatus; non omni additamento nouatur libellus. De quibus & alijs multis legendus hic Iason est, qui curiosius ac copiosius præ cæteris ista pertractat, & autores atq; locos petendos cõmemorat.

Vni ordinario rescribitur, autoritate nostra cognoscas; alteri, quicquid nostra autoritate feceris, ratum erit. Quid inter hæc quæris? In cõfesso esse apud oẽs, Iason scribit, primo rescripto delegatũ ex ordinario factum; secundo nõ factum, ea ratione quod clausula adiecta actibus consecutiuis non uariat naturã primario rum, ut in Clementina prima de præb.

Qualitates ergo tum nouant si specificæ sint, si primarijs actibus adijciantur.

Debitor in iudicio creditori obtulit ac deposuit his uerbis: Duo milia quæ deheo, offero, & numerata depono uti capias, acceptaq; feras, peto tamen & uolo non tradi nisi illud factũ fuerit. Quæsitum num conditionale depositũ esset, quidam in iuris sapientia & aduocatione clarus conditionale censuit; ego ex ijs quæ supra dicta sunt, purum respondi, & traditioni à depositario faciendæ adiectam

C qualitatem, non autem dispositioni: addidicq; uerba depositionis non erant concepta forma conditionali, neq; eodem orationis contextu, sed post perfectū depositionis actum modus traditioni dictus. Verum maiorem dubitationē mouet, utrum depositum qui recepit cogi omnino queat creditori tradere, quasi lex nō ualuerit traditioni imponi quæ deposito nō fuit imposita. Io. And. & Car. Alex. in potestate contrahentium negant esse, ut actus perfecti non pariant iuris effectus. Fidem his faciunt quæ adducuntur in illa quæstione, donantis ecclesiæ ea lege, ne donata sit in administratione Episcopali: Item in illa, eius qui se monasterio addixit ea lege ut rerum dominium remaneat usum.

In c. fi. de condi. ap. l. serui elec. §. ī. de leg. i. et l. si pupillus. §. fi. de uerbo. signi.

Obseruandum postremo est, id proprium cuiusq; dici quod non est cum alijs commune, et quamuis quod commune est nostrum dicere usurpemus, non tamen quod commune est dicere ualemus proprium: plus quidem est proprium quàm meum uel nostrum: illud excludit cōmunionem, hoc admittit. Vnde Io. And. statuto loquens de re propria, putat locū non esse in ea quæ cōmunis est.

Bal. in l. i. C. qui testa. fa. pos.

Lex ait, iniuria in domo propria facta acrius uindicetur: quidam putant eadē pœna nō uindicandam si fiat in domo communi. At Papi. eum qui introierit domum habitationis conductam contra l. Corneliam, prohibentem in domum alterius ui introiri, fecisse respondit. Similiter & domum suam ad adulteriū præbuisse definit eum qui domicilium conductum præbuit. Cogita num legislatoris spectanda sit mens, néue uocabulorum scrupulositate, quam Celsus detestari solebat, pernicioſe pœna eludatur: et ideo hoc casu propria siue ratione habitationis, siue possessionis, siue proprietatis, satis fortassis erit ad pœnam committendam. Prospicere enim lex uoluit ijs quibus ratione loci grauior fit contumelia, non autem domibus communionem nescientibus: concedo tamen quando
D domus esset cohabitationis ipsorum rixantium, uel alio iure cōmunis, & ab eo qui iniuriam passus est non habitaretur, legi locum non esse.

In l. lex cornelia. de iniur.

IN LEGE IVS PLVRIBVS MODIS.

DE IVSTITIA ET IVRE.

IVLIVS PAVLVS.

Vbicunq; Prætor, salua maiestate imperij sui, saluoq; more maiorum, ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur.

Sine controuersia receptus sensus est, Prætori non licere alibi quàm in loco maiorū ius dicere. Vnde doctores colligunt in causis quæ plenam cognitionem desiderant, ab ordinarijs iudicibus alibi dictam sententiam non ualere.

Si uerū amamus, Paulus non arctat prætorem certo ab alijs cōstituto loco ius dicere; ubicunq;, ait, ius dicere constituit, ergo in prætoris arbitrio fuit iuris dicendi locum deliberare, modò talis sit, ubi salua maiestate imperij, seruatoq; more maiorum, ius reddi possit. Nam in Basilicis ius reddebatur, ubi multa tribunalia erant, ut in auditorio Apostolico uidemus, ex quibus unum eligere pro arbitrio prætoris fuisse hic probatur. Fateor tamen in oppidis hodie, ubi iudicibus assignata sunt certa tribunalia, inutiliter non in eis ius dici.

Salua maiestate imperij sui.

l. si cum dies. §. si arbiter. infra. de arbit.

Siquidem priuatus homo qui arbitrium recepit, decorū seruare debet, ne ex loco sententiæ dicendæ dignitas lædatur, longe plus rationē maiestatis suæ habere de-

A bere debet Prætor. Vnde fit quando certa iudicibus non sunt constituta loca, frustra eum ius reddere, ubi persona quam gerit publicam lædit ur.

Saluoq; more maiorum.

Pro solennibus accipio opera Tribuniani. Nos fugit qualis hic maiorū mos fuerit, nonnulla tamen uarijs ex locis colligi posse reor, & in primis ut pro tribunali sedens ius dicat prætor, nō in subsellijs neq; alibi. Nequaquam omnibus magistratibus tribunalis fastigio utendi ius fuit, sed maioribus tantum, ueluti consulibus Romæ, prætoribus, & præfecto urbis: in prouincijs uero præsidibus, proconsulibus, & imperatoribus: minores autem magistratus in subsellijs ius reddebant. autor est Pedianus. Et ideo Vlpianus in l. pri. de iudic. dixit: Qui tribunali præest, uel aliam iurisdictionē habet: quod nō omnis qui iurisdictioni præest tribunal ascēdit. Tribunalis sedem in sublimi fuisse arguit Quintil. Orat inst. quando instruit eum, qui apud tribunal dicturus est, Vultu stet erecto, ut eum apud quem dicit, spectet. Cuius aūt formæ tribunalia essent, Victruuius. v. de archit. scribit. Hinc est quādo nō in tribunali prætor quid statuit, de plano, pro eo quod nō in edito sed planicie pauimenti ius dicit. Cito huc Vlpiani uerba in l. si pupil lus, de uerb. sig. aperte hāc significationē probātia, Proscribere, inquit, palàm sic accipimus claris literis ut de plano legi possit ante tabernā. de plano, id est, de solo uiæ. Recte igitur Accursius, Bartol. & Bal. de plano, pro non in tribunali interpretantur.

De plano.

Item quod ueste ut trabea & ornamentis prætorijs ius dicat, præ seq; habeat
B cætera magistratus insignia, puta lictores, fasces, apparitores, sellam eburneam curulem, & alia nobis incognita. Colligo ex uerbis Vlpia. in l. i. de postul. quando meminit cæcū utriscq; luminibus orbatum non admitti ad postulandum, quia insignia magistratus reuereri non potest: & quia non nouum est à uetustioribus institutis præsentia definitionem capere, igitur non iniuria contendi posse reor, Senator Capitolinus noster quādo tribunali insedit sine regio ex ebore sceptro, & præ se nō teneat ex more galerum uaginatumq; ensem & insignia reliqua, frustra ius dicere; neq; diuersum de sacri palatij auditoribus fortè censendū est, quisquis non in auditorio publico, aut non pro tribunali, aut non ex more maiorum indutus ius dixerit.

arg. l. nō est' nouum. & l ideo. infra de legib.

Quæsiuit Gulielmus, num consentientibus litigatoribus ualeat non in loco maiorum dicta sententia? & putat ualere eo argumento, quod eorundem consensu potest tempus etiā immutari. l. ij. §. sed si iudex. de iud. quod Bartolus, Baldus & omnes sequuntur.

Quæ decisio, ni fallor, pugnat cum hac iureconsulti definitione, quod non litigatoribus, sed publico imperij decoro & maiestati consultum esse uult. Salua imperij sui maiestate, ait, non litigantium uoluntate. Porrò frigidissima est illa argumentatio de tempore ad locū, quoniam temporis prorogatio priuatā litigantium respicit cōmoditatem, tribunalis autem ex more maiorum fastigium publicam maiestatem custodit: etenim quæ publici decoris sunt, priuatorum pactionibus nō subijciunt. l. quos aūt. infra de postul. & l. neq; pignus. §. fi. de reg. iur.

Adde, ueteri instituto quisquis ex magistratibus contra maiestatem imperij sui quid fecisset, lege maiestatis reus fiebat, ut de L. Flaminio memoriæ proditū est, quem Cato censor senatu mouit ob inquinatam honoris maiestatē, per supplicium de damnato in prouincia ad spectaculum meretricis sumptum.

DE ORIGINE IVRIS.

CAIVS.

C Facturus legum uetuſtarũ interpretationem, neceſſario prius ab initijs Vrbis repetendum exiſtimaui, non quia uelim uerboſos commentarios facere, ſed in omnibus rebus animaduerto id perfectum eſſe, quod ex omnibus ſuis partibus conſtat, & certe cuiuſq; rei potiſſima pars principium eſt.

Ex hac præfatiũcula licet æſtimare quàm magna, pulchra, neceſſariaq; rerum cognitio cum libris Cai nobis periit, & quàm lachrymabilẽ iacturam fecerimus in præclara illa Digeſtorũ ſupellectili, ac reliquis iurecõſultorũ lucubratiõibus. Liuor græculus gloriæ Romanæ linguæ plus detrimenti attulit quàm Gotorũ, Herulorum, Vandalorumq; uaſtationes & incendia. Cautius feciſſes Iuſtiniane ſiue Tribuniane, huic operi hanc præfatiunculam non inſerere, ex qua teipſum damnas imperfectæ & reciſæ undique iuris ſapientiæ. Iuris centones utique non Digeſtorum libros edidiſti; & ô utinam centonum legem ſeruaſſes; uerboſa uoluмina cauſaris, nec quicquã ædepol tuis cõſtitutionibus uerboſius atq; ineptius legitur, maxime nouellis, ubi neq; uerba ſenſibus, neq; ſenſus uerbis cohærent.

IN L. II. DE ORIG. IVRIS. POMPONIVS.

Poſtea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipſum Romulũ traditur populum in triginta partes diuiſiſſe, quas partes Curias appellauit,
D Proptereaq; Reip. curã per ſentẽtias partiũ expediebat, & ita leges quaſdam ipſe curiatas ad populum tulit: tulerũt & ſequentes reges.

Zaſius. Doctiſſimos atq; elegantiſſimos in hanc legem commentarios Vldricus Zaſius nuper edidit, uir quidem linguæ Romanæ candore ac iuris ſapientia illuſtris; uerum quia natura ita comparatũ eſt, ut meſſor quantumuis diligens efficere nõ ualeat quin ſpicilegiũ relinquatur, igitur non tanquam perfecto operi faſtigium impoſiturus, ſed ſuperſtites ſpicas collecturus accedo, ne pereant.

Gubernationũ ſpecies. Gubernationum ſpecies iuſtæ tres à ſapientibus definitæ ſunt: prima Regia, quæ dei typum tenet in terris, & hæc naturaliſſima, ſi innocua fuerit, ut apum ſine aculeis, quam Plato tum Cretenſem tum Laconicum nominat.

Secunda optimatum, quam ſenatoriam noſtri nominarũt: Græci ariſtocratiã.

Tertia popularis, cuius inſtitutum eſt per uices imperandi parendiq;, & hæc Reſpublica, quaſi res populi.

Quarum omnium finis eſt commune bonum & uniuerſorum utilitas. Ex his nonnullas mixtas fieri, ut optimatũ regiæ iunctam: aliam ex populari & ſenatoria; tertiam ex regia, ſenatoria, & populari mixam, ut Platonicam, & hæc omniũ perfectior, quam à Romulo ſapientiſſime inſtitutam hic uidemus. Primũ enim centum ſenatores ſibi iunxit, mox uniuerſum populum xxx. diuiſum partibus, quas à cura ferendæ Reip. Curias appellauit, quarum ſuffragijs omnia expediebantur, leges decernebantur, & hoc eſt ferre ad populum leges, ſcilicet in populi conſultationem ponere, & interrogare ſi placeret: non autem promulgare ut illiterati dicũt. Idem fecerunt ſequentes reges, unde omnes leges regiæ curiatæ ſunt appellatæ. Hunc locum pulcherrimum iudicauit tuus Leo x. Clemens clementiſſime, & à nullo antea obſeruatum dicebat, & ſe apud alios non legiſſe.

Ferre ll. ad populum.

Taceat igitur adulator Sabellicus in Venetorũ hiſtoria, qui primordia Vrbis parum læta perhibet, quod longam prius, inquit, ſeruitutẽ ſenſerint quàm ullam libertatis

A libertatis dulcedinem, nam nulla lætior omnium ſapientum iudicio, nulla tranquillior, nulla expetibilior libertas eſt quàm ſub regia gubernatione: longe uero præſtantior ſub hac Platonica & Romulea mixtura. Nullam unquam Romani ſub regibus ſeruitutem ſeruiuerunt niſi ſub Tarquinijs, quam repente excuſſerunt. Criſpus in Catilina: Poſt ubi imperium regium, quod initio conſeruandæ libertatis atq; augendæ reip. cauſa fuerat, in ſuperbiam dominationemq; ſe conuertit, immutato more annua imperia binosq; imperatores ſibi fecere.

Exactis deinde regibus, lege Tribunitia omnes leges exoleuerunt.

Obſerua electo rege, leges regias non intelligi abrogatas. Quid autem de expulſi tyranni legibus? mox cum tyrannide antiquatas arguit Diui Leonis conſtitutio in l. decernimus. de ſacroſan. eccle. quam Cynus, Bar. & Bal. ſic intelligunt.

Sed quare aliud in rege, & aliud in tyrãno? quoniam legitima regalis eſt poteſtas, & eius ueræ ſunt leges: tyranni uero, quia uis eſt, eius ſcita nõ ſunt leges. Fuſius hæc iſta tractaui in libris quos ad ſanctiſſimum Leonem x. Pon. Max. de principatu ſcripſi. Cæſar Borgia defuncto Alexan. vi. eius patre, Vaticanum uallidiſſimo exercitu occupauit, ut ad eius nutũ Pontifex crearetur. Nam haud minima pars Cardinalium eius factionem tuebatur: tandem multis pellectus promiſſioibus, & ante omnia incolumitatis, in Iulianum epiſcopum Hoſtien. qui Iulius II. appellatus eſt, conſentit.

Quæſitum fuit, num Iulius ſtare promiſſis deberet? omnes ferè ſtari oportere cenſuerunt, eo uulgari quod hoſtibus etiam ſeruanda eſt fides. Ipſe uero retere dicebam eos qui contra ſentiunt, quanta inter utrunq; ſit diſcrepantia.

B Tametſi hoſti religioſe ſeruanda eſt fides, nõ tamen tyrannis, neq; piratis, quibus cum nullum ius eſſe maiores noſtri definierunt, neq; fidem, neq; iuſiurandũ; at cum iuſto hoſte totum ius fœciale, ac perduellionis uiget. Fides, iuſiurandum & alia multa iura cõmunia eſſe teſtatur Cicero: ex aduerſo exitiales humani generis peſtes tyranni & piratæ ſunt definiti, perfidi, immanes, impij, ex hominum communitate omni uia exterminandi. Quænam carior, quæ arctior, magiſq; inuiolabilis coniunctio eſſe poteſt illa, quam inter patrem & filium, diuina humanaq; iura cõſtituerunt? & tamen honeſtiſſima paricidij cauſa in filio eſt, tyrannũ patrem occidiſſe. Cõcludo itaq;, neq; tyrannis, nec piratis cæteriſq; publicis prædoníbus fidem incolumitatis ſeruandam communi ſaltem cauſa, contraq; ius humanæ ſocietatis facere eũ qui fidem datam ſeruat. Hæc ſi noua noſtris Leguleijs uidebitur ſententia, tamen uera eſt, quam ex recte philoſophãtium ſcholis hauſi, & Ciceronis iij. offi. traditionibus.

Hoſti ſeruanda fides.

L. Minime. infra de relig. & ſump. fu.

Adſtipulatur his præclara illa Baldi ſentẽtia, dicẽtis: Si Papa aut Imperator aut Rex liberam ciuitatẽ cogit profiteri eſſe ſuam, fidelitatisq; iuramentũ exigat, nihilo tamẽ minus & profeſſionẽ & iuſiurandũ non tenere ea ratione, inquit, quod tunc ad inſtar tyranni rediguntur, quod Iaſon in præludijs feudorũ, & literatiſſimus Cotta in memorialibus ſuis cõmendãt. Sentit ergo Bal. neq; fidẽ neq; iuſiurandũ tyranno præſtitum ſeruari oportere, neq; legitimo etiam Principi, quod plus eſt, in eo quod tyrannũ agit. In eadem cauſa eſſe indociles hæreſiarchas dicit à ſanctiſſimo ſapientiſſimoq; Leone x. Pon. Max. dum hæc ſcripta recitarem: cõmorauit enim Ioannem Hus, & Hieronimũ diſcipulũ grauiſſimo Conſtan. concilij iudicio, promiſſa quamuis ſecuritas fuiſſet, legitima flamma concrematos. Et iure quidem, poſt quam tyrannis, quia corpus occidunt, fides ſeruanda nõ eſt. Et longe minus hæreticis his qui occidunt animas. Porrò fieri nõ poteſt incolumibus uiris huiuſmodi, quin ſimplices fidelium animæ capiantur: at graue eſt fidem

In l. nec ſi uolens C. de libe. cau. per illum tex.

Hæreticis fides non ſeruanda.

C fallere: ueruntamẽ promiſſa cõtra Chriſtum fides ſi præſtetur, utiꝯ perfidia eſt.

Quas in tabulis eburneis ſcriptas pro roſtris poſuerũt, ut poſſent leges apertius percipi.

Poſuerunt lego, non compoſuerũt, ut in uulgatis codicibus malis legitur.

Accurſius pro roſtris, id eſt ante oculos & hora hominum non male intelligit, & etymologiam coniecturatur.

Baldus roſtra credidit eſſe archiuum publicũ, unde infert, quæ in archiuo publico ſunt pro roſtris, id eſt, ante oculos hominum poſita exiſtimari, cum ab omnibus legi poſſint & eorum copia haberi, idꝯ ſatis eſſe ad uulgandas leges, ut omnes teneant.

Ergo in publicum, ante ora omniũ quid edere, & in archiuo publico recondere, paria eſſe ſentit Baldus. Et propterea leges in archiuo repoſitas æque ut publice omnibus uulgatas ligare, quæ ut ridicula & periculoſa, ſic falſa eſt ſententia, quamuis pro oraculo habeatur: nimirum ignoratio rerum Romanarum, & latinitatis hoc efficit, quam quidem inſcitiam nõ tam per ſe deteſtandam arbitror, quàm quod ſupina & affectata eſt.

Reuerenter dico impudentis eſſe audere de legibus Romanis diſputare, ſine cognitione rerum Romanarũ, ac ſermonis quo ſunt ſcriptæ. Neceſſariam Caius ſcribit in præſcripta ſua præfatiuncula, & Pomponius in initio huius legis talem cognitionem: hinc eſt quod nõ hic ſolus offenditur error, ſed plus mille à doctis uiris, totidemꝯ falſæ in iure deciſiones notantur. Non hæc dico corripiendi animo, ſed admonendi Iuſtinianos, ne communi errore, cognitu digna, ac neceſſaria contemnant.

Archiuum. Nimis multum, me deus, inter ſe differunt Archiuum & Roſtra. Archiuum, non eſt qui ignoret, eſſe repoſitorium librorum, ſiue ſit publicum ſiue priuatũ,
D & non ſine exacta cuſtodia haberi clauſa, quæ in archiuo reconduntur.

Roſtra. Roſtra autem fuiſſe didici forum ante curiam Hoſtiliam, appellatum à roſtris nauium, quæ nauali pugna ab Antiatis captæ ferũtur, ubi pulpitum erat concionantium his roſtris ornatum, ibiꝯ legum tabulæ affigebantur omnibus conſpicuæ, & trinundino quoꝯ die antequam ratæ eſſent, quia uniuerſa plebs ex agris confluebat, uulgari ſolitas. Macrobius in Saturnalibus meminit. Quod inſtitutũ ex legibus Solonis decemuiri receperunt.

Redeo ad Baldum. Archiuorũ uides uſum ad res repoſitas ſeruandas: roſtrorum autem ad uulgandum ibi appenſas: quomodo ergo roſtris æquiparas armaria? & non ueram iuris definitionem inde colligis ac doces, ſcilicet legibus in armario clauſis ligari iuſta ignorantia ignorantes.

His legibus latis, cœpit, ut naturaliter euenire ſolet, ut interpretatio deſideraret autoritatem prudentum, neceſſariamꝯ diſceptationem fori. Hæc diſputatio & hoc ius quod ſine ſcripto uenit, compoſitum à prudentibus, propria parte aliqua non appellatur ut cæteræ partes iuris ſuis nominibus deſignantur, ſed communi nomine appellatur Ius ciuile

Nõ alius in toto iuris corpore locus eſt qui clarius doceat ſine ſapientũ interpretatione leges ſiue ſtatuta muta iacere. Nam XII. tab. leges, de quarũ interpretatione Pomponius loquit, nõ aliud tum erant, quàm id quod noſtri nũc ſtatuta uocant, & ideo ius commune non faciebãt. Porrò Imperium Romanum xij. lapidem nõ egrediebatur, finitimi populi, aut ſocij, aut fœderati, aut hoſtes erant. Vnde

A Vnde liquet, arbitror, inſulſe dubitatũ, utrum ſtatuta interpretationem recipiãt: quam q. Albericus ut magni faceret rotatam memorat, palàmꝯ fit iuriſconſultoriam interpretationem à ſtatutis deſiderari, quæ ex bo. & æq. uoluntates ſcrutatur, amplectitur. Pomponius ait deſideratam autoritatem prudentum, non autem grammaticorum qui uim duntaxat uerborũ inſectãtur: quippe qui interpretationem à ſtatutis reiſciunt, ius bo. & æq. reiſciunt. Quod eſt contra Signoreliũ Homodeum uirum alioquin ſapientiſſimum, & cæteros contendentes nõ aliter ſtatuta quàm uerbis tenus intelligẽda, multumꝯ eſſe inter ſtatuta & Il. quod hæ ius cõmune, ſtatuta ius huius & illius priuati populi faciũt, ſtrictiꝯ iuris eſſe, & ideo uerbis non expreſſum pro non dicto eſſe: neque mirum dicunt in Il. diuerſum per quas conuenit nihil indiſcuſſum relinqui, quia non aliud poſt ipſum ius ſupereſſe quod decidat, & abſurdum uidetur caſus relinquere indeciſos: in ijs uero quæ ſtatuta nõ definiunt nõ poteſt deſiderari deciſio, cum præſtò ſemper adſit iuris communis deciſio. Quæ probabilia uiſa ſunt multis non conſiderantibus iuriſconſultorum ſudores in Il. ac ſtipulationibus interpretandis, neque diſtinguentibus inter ius commune, & cõmune quod duplex eſſe oſtendimus, & ignorantibus Roma. ius ab initio non aliud fuiſſe quàm municipale, poſt propagatũ autem imperium cœpiſſe eſſe ius commune inter omnes Imper. Roma. populos, & ſic poſititium ſemper à iureconſul. ſecundum uoluntatem ex bono & æquo interpretatũ, ut in ipſis. ff. lib. licet inſpicere, neꝯ extat ratio cur in altero magis ſequenda ſit mens. Falſo ergo dictum non ſupereſſe aliud ius cõmune, à quo deciſiones caſuum omiſſorum duci queant, ius enim gentium æternum non hominum dicitur, ſed ſola naturali ratione cõſtitutum, quæ ratio iugiter uiget æqua iuſta omnium deciſionum mater & fundamentum, neꝯ ſe expectari patitur ubi
B definitione opus, ut ſupra in tractatu de bo. & æq. explicatum fuit.

An ſtatuta interpretationem recipiant.

Interpretatio Il. neceſſaria.

Nõ ineleganter colligit Bal. legum interpretationem ſimiliter & fori diſceptationem uſꝯadeò neceſſariam, ut nulla cõſtitutione inhiberi queat. Si neceſſaria, inquit, eſt, ergo eius contrarium impoſſibile ſtatutum non ualet. Et intelligo de uera & iuſta interpretatione, ſine qua dictum uel ſcriptum nequit intelligi, neꝯ ab iniuria, & abſurdo uindicari poteſt. Porrò naturaliter cuiuſꝯ lectionis finis eſt intelligere, medium autem ad intelligendũ, uera eſt interpretatio: unde conſequens ſit ipſam etiam interpretationem æque à natura eſſe. Et obſeruandum eſt non cuiuſque interpretationem recipiendam, ſed eius duntaxat prudentis qui autoritate ualet: unde fit non de grammaticali expoſitione Pomponium loqui, ſed iuriſconſultoria uoluntatis ſcrutatrice, & aduocatorum uſum eſſe neceſſariũ, & tolli nõ poſſe. Quantæ autem molis in Repub. ſit, petendum eſt à diui Leonis conſtitutione, in l. aduocat. C. de aduoc. diuer. iudi. inſuper forenſium diſceptationum definitiones, aut præiudicium, aut ius facere: quo in gradu apud nos hodie, ut reor, ſunt deciſiones Rotæ.

Iureconſultorũ autoritas interpretandi.

Sed communi nomine ius ciuile nominatur.

Veluti XII. tabularum interpretationes uidemus hic ius ciuile, & alibi ius legitimum appellari: pariter legũ municipalium interpretationes, ius municipale recte dici poſſunt. Ratio in promptu eſt, quod legis ſenſus nõ diuerſum quid eſt ab ipſa lege, neꝯ aliud eſt interpretatio, ꝯ mentis legalis enarratio, & per hoc ipſamet lex eſt. Meritò idcirco uera legis interpretatio, uera lex dici poteſt. Illaꝯ uera cenſetur interpretatio, quæ aut prudẽtum conſtat autoritate, aut forenſibus diſceptationibus excutitur: item illa per quam efficitur, ne ſyllaba quidem in oratione fruſtra ſit poſita, aut abſurdum iniquumue excluditur.

C Euenit ut neceſſe eſſet reipub. per unum conſuli, nam Senatus nō omnes prouincias prouide gerere poterat, igitur conſtituto Principe datum eſt ei ius, ut quod conſtituiſſet, ratum eſſet.

Imperator cur conſtitutus.

Haud ocioſe à Pomponio dictum reor, Principem ideo conſtitutum fuiſſe, quod Senatus omnes prouincias prouide gerere non poterat, & ſic non ad dominium urbis, ſed ad bene adminiſtrandam rempub. Senatui iunctus fuit, & eas regendas prouincias, quas Senatus gubernare ſolus impotens erat, ueluti limitares prouincias, & cæteras quæ ſine armis retineri nequibant, pro quibus moderandis, neceſſum fuit, per unum conſuli ait Pomponius, non autem dominari, qui exercitibus imperaret, à quo imperio Imperatores, id eſt exercituum duces appellati ſunt. Trahor enim in hanc ſententiam Strabonis autoritate, cuius locupletiſſimum teſtimonium aperit nobis huius loci ſenſum. De qua re ſuſius diſſeruimus in libris de Principatu quos ad Leonem X. Pont. Max. dedimus. Strabonis autem uerba ſunt hæc: Cæſar Auguſtus, cum patria ei totius imperij patrocinium permiſerit, & pacis & belli, q̄diu uixerit, poteſtatem habere, totum imperiū bifariam diuiſit: nam partem ſibi aſciuit, partem populo dedit, ac ſibi quidem quæcunq; militum præſidio indigeret. Ea eſt regio Barbara, & gentibus nondum ſubactis finitima, ſterilis ſanè, et cultu difficilis, ut propter cæterarum rerum inopiam, & copiam munitionum iugum detractet. Populo autem reliquam conceſſit, quæ pacata eſt, & facile ſine armis retinetur: utranq; portionem in prouincias complures diuiſit, quarū aliæ Cæſaris, aliæ populi dicuntur. In ſuas præfecturas Cæſar ipſe adminiſtratores mittit, & alio tempore aliD ter partitur regionem, & ut res poſtulat, ita uerſatur. In populi prouincias populus imperatores, uel conſules mittit, ſi hæ quoq; in diuiſiones alias deducuntur prout uſus poſtulauerit, in initio tamen duas conſulares fecit, Libyā ſcilicet quæ Romanis paret, ea duntaxat excepta, quæ prius ſub Iuba fuit, nunc non ſub Ptolemæo eſt illius filio, & Aſiam cis Alim, et montem Taurum, Galatis exceptis, & gentibus quæ ſub Amynta fuerunt: præter etiam Bithyniam, et Propontidē. Præturas uero decem in Europa quidem, et adiacentibus inſulis, eam ſcilicet quæ ulterior Iberia dicitur, circa Betim flumē eſt, et Attacen, et ex Celtica Narbonenſem: tertiam Sardiniam cum Cyrno: quartam Siciliam: quintam & ſextā Illyrij partem, quæ ad Epirum, et Macedoniam: ſeptimam Achaiam uſque in Theſſaliā, et Etholiam, et Acarnaniam, et nonnullas Epiri gētes, quæ Macedoniæ ſunt conterminæ: octauam Creten cum Cyrenaica: nonam Cyprum: decimam Bythiniam cum Propontide, et quibuſdam ponti partibus. Cæteras Cæſar prouincias habet in quarum alias procuratores mittit conſulares uiros, in alias prætorios, in alias homines exequeſtri ordine. Reges uero, & Principes, et decarchæ eius portionis ſunt, ac ſemper fuere.

Hæc Strabo cum uerbis Pomponij congruentia. Quæ omnia obſerua pro iſs quæ dicturus ſum in l. i. de con. princi.

FINIS.

MEmoriæ proditum eſt, Clementiſs. Clemens, Epicureorum & Stoicorum libros, quod ruditer, & ſine ullo nitore ſcripti eſſent, nō niſi à ſuis legi ſolitos. Neq; diuerſum contingere noſtris nunc Iuris profeſſoribus experimur. Digeſtorum quidē libri ab omnibus paſſim ſumma delectatione leguntur: Commentaria uero in illos tot ſudoribus lucubrata, ut primum in manus ueniunt, reijciuntur. Abutentis ſanè ocio & literis eſſe, inquit Cicero, cogitationes ſuas ita ſcriptis mandare, ut neq; allicere lectorem neq; delectare poſſint. Quod uitiū ut euitarem, & uoto Leonis X. fratris tui, qui in omni re uel literaria, in primis acerrimi atq; grauiſſimi iudicij erat, quantum in me eſſet, ſatisfacerem, ſex libris omnia rite repetita, quæ ad legum Municipalium tractatū pertinent, memoratu digna ſupra uulgarem conſuetudinem paulò elegantius, & quantum materia ipſa & ratio differendi poſtulat, hic explicantur, ad artem redacta ex ueterum & recentium Iuriſconſultorum traditionibus: quorum ſententias, quæ pugnare inter ſe uidebantur, ſumma diligentia conciliare ſtudui: & quæ confuſe
B multa ab aliis ſcribuntur, atq; obſcure, hic lucide, diſtincte, ſuiſq; locis ac uocabulis reſtituta lector inueniet, tam iuris quàm rhetoricæ ſtudioſis cognitu neceſſaria. Vale, Pontificū Max. decus & ornamentum.

MARII SALOMONII

ALBERTISCHI, IVRISCONSVLTI, EQVITIS QVE ROMANI, AC ADVOCATI CONSISTORIANI, IN LEGEM, OMNES POPVLI, COMMENTARIORVM LIBER PRIMVS.

CAIVS LIBRO PRIMO ISNTITVTIONVM.

OMnes populi, qui legibus, aut moribus regũtur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisq; populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est ciuitatis, uocaturq; Ius Ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod uero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes gentes peræque custoditur, uocaturq; Ius gentium, quasi quo iure omnes utuntur.

Inst. de iu. nat. §. ex non scripto.

Sunt populi, qui scriptis tantum legibus utũtur, ut olim Athenienses: sunt qui non scriptis, ut Lacedæmones: sunt qui scriptis simul & non scriptis, ut Romani: & idcirco lego disiunctiue legibus, aut moribus, ut in antiquis exemplaribus inueni: propter quod tollũtur omnes ambages de relatiuo quis, uel qui. Errant qui putant esse populos, qui neq; legibus, neq; moribus uiuãt, quod est impossibile. Nam latrones etiam conuiuere nequirent, sine certis inter ipsos institutis, maxi-
D me de quærẽda & partienda præda. Nec ociose uerbo Reguntur usus est Iureconsultus, ut ueterem inter sapientes quæstionẽ dirimeret. Disputant enim utrũ à legibus, an hominibus regi conueniat, id est, magistratus præsint legibus, an leges magistratibus, de quo in l. ij. de ll. dicemus.

Quod uero naturalis ratio inter homines cõstituit, id peræque &c.

Nunquid Ius ciuile non ratione, aut alia ratione quàm naturali cõstituitur? & utiq; non alia quàm naturali. Porrò à ratione, quæ ius commune efficit, penitus recedere non ualet, cui etiam seruire in multis, supra in l. Ius autem. tradit Vlpianus. Vtrunq; ergo & gentium, & ciuile à naturali ratione proficiscitur: Gẽtium quidem diuina quadam ui, siue ratione dictante, inter omnes homines diffusum receptumq; custoditur: Ciuile uero non sine hominis decreto, intra septa tantũ constituentis populi uulgatum uiget: humana itaq; semper ratio, in utroq; dominatur & præsidet.

l. dist c. ius naturale. et c. ius ciui.

De legibus populorum scrutari conuenit: Primo, quo iure constituantur: Secundo, quales constitui oporteat: Postremo, de earũ interpretatione & sensu.

De prima quæstione procliuior sententia est per hanc l. Populis condendarũ legum factam esse potestatẽ, quod Politus in suis annotationibus, non iniuria fortasse deridet: Narrat, inquit, hæc lex, non disponit. Verba sunt ex institutionibus Cai iurisconsulti excerpta. Nam consequẽs ista ratione foret, ante hanc l. id est, ante Iustinianum qui uim legis tribuit, populis non fuisse ius scribendi sibi ciuilis societatis conditiones, & pacta. At probabilius est eodem iure gentium, populos sibi leges dicere, quo ipsæ sunt ciuitates. Quod Baldo hic placet, & Aristoteles secundo politicorũ probat, suadetq; naturalis ratio, quod frustra ius gentiũ in ciuitates coiri instituisset, nisi quẽadmodũ inter se uiuerẽt disponendi fecisset

l. ex hoc iure. supra eo.

potestatem.

A potestatem. Ius (inquit Aristoteles) ciuilis societatis est ordinatio, sine qua consistere non possunt populi.

Quales autem leges constitui oporteat, Isidorus & Gratianus sic docent: Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriæ, loco temporiq; conueniens, necessaria, utilis, manifesta quoq;, nihil per obscuritatem incautum captione contineat, nullo priuato cõmodo, sed pro communi ciuium utilitate conscripta.

c. erit. iiij. distin.

Hisdem item autoribus tales esse debent, ut earum metu humana coërceatur audacia, & nocendi recidatur facultas, tutaq; sit inter improbos innocentia. Postremo Platone, Aristotele, & Cicerone autoribus, leges huiusmodi esse oportet, ut ualeant tranquillum ciuitatis statum componere, stabilire, tueri, animos erga deum, religionem, ciuilem humanamq; societatem affectos habere, & omnes denicq; in officio sic continere, ut improbi lineas transilire ne possint, boni ne uelint. Adde ex sententia sapientissimi Isocratis ad Nicoclem, in primis ne tales sint leges, quæ discordias nutriant, quinimmo lites omnes, & controuersias funditus tollant. Iam ad quæstiones accedamus, quæ ex præpositis definiuntur.

c. factæ. iiij. distin.

SIT LEX.

Occidens ciuem capite puniatur: occidens aduenã nũmaria pœna plectatur.

Quæritur de iustitia legis.

Pro statuto est, ueluti grauius delictum est ciuem cq; alienigenam occidere, sic iustum, grauiorem pœnam constitui de occiso ciue, cuius amissione lædit respublica: etenim corona ciuica donabantur, qui ciuem in prælio seruassent: præclareq; Scipio dictitare solebat, malle se unum ciuem seruare, cq; mille hostes occidere. Vnde planè intelligitur quanti facienda sit ciuis unius uita: pluriscq; com-
B moda nostra uel publica habenda sunt, quàm inimicorum magna strages, uel detrimenta: circa quæ triplex succurrit inspectio.

Prima, utrum uere grauior sit præposita occisi ciuis pœna.

Altera, utrum ualide de occiso homine, pecuniaria constituatur pœna.

Tertia, utrum ferendum si non capitalis pœna, de occiso aduena statuatur.

Redeo ad primum. Quanq; suapte natura, omnis personalis pœna grauior sit quacunq; nũmaria, nihilominus in præsenti specie, nulla grauior de occiso ciue statuta uidetur, quoniam omni iure, de homicidio debita ac iustissima est pœna capitis. Excedat igitur capitalem legislator oportet, qui acerbius uindicari uult ciuium cædes. Nam hoc casu, illam grauiorem arbitror, quæ legitimam pœnam supergreditur, & leuiorem quæ citra legitimam infligitur, & propterea tali statuto, de occiso aduena uere leuior imponitur pœna, de occiso aũt ciue nõ grauior.

Secunda quæstio non noua est, & adhuc sub iudice. Hostien. censuit inualidum statutum, haud illepida ratione dimínutæ pœnæ, quod ad cædes pronior fit audacia, ubi coërcenda foret. Archidiaconus & Tancredus in compendiosa sua repugnare id statutum dicunt diuino, humano, pontificioq; iuri, sequunturq; Ioan. Andre. Butr. Anch. Gemi. Panor. & tota ferè Canonistarum schola diuersam partem defendit. Albericus in quæstionibus statutarijs mouetur quod inter se ciues hoc statuere possunt, per hanc l. Adiecitq; totum mundum hoc ferre. Idem ubiq; sentit Bartolus, & Angelus pro Bart. Immola adducit, quod lege Cornelia non semper capite feriebantur homicidæ: quidam admitunt in homicidijs iam factis. Inclinat Baldus, si non parua pecunia multentur, quod Romano in singularibus placet.

In summa de cõ se. §. iiij. in fi. et c. fi. eo. ti. et. ij. de delic. pue. xxij. q. iiij. ca. i. et. c. Episcone cle. uel mo. in vi. c. fi. de cõ se. ij. parte. q. cxxij. l. i. de pub. iud. l. i. ad l. iul. de vi.

Ad detegendam huius legis malitiã exercenda esset Lucij Neratij sagacitas. Neratius cum ferre non posset, lege XII. tabularum iniurias XXV. æris pœna

C uindicari,ſeruum cum ſacculo aſſium ſequi ſe iuſſit:ipſe obuios palmis cædebat. & mox ſingulis ſingulos xxv. aſſes pendi iubebat. Inde admoniti Prætores, de æſtimandis iniurijs edicta poſuerunt. Eodem modo pecunioſus quiſq; ſi occideret, legem de qua loquimur, ridiculam & infamem faceret. Mihi igitur ſemper humanior,ac uerior uiſa eſt Hoſtienſis ſententia,impellente diui Cypriani auctoritate ad Donatum ſic ſcribentis: Quod poteſt redimi, nõ timetur. Et alibi: Grande ſcelus non eſt,quod poteſt redimi. xi. q. iij. c. pauper. Nullam reus pertimeſcit culpam, quam redimere nũmis exiſtimat. Hieronymus ad Macedonium: Cum timetur, boni inter malos quiete uiuunt, & mali coërcentur. Et propter hoc

c. omnis. et c. facta. iiij. diſtin. idem in primis factas leges Iſidorus & Gratianus tradiderunt, ut in ipſis improbis, formidato ſupplicio refrenetur audacia, & nocendi facultas. Indubium eſt ergo,niſi formidoloſa ſit pœna, improbitas non coërcetur:ſi non coërceatur,immanis,diraq; debacchabitur. Formidoloſa autem non eſt,quæ pecunia poteſt redimi:unde conſequens ſit,non leges,ſed labes eſſe, quibus nocendi creſcit audacia. Hanc partem ex recentioribus egregius Aretinus conſultus, intantum probauit,quod adijciens dixerit deterius eſſe bono publico, maleficium atrociſſimũ leui pœna puniri, quàm uiolare decorem ordinis eccleſiaſtici. Probat etiam Corſetus citando Caluanum doctorem antiquiſſimum. Sequitur & Felinus in Rub. de homic.

Argument. l. conuenire. de pac. dot. et l. i. ſupra. de iuſti. et iure. Conſi. lix.

Alberici argumenta ſic refelli poſſe reor. Ciues inter ſe, quod natura turpe eſt, aut reipublicæ noxium,ſtatuere non poſſe, & ſequeretur abſurdum,quod leuior pœna remaneret de occiſo ciue, quàm de occiſo aduena. Nam ſi hoc inter ciues ualet,proculdubio in detrimentum alienigenarum non ualet, in quos populus nullum ius habet ſic ſtatuendi. Et propterea de occiſo ciue nummaria re-

D maneret,de occiſo autem peregrino, capitalis non eſſet ſublata,ut tertia quæſtione dicetur. Eſtq; à uero alienum, totum mundum id ſeruare, cum longe plures ſint populi, ubi de homicidio pœna ſumitur capitalis. Necq; Baldi placet temperamentum, quoniam quiſquis ſoluendo non eſt, aut impune occideret capitali ſublata,aut capitis ſupplicium ſubiret, non quia occidit,ſed quia pecunioſus non eſſet. Necq; admitto illam diſtinctionem de homicidijs iam factis,quia magis indulgentia nuncupari poteſt, quàm pœnæ conſtitutio. Imolæ argumentum nihil eſt, quoniam lege Cornelia, mortis in humiliores, deportationis autem cum publicatione bonorum in honeſtiores pœna eſt, quæ altera mors eſt. Immo omni ſupplicio forte grauior, nudatum omnibus fortunis in alterum orbem deferri, ad indefeſſam pœnam maximæ egeſtatis.

De tertia quæſtione apud noſtros nondum didici definitum, uerum humanitatis ratio negat exterorum cædes leuius conquiri. De qua re Cicero ſecundo Officiorum ſic loquitur: Qui ciuium dicunt rationem eſſe habendam, externorum negant, hi dirimunt communem humani generis ſocietatem, qua ſublata, liberalitas,beneficentia,bonitas, iuſtitia funditus tollitur: quæ qui tollunt, etiam aduerſus Deos immortales impij iudicandi ſunt. Ab his enim conſtitutam inter homines ſocietatem euertunt, cuius ſocietatis arctiſſimum uinculum eſt, magis arbitrari eſſe contra naturam, hominem homini detrahere ſui commodi cauſa, quàm omnia incommoda ſubire, uel externa,uel corporis, uel etiam ipſius animi, quæ uacent iuſtitia. Hæc Cicero. Et Iureconſultus hominem homini inſidiari nefas eſſe ſcribit, propter cognationem inter homines à natura conſtitutam, non inter ciues dixit. Quapropter latere non debet tres eſſe humanæ ſocietatis gradus præcipuos. Primus quidem eſt omnibus arctior atq; anguſtior,inter eos qui eiuſdem ſunt domus uel familiæ, qui œconomicus appellatur. Alius latior inter eos qui eiuſdem ſunt ciuitatis,politicus. Tertius eſt, qui latiſſimè patet inter

In l. ut uim.

A inter omnes gentes totius orbis,quaſi urbis unius,unde Ius gentium hoc, & ex illo Ius ciuile nominatur. Et licet ſocietatis cuiuſq; proprium ſit,ſuum quoddam bonum exquirere,tamen omnium ſumma communis ea eſt, ſcilicet uitæ ſecuritas,& beneuiuendo animi tranquillitas. Verum quo latius extendit ſe bonum, eo ſemper eſt melius ac præeligendum. Innaturale quippe eſt, minus bonum anteponi maiori,& idcirco bonum politicum præualet œconomico,& utriq; præponitur,quod inter omens gentes diffunditur: & ueluti paterfamiliâs non ualet intra ſuos parietes quid conſtituere, quod inſtitutis ciuitatis repugnet,ita nec populus intra mœnia ſtatuere quid poteſt,quod humanum cõuictum uiolet. Nam non aliter ſe habere debent iura ciuilia erga Ius gentium, quàm habere ſe poſſunt collegiorum leges erga ſuæ ciuitatis inſtituta. Porrò ciuitates ipſæ non inepte collegia dici poſſunt,ſi conferantur ad orbem uniuerſum, ueluti corpora ipſa ad ciuitatem collata, recte collegia nominantur. Vtrobiq; cœtus ſunt hominum iure ſociati, & in multis ab Accurſio æquiparantur in l. Ciuitas. Si cert. pet.

Ex quibus planè concludi poteſt,contra humanæ cognitionis rationem illam legem eſſe,quæ de homine occiſo, maxime ob id quod alienigena eſt,capitali abrogata pœna,pecuniariam imponit,& ideo inualidam eſſe. Confert illud Baldi dicentis,Mundum communem patriam eſſe,& ideo exteros inquilinos de ciuitate eijci non poſſe, quoniam eijcere, inquit, & interdicere eſt pœna,quæ ſine cauſa imponi non poteſt. Hinc coniector nec quenquam urbe Roma, ut communi patria prohiberi poſſe:qui interdictus eſt ſua patria, etiam urbe interdictũ eſſe: Vlpianus de inter. & releg. conſtitutum meminit in l. relegatorum. Hinc item efficitur neminem Romæ exulare poſſe,nec relegari, & hodie ſcelera ubiq;

B admiſſa,Romæ uindicari publice uidemus.

Cicero i. de oratore.

LEX TIPHERNI.

Re furtiua publice & bona fide in mercato empta,uendicandi ius domino nõ ſit, niſi reſtituto emptori pretio.

Duos boues ex agro Aretino abactos, & Tipherni in nundinis bona fide emptos, dominus uendicat.

Quæſtionis eſt, utrum ualeat ſtatutum.

Gandinus hinc inde recitat argumenta,refertq; Dini & Martini uiciſſe ſententiam,exiſtimantium dominum uendicantem non obligari refundere pretium,eo quod in detrimentum eorum,qui non ſuæ ditionis ſunt,uanæ ſunt leges. Sentire ergo uidentur, ſeruandum ſtatutum inter homines duntaxat conſtituentis populi. Non multo diſſimilem cautelam,ſeu, ut arbitror,cauillationem docet Bartholomæus Veronenſis: Emptorem rei, quam timet uenditoris non eſſe,uti emendo publice conteſtetur ſe domini nomine emere, paratumq; rem reſtituere, quamprimum pretium retro ſibi dabitur, ſicq; intrepide emat,inquit,ſiue furtiua ſit res,ſiue ui rapta, ſiue præda, ne cogatur domino reſtituere ante perſolutum pretium, fretus Hoſtienſis autoritate,qui rem prædæ dixit emi ſecure ſub conteſtatione præſcripta. Mihi autem perſuadeo, & ſtatutum, & Veronenſis conſilium omnino deteſtabile, inualidum, ea in primis ratione, quod inuitat homines ad furandum. Nam qua ratione receptatores publice odioſi ſunt, eadem profecto huiuſmodi emptores legibus infenſi eſſe debent, ab utriſq; enim latrones & fures animantur. Plus enim ad latrocinia impelluntur paratis ex uenditionibus pecunijs,quàm receptatorum latebris. Conſilium profecto Hoſtien. pertinet ad res redimendas ab hoſtibus, & à Barbaris, quibus cum ius poſtliminij eſt,& captiuos faciendi,& ab ijſdem capta redimendi,& in cauſam pignoris retinendi,

Argu. l. committitur. de pac. dot. et l. i. ad Maced.

l. poſtliminij §. in pace. de captiuis.

C donec exolutum precium reddatur: neq; uideo leges de redemptis ullam protestationem requirere. At in casu nostro, de rebus furtiuis, & ui raptis agitur, quæ damno publico & dominorum emerentur, exemploq; inciuili ad latrocinia nutrienda. Ineptissimaq; ea cautio uidetur, ut ematur domini nomine, quasi dominus rei suæ emptor fieri possit.

l. mulier. et l. in bello. §. si ser. et. §. deportatũ. de capt. et l. ab hosti. redẽ. et l. fi. C. eodem. ti. Argu. l. in ciuilem. C. de furt.

MARII SALOMONII EQ. ADVOCATI QVE CONS. IN L. OMNES POPVLI, COMMENT. LIB. II.

SVPEREST de interpretatione loquamur, de qua uaria & numerosa distinctionum serie tractatum inuenio. Verum à doctoribus nostris nuda ingenij ui in reconditos usq; sensus penetratũ uideo, & quod assecuti non sunt, non ipsis est imputandum, sed Romanis calamitatibus, per quas bonæ artes unà cum imperio penitus concidérunt. At quia tua ope & opera Beatissime Pater CLEMENS Pont. Max. è tenebris in lucem prodire cœperunt, non dedignemur quæ in Pandectis desiderantur, aliunde mutuari. Quæ si Iustinianus, siue Tribunianus, integris Iurisconsultorũ libris, passi fuissent ad nos uenire, alienas chartas reuoluere non cogeremur. Non reprehensibile igitur futurum arbitror, si ueterũ Iurisconsultorum traditiones sequar, Cicerone, Seneca, Pediano, Quintiliano, Consulto Fortunatiano, & alijs multis autoribus, & eo libentius, quod cum nostratiũ dictis conuenire uisa sunt, si sine inuidia conferantur. Audacter itaq; aggrediar, tuo numine adiutus, & ab illo uulgatissimo auspicabor.

In l. non aliter. de leg. iij. In l. si quis filiabus. de test. tut. In l. labeo. de sup. leg. In d. l. si quis filiabus. In l. si cum ante. de do. ante nup. In l. mancipia. C. de ser. fug. et in c. i. de feud. Succes.

D Vtrum in statutis à propria significatione recedere liceat. Quia stricti iuris sunt, dicunt. Quid inde? an in his quæ latioris iuris sunt, cuiq; liberũ est, in quam significationem uerba uelit effundere, & in his, quæ angustioris sunt iuris, à proprietate recedere non ualeat? Quid si autor statutarius impropríe loquatur, an inutilis erit constitutio? An lector proprie interpretabitur? unde alia exoritur uestigatio: Num in aliam significationem uerba exaudiri queant, quàm sentiat qui loquitur? Quæ & in illam recidunt, an mens, an uerba spectanda sint? Si uerba, profecto uoluntatis paruifacienda est ratio; sin uoluntas custodienda est, uoluntati uerba ancillentur oportet.

Preterea periculosum est, uocabulorum subtilitates in statutis sequi. Ro. consilio iiij. refert, teste experientia, maiorem partem populi condentis statuta uulgum imperitũ esse, & propterea imperite intelligenda. Quod Caccialupus præceptor meus hic probat. Porrò statuta & stipulationes in manu eorum uidemus esse, quorum pars potior tabellionatum exercent, homines latinarum uocum ignari, à quibus stultum est uocabulorum proprietates exigere. Marcellus Iureconsultus: Ab his qui abusiue plerunq; loquuntur, & nõ propríjs uocabulis semper utuntur, desiderari non debet uerborũ proprietas. Vnde palàm fit, uerba proprie intelligenda, nisi loquentis persona diuersum suadeat. Suadet autem loquentis uel imperitia, uel consuetudo uocabulis abutendi. Quod contradicit Bartolo, existimanti notariorum uerba secundũ ius intelligenda, ad differentiam idiotæ. Ius enim exigit, nihil non suo uocabulo dici, quod notariorum imperitia præstare non potest. Accedit his Accursianũ illud: Non omnes sciunt dicere, hæredẽ instituo. Ex quo Alex. colligit, nõ omnes scire uti uerbis propríjs. Cinus monet crassi hominis uerba, crasse intelligenda: quod Bald. ubiq; commendat. Idem de uerbis idiotæ Accursius & doctores tradunt. Ioan. Cald. consilio iij. iiij. & Alexander consi. xliij. libro ultimo, responderunt à iuris sapientibus leges conditas,

A ditas, ex iuris peritia accipiendas. Ro. uero ex communi uulgi usu, consi. iiij. At impossibile hoc esse Cicero pro A. Cecinna docet, his uerbis: Quæ lex, quod Sen. cons. quod magistratus edictũ, quod fœdus, aut pactio, quod (ut ad priuatas res redeam) testamentum, quæ iudicia aut stipulationes, aut pacti, & conuenti formula, non infirmari aut conuelli potest, si ad uerba rem flectere uelimus? Consilium autem eorum qui scripserunt, & rationem & autoritatem relinquamus. Sermo Hercule & quotidianus, & familiaris non cohærebit, si uerba inter nos aucupabimur. Denicq; imperium domesticum nullum erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, ut ad uerba nobis obediant, non ad id quod ex uerbis intelligi potest. Hæc Cicero. In has difficultatum angustias scripta statuentium & stipulantium cautiones à curiosis detruduntur, ipsi uero nihil forte rarius, quàm propríjs uocabulis loquuntur: sanè improbum uidetur in aliena pagina exquirere quod ipsi loquendo negligimus, aut præstare nequimus.

At si non pertinaces esse uolumus, non in statutis solum, uerumetiam in omni scripto dictoq;, siue stricti, siue lati sit iuris, uerborũ proprietas custodienda est, modo aliud non impediat, quod ex ipsismet legibus quibus nituntur, liquet. Loquuntur enim leges illæ de ultimis uolũtatibus, quæ latissimæ sunt interpretationis, & tamen ab huiusmodi obseruatione non sunt immunes. Nec facile mihi suaderi potest statuta stricti iuris esse plus cæteris posititijs legibus, ut ex Digestorũ lectione licet inspicere. Experimur enim in his, ut in cæteris, ex natura rei de qua agitur, interpretationes uariari; siquidem fauore digna res, de qua statutũ loquitur, pinguius interpretari obtinuit; sin minus, angustius. Quæ autem fauorabiles, quæue odiosæ constitutiones sint, omniũ confessione à legis ratione re

Bal. et recẽ. in l. non dubiũ. C. de l. l. Matthæ. Syl. not consti. Anchar. in rep. c. canoniũ stat.

B quæq; cõmunitati prosunt; contraq; quæ damnum important odiosas, etiam si lucrum uni deferant cũ alterius detrimento, & in summa odiosum definit, quicquid est contra rationem naturalem. Plus Baldus scribit, in dubio omnem legem fauorabilem existimari. Hinc quidem de multis quæstionibus statutarijs disceptatio,

STATVTVM.

Superstitibus filijs masculis filiæ non succedant. Idem Bal. fauore familiæ censuit, etiam nepotes ex filijs amitas excluduros. STATVTVM

Rector deleget causas appellationũ à definitiuis. Castren. respondit, fauore publico Rector causas appellantium etiam ab iuterlocutoribus delegabit. Felinus probat in cap. translato. de const. in fi. STATVTVM.

Dotata à patre non succedat. Pater filiæ impuberi dotem reliquit. Bart. putat dotatam, hocq; iure utimur, licet ante matrimonium dos non sit, largissime accipitur statututm, & impropríe filiabus odiosum, familiæ fauorabile; de quo latissime Bald. in l. non sine. C. de bo. cp. lib. Similiter statuta de causis per arbitros iudicandis largissime interpretari receptum est.

In l. Titio centum. de con. et demon.

Aduerte tamen, hæc doctorum exempla magis ad interpretationem rationalem, quam nostri extensiuam dicũt, pertinere, quàm ad impropríetatem uocabulorum, ut infra demonstrabo. Plus Accursius censuit, & non dicta, & non cogitata, quod plus est quãdoq; in statutis uenire, uerbi gratia; si casus accidat de quo legislator, si cogitasset credibile est, statuisset; pro statuto sit, quod omnes cõmendant, hocq; iure utimur, & propterea quicquid boni & æqui ratio suadet, pro dicto sit. Dinus consi. iiij. scribit large statuta interpretanda uti quæstionem controuersam decidant. Caccialupus hic addit, ut omnino aliquid noui iuris inducant supra ius cõmune. Planum ergo uidetur, uberioris interpretationis statuta esse cp; uulgò creditur. Nec refert statuta sic accipienda, ut percp; minimũ à cõmuni iure recedant, quoniam ista ratione non diuersum est de cõmuni Romanorũ iure desi-

Glo. in l. tale pactum. §. fi. de pact. Anchar. in rep. c. canoniũ stat.

C niendũ. Quod non per omnia iuri naturali ſeruit. Ius itaq; poſitiuũ eſt, & idcirco pauloante dixi, Statuta non plus cæteris poſitiuis legibus, ſtricti iuris eſſe, & uerius eſt, ad ſuam cauſam propter quam facta ſunt redigenda, & ſecundũ illam coarctari, diſtendiq; oportere, æquitate magiſtra. Nam ex regionũ qualitate, locorum ſitu, agrorum ubertate, aëris temperie, morum diuerſitate, uariari leges naturaliſſimum eſt, quæ opportunitatibus populorum ſeruiant, quibus per ius cõmune eodem modo omnibus ſatisfieri natura non patitur. Non nego laborandum, quantum fieri poteſt, ut cum iure cõmuni naturali, quod ſemper bonum et æquũ eſt, conueniat, ab eo dirigatur, interpretationemq; recipiat: & hoc eſt ſtricte interpretari. Concludi itaque audacter poteſt, illam opinionem, quod ſtatuta ſtricti ſunt iuris, aut nonſimpliciter ueram, aut minimum ualere, ad cohibendam ſtatutorum poteſtatem, necnon uerborũ proprietates æque in omnibus atq; ſtatutis obſeruandas. Poſtremo à proprietate recedi imperio uolũtatis. Marcellus de leg. iij. Non aliter à uerborũ ſignificatione recedi oportet, quàm cum manifeſtũ ſit, aliud ſenſiſſe teſtatorem. Vlpianus: In conditionibus primum locum uoluntas efficit, eaq; conditiones regit. Et nulli dubiũ eſt conditiones eſſe ſtricti iuris. Quinimo contra legem facere illum Diui Theodo. & Valentinianus reſcripſerunt, qui uerba & non legis mentem amplectitur. Celſus neſcire leges eum tradidit, qui uerba tantum tenet: & candidus Vlpianus quicquid ex mente legis eſt, id idem eſſe ex uerbis definit. Nec dicat aliquis aliud in legibus, aliud in ſtatutis, quaſi ſtatuta leges non ſint, exploſa iam pridem illorum ſententia qui diſcrepare male putauerunt, de quo ſuo loco fuſius dicetur.

Stricte interpretari.

In l. nominis et rei. de ucr. ſig.

D Præterea Bartolus, Baldus hic & ubiq; ac doctores omnes ſcribunt, Statutorum uerba ad unguem ſeruanda, quando mens non repugnat. Plus & ſapienter quidẽ Angelus conſi. cclxxx. reſpondit ijſdẽ mediis, & ſtatuentiũ & teſtatorũ uolũtates cõiecturãdas, q; Iaſon ſumme et meritò cõmendat. Sentit ergo Angelus paris fauoris & interpretationis eſſe etiã coniecturatæ, & ſtatuta, & teſtamenta.

In l. teſtandi. C. de teſta. et in l. ſeruo legato. §. ſi teſtator. de lega. i.

MARII SALOMONII EQ. ADVOCATI QVE CONS. IN L. OMNES POPVLI, COMMENT. LIB. III.

BARTOLVS omnẽ de interpretatione tractatũ in quatuor ſpecies diduxit, ſcilicet correctoriã, reſtrictiuam, declaratoriam, & extenſiuam. Hæc ultima legẽ non interpretatur, ſed extrinſecus prouenit, argumentum ducens ab ea re, quam legi uolumus accõmodare, uel ſimilitudine, uel ratiõis identitate: quod græci non ab re Syllogiſmũ uocant, Quintilianus ſtatus ratiocinatiui, Fortunatianus collectiui, in quo ars iuriſcõſulti dominatur. Non enim paruí artificij eſt iungere caſus nõ dictos, dictis, atq; etiam non cogitatos interdum, ſed tanti eſt, quanti eſt Iuriſconſultũ eſſe, de quo ſupra in tractatu de bono & æquo diſſeruimus, & plenius infra lib. vi.

In l. ſi de interpretatiõe. de ll.

Primam, quam correctoriam appellat, durum eſt inter interpretationum ſpecies numerari. Bald. eleganter tradidit interpretationis eſſe, declarare, non perimere. Sed nulli dubium, eum qui corrigit, perimere. Ergo correctio, interpretatio ſit, eſt impoſſibile. His conſonant quæſtiones quas Bart. & doctores huic generi ſubijciunt, quæ ad tractatum legum contrariarum ſpectant. De quibus aptius Cicero & Quintilianus titultum de contrarijs legibus conſcripſerunt, ut ſuo loco dicetur.

Reſtrictiuam & declaratiuam Bartolus in alias multas ſubſecuit. Sali. improbat, aliaq; & longa diſtinctiõe utitur: nos autem quid inter utranq; ſit, uideamus. Quippe

A Quippe reſtrictiua uoluntatem ſequitur, declaratiua ſcriptum: reſtrictiua ex uerbis uoluntatem elicit: declaratiua ſono uerborum contenta eſt, id eſt, quod illa pro uerbis ſenſum reddit. Hæc pro uerbo uerbum, quod grammaticorũ eſt proprium, quam appoſitiſſime Baldus literalem & grammaticalem appellat: illam ſpeculatiuam, ciuilem, quæ integra Iuriſconſultorum eſt.

In l. labeo. de ſup. leg.

Quærere itaq; de reſtrictiua, & declaratiua, non aliud eſt quàm de ſcripto, ſiue uerbis, & mẽte quærere: cõmodius ergo maiores noſtri ſummã QQ. legaliũ fecerũt ſcripti & uolũtatis. Percurre omnes annotatos à Bar. & doctorib. caſus, inuenies adhæc duo quaſi primigenia ſua reduci: quæ adeò inter ſe cohærere, colligataq; eſſe experimur, q̃d inſeparabilia eſſe credideris. Nã uerba nõ ob aliud inuenta eſſe Q. Tubero diſſerebat, niſi ut demonſtrarent uoluntatem dicentis. Quæ per ſe nil aliud ſunt, quàm ſonus quidam ueluti tinniens tympanũ, uox mortua & ridicula, niſi ſpiritu uolũtatis animentur: quod in infantibus, mente captis & furioſis palpitamus: loquũtur quidem, & nihil utiq; dicunt. Loquuntur etiam pſittaci, picæ, coruí: domi quandoq; habui ſturnos & carduelis loquaciſſimos.

Præterea, nullum uerbum eſt quod non poſſit plura ſignifcare. Propter quod Chryſippus Stoicorum princeps omne uerbum ambiguum eſſe defendebat. Et qui ambiguum loquitur, unum dicere Paulus in rebus dubijs definit. Si unum dicit, proculdubio qui illud unum declarat, non reſtringit, ſed id duntaxat quod dictum eſt, explicat. Statuta ad literam intelligantur.

Quæ uis horum uerborum? Quidam putant enarrationem à mente legis inhibitam. Mihi uero neq; uerbis id exprimi, neq; ſententia contineri perſuadeo. Ea enim uerba non alium ſignificatum habere uidentur, niſi quod uerbalis ſiue literalis, ut Bald. inquit, & grammaticalis ſenſus admittatur, quod non eſt excludere
B uoluntatem, non enim adeò intenſe pugnant literalis, & qui à mente eſt intellectus, quod uno poſito alter cedat, aut ſubmoto altero alter recurrat (ſubdiſiunctiuorum ea uti q; uis eſt) uti qui diem dicit, noctem excludit: quiſquis ambulat non cubat, ſi ſedet non ambulat, quinimo adeò cognata amicaq; ſunt hæc duo, ut unũ ſine altero, aut uix aut nullo pacto poſſit cõſiſtere: uox etenim ſine uolũtate quid ſit iamiã diximus. Celſus ait, Scire leges non eſt uerba earũ tenere, & ubiq; cautũ legitur uerba à mẽte nõ ſeiungẽda. Nam qui uerba amplexanda, & mentẽ negligendã dicunt, cauillũ dicunt, immo abſurdũ & iniquũ ſi inde conſequatur.

Cle. exiui. de para. §. Quia. de uer. ſigni. l. hæc uerba ille. de uer. ſig.

Quod neq; ex ſententia eiuſdem cõſtitutionis inhibeantur à mente duci interpretationes, per ſe liquet. Diſſident mediuſfidius inter ſe iſta, per eum modum quid cautũ exiſtimare, per quem fieri eadem lex prohibet. Quomodo poteſt legislator coniecturata uoluntate quid ſtatuere, ſi coniecturatam uoluntatem iſtorum iudicio uetat recipi? Quod autem interpretamenta legum inhiberi non uale ant, & qua ratione, atq; alia ad hanc quæſtionem pertinentia, fuſius dicam in l. ij. §. his, ll. de orig. iu. ubi ſuus locus eſſe intelligo, tamen eam ſignificationem habere, ut ſtricte, id eſt, proprie accipiantur, ut mox dicemus.

Statuta ex bona fide intelligantur. Eum ſenſum habere arbitror hæc uerba, ut ex bono & æquo capiant interpretationẽ latiſſimam, & inter ea quæ bonæ fidei ſunt, adnumerentur. Similiter ſi lex dicat, pacta, cõuenta, ac ſtipulatiões ex bona fide ſeruentur. Moueor illis uerbis XII. tabularũ: Inter bonos bene agier oportet, et illis: Formulæ ſtipulatoriæ, uti ne propter te, fidẽ ne tuã captus, fraudatus ue ſim. Q. Scæuola Pont. Max. ſummam uim eſſe dicebat in omnibus his, in quibus ageretur ex bona fide, fideiq; bonæ nomẽ exiſtimabat manare latiſſime. Hæc Cic. iij. offi. & in epiſtola ad Trebatium Iureconſultum lib. vij. epiſtolarum. Cõfirmo eleganti conſilio Bald. quod incipit, Rex Romanorum, in quo ſcribit pactum de bona fide ſeruanda. Item ſi lege, aut conuentione actũ eſt, ut contractus

C ex bono, sano & puro intellectu, & bona fide accipiantur, ut solet in pactis fœderum adiici, tum omnes contractus sic conceptos bonæ fidei esse. Plus sentio, uerbum fidei simpliciter prolatum semper pro bo. fide & in benigniorem partẽ accipiendũ, siue in statutis, siue in stipulationibus exprimatur: mouet me grauiss. senatus iudicium. Nam cum Falisci à Q. Luctatio cõsule obsidione cingerentur, coacti fuerunt deditionẽ facere; & quia in deditionis formula scripum erat, Falisc̃os fidei P. R. se cõmisisse, & non scriptum potestati, senatus censuit bo. fidei cõuenire, ut cum eis placide ageretur, quamuis ob eorũ perfidiam & iteratas rebelliones male animatus P. R. in eos arma mouisset. Nota iudicio senatus haud parua differentiã inter illa uerba, fidei tuæ me cõmitto, & illa, potestati tuæ me cõmitto, maxime quando in deditionũ uel fœderum aut pacis conditionibus exprimũtur. Neq; diuersum sensum habere arbitror illa quæ in usu uulgari sunt, suæ diseretioni me dedo, quod nihil hostiliter in eos qui sic se dediderint, fieri queat, sed humane comiterq; tractari oportere; boni uiri arbitratu, qui secus fecerit, contra pacta deditionis facere. Potestatis autem uerbũ latius patere, & ex diuerso si lege uel placito conuenit, ut ex scriptione sola intelligantur, inter eos quod stricti iuris sunt habendos, quod Caccialupus præceptor meus hic commendat, & interpositendum summe extollere solebat.

c. statutum. de rescr. in. vi. in nouella significat arbitriũ bo. uiri. Ant. et Imo. ĩ. c. i. de cõstit. glo. in c. cũ uirum. de regular. Abbas in c. cum autem. de iur. pat. Feli. in d. c. i. col. xxx.

Redeamus ad Bar. distinctiones. & in primis non sufficere credidit à ratione quæ mouit statuentes ducendam interpretationem, nisi instet æquitas declinandi damnum, citat l. adigere. §. quamuis, de iure patro. Quod ad uulgatissimã illam statuti Bononien. quæstionem adducit. STATVTVM.

Sanguinolentos in Palatio ictus capite puniendos. Et refert diu multumq; disputatũ an ad Chirurgicos pertineret, & uix uicisse ut non pertineret, ea ratione

D ne iniuste damnum paterentur. Quæ damni ratio quouisq; uera sit, subsisto. Alioquin non audiretur is, cuius culpa alius mala fide præscripsit. Non uticq; ad damna, neq; lucra prospexit legislator, qui bonos ciues fieri, malefacta puniendo uoluit, & pro maleficio non beneficio pœnas irrogari, quæ sic solida est ratio uoluntatis, ut illa damnorum & lucrorum fallax esse potest.

Putauit etiam Bartolus eandem legem Bononiæ indistincte seruandam, si lucro etiam iusto multaret, fretus lege Prospexit. Quod præceptori meo, & iure quidem non placet, ne qui in culpa non est, lucri damno afficiatur.

Duriciem l. prospexit, ideo ferendã Vlpianus ait, q; ita scripta lex esset. Adde quod haud magni detrimenti ea duricies est dilatæ libertatis in angustissimũ (ut Sex. Cæciliũ uerbo utar) lx. dierũ spatiũ. Non enim amittitur (ut dixit Bart.) sed differtur libertas bono publico adulteria cõquirendi. Porrò detruncata legũ uetustarũ monumẽta quæ ad nos peruenerũt, illius legis quæ causa fuerit, docere nõ possunt. Si non omnium (Vlpianus ait) quæ à maioribus nostris constituta sunt, certa ratio reddi potest, quid in hoc torquemur, & ad consequentias cæci trahere conamur? quamuis credibile sit, non nisi exigentibus illius temporis moribus, sic statutum fuisse, & propter hoc si dura est, non sequitur iniusta lex sit.

l. non omnium. de legib.

l. ut gradatim. §. de mun. et ho.

Subijcitq; hic idem Bar. Ideo in l. ut gradatim. minus idoneos non recipi ad honores, ne indigne lucrentur, Parcat quæso uir tantus, non lucri, sed publica causa est. Etenim Reipub. haud parum interest, ne non idonei ad magistratus deligantur. Ius publicum in sacris sacerdotijs & magistratibus consistere, Vlpianus tradidit. Nec fallit, ut idem credidit in casu §. utrum. l. si quis in graui ad S. C. Syll. quoniam ibi non agitur de honoribus deferendis. Tuo nutu & autoritate, B. P. CLEMENS, nefas non erit minimeq; temerarium, tentare num commodius aliter de statutaria interpretatione agi possit. Quod spero, præpositis his regnalis, quibus solis omnis interpretandi ratio continetur.

Prima

A Prima regula, quod in omni scripto ac dicto semper in dubijs à proprietate uerborum est ducenda interpretatio. Dubium est, quoties non constat de uoluntate loquentis: ubi autem uoluntas manifesta est, custodienda est, uocabulorum proprietate reiecta. Quæ definitio locum habet, quando pugna est de proprio & improprio significato, non autem quando de inepto, & penitus alieno, puta si uestem dixerit quispiam pro supellectili: quo casu mens & uerba sese inuicem perimunt. Impropria autem locutio non uitiat, quamuis imperitiam detegat, & ideo uoluntas sola dominatur, siue sit expressa, siue coniecturata. Nam coniectu rata uoluntas, pro expressa est, propter quod manifesta, euidens, à Iurecõsultis dici solet. Coniectura autem uoluntatis est à congruo, iusto, honesto, utili, ualido, possibili, id est, ab omni eo quod uitio caret. Ex hoc enim uoluntatẽ colligi Celsus dixit. Nemo quidem existimandus est uelle absurdum aut iniquũ, turpe, damnosum, superfluum, inualidũ, impossibile, quibus contraria appetere, naturale est. Item optima uoluntatis coniectura est à causa et subiecta materia: à causa propter quam sic constitutum fuit, facile percipitur quæ fuerit legislatoris mens. A subiecta materia planè elicitur, quorsum autoris tendat uoluntas. Et hæc species immensum habet tractatum, in qua interpretatio ita ducẽda est, ut res de qua agitur, & scriptoris uolũtas inter se per omnia congruant. Illa uticq; uera apparet uoluntas, quæ ipsi rei aptior est.

l. i. §. si is qui naue. de exerc. et l. non aliter. de leg. iij.

Secunda regula, quod uerba simpliciter prolata, accipienda sunt in potiori significato. Colligo ex uerbis Marcelli dicentis, non aliter à uerborũ significatiõe recedi oportet: uerbum significationis intelligitur de propria, quia potior est. Itẽ dominium simpliciter dictum intelligimus directũ; & filij uox legitimum & naturalem significat. l. de his q. s. sui uel alie. iuris. Plus bellissime Socinus filius ad

B iecit, uerbum indifferens ad genus & speciem significans, ut est adoptio simpliciter dicta, intelligitur de ea quæ arrogationi opponitur, id est, specie.

l. iiij. de leg. i. l. labeo. de sup. lega. l. in ambiguo. de rebus dubijs.

Tertia, quod uerba clara & aperta, quæ certam exprimunt uoluntatem, quæstionem uoluntatis non admittunt: in uerbis uero apertis argumentari tam sit stultum, quàm in clarissimum solem lumen mortale inferre. Paul. Cum in uerbis nulla est ambiguitas, uoluntatis quæstio nõ est admittenda, ut hac cõtrouersia: Pater instituto filio, si sine filijs decederet, filiam quæ tũc foret uidua, substituit: mortuo sine liberis instituto, filia una uidua, et altera quæ tunc nupta erat, postea facta uidua, de hæreditate contendebant. Altera quia tunc uidua: altera in casum uiduitatis sibi deberi asserebat: nec uerisimile in statu uiduitatis, unã plus altera patrẽ dilexisse. Castren. respõdit: Licet prudẽtius pater sic fecisset, tamẽ in cõtrariũ aperta sunt uerba, quibus contrairi non licet. & secundũ se Venetijs iudicatũ gloriatur.

l. ille aut ille. §. fi. de leg. i.

in l. in his. de cõ. et demonst.

LEX. Superstitibus masculis, filiæ non succedant.

Pater instituit filios & filias. Ancha. putauit filias uocatas post masculos non superstites; uerisimilius dicebat testatorem à legis statuto recedere noluisse. Socinus filius per hanc regulã reprehendit, quia talis interpretatio esset contra aperta testatoris uerba. Per hanc regulã semper mihi uisum est respõsum Ancharani uerissimũ, existimantis liberos in illa cõditione si sine liberis positos, etiam uideri instítutos ex sentẽtia Scæuolæ hoc definientis uerbis apertissimis; scripsit enim prudens testantis consiliũ fuisse, qui fratrem instituit, & si decederet sine liberis alios substituit, quod nõ fratrem solũ, inquit, prætulit substitutis, sed etiã eius liberos. Procul dubio illic quæsitũ fuit, utrũ liberi ex iudicio testatoris succederent. Non enim dubitari poterat, quin defecta conditione substitutis locus non esset, sed an liberi in conditione positi intelligerentur instituti. & ideo respõdit Scæuola, prudens testantis consiliũ, si ex consilio testantis, quo non legis beneficio succedunt, uerbũ prætulit, patrẽ & liberos pariter respicit, & æquatos ostẽdit, ut præcedant

C substitutos. Prælatus pater, quia institutus; similiter prælati eius liberi, quia instituti. Nam ab intestato succedentes non possunt dici à testatore prælati, sed à lege hæreditatem deferente. Neq; tacite prælati, ut Azo sentit, qui expressis uerbis sunt prælati. Cum ergo uerba Scæuolæ sint clara et aperta, nec quicq; communis opinio in contrarium ualet, quia aperta legis uerba demonstrant necessariò: opinio autem opinatur, & suadet, & ideo plerunq; fallax: de qua latissime in .5. responsa prudentum disseruimus. Multas alias fortissimas rationes addunt Ancharanus in consilio lxxiiij. quod pulcherrimum est. Verum hæc regula sale æquitatis interdum condienda est, ut in illo statuto Saliceti: Quouis modo, uel causa, uel qualitercunq; quis occidat, capite puniatur. Qui se defendendo occidit, accusatur. Sali. putat teneri, & eum qui non dolo, & eum qui pro tutela sui corporis occidit. Clara & aperta sunt uerba, inquit, distinctionē nō recipientia. Præceptor meus, ut uitiosum intellectum reiecit, & uticq; explorati iuris est, nulla lege defensionem interdici posse. De quo supra in l. ut uim, uberrime disseruimus.

LEX. Homicida relegetur.

Tres occiderunt, unus dolo, alius lata culpa, alius culpa leuissima.

Quæstionis est, Num omnes eadem pœna teneat? Scriptum est apertum, & quisq; homicida est. Si illa, occidens occidatur, non tenetur qui nō dolo occidit, cur non hic similiter? Distinguendum, uel quod dolo occidens hac lege non teneatur, sed Cornelia; uel si dolosum teneat, non similiter culposum puniat; nec æque illos, qui non eadem in culpa sunt. Porrò pœna delicto æquanda est.

in l. data opera. C. qui accus. et in l. i. de sum. tri.

Bal. Modus culpæ, modū pœnæ præscribit. Et ideo iniquissimum uidetur, tam qui leuius quàm qui grauius delinquunt, pari pœna afficiantur; quid statuendū sit, nondum didici, repetendæ tamen semper sunt infrascriptæ regulæ quarta & quinta, ut uitio caritura sit interpretatio, neq; uerisimile legislatorē pœna æquasse quos impares culpa fecit; & ratio naturalis non æquat. Et propterea de eo so-

D lum legislatorem sensisse. Fortassis non male arbitrabitur, qui lata culpa occidit, postq; de eo certa non legitur cōstituta pœna, cæteri lege cōmuni. Confert illud fratris Gerardi seu Ioannis And. in regula possessor, pulchre dictum: Ius cōmune delicta coërceri uult: Iuris autem ciuilis esse pro qualitate delictorum pœnas taxare, distinguere. Nunquid lege induci ualeat, æque grauia atq; leuia delicta uindicari? Stoicorum profecto isto modo ab inferis reuocaretur rigiditas, qui paria omnia delicta esse defendebant; & peccare non aliud esse, quàm transilire lineas, quas ubi transilieris, non refert quousq; progrediaris. Sed hæc pertinent ad illud Iacobi Apostoli: Qui in uno peccauerit, omnium factus est reus, at æquari pœnæ non alia ratione poterunt, nisi uel grauiorum delictorum minuantur, uel leuium augeantur. Primum quidem absurdum, & reipub. noxium, atrocia uti leuia puniri. Secundum perquam iniquissimum, si leuia grauius quàm par est, plectantur, & propterea minime recipienda lex est.

c. erit. iiij. dist.

Vitiosa interpretatio.

Quarta, quod omnis uitiosa interpretatio reiecienda semper est: uitio autem inficitur, si consequatur absurdum, aut iniquū, aut turpe, Reip. priuató ue cuiq; noxium sine causa, natura, legibus ue impossibile, bonis moribus aduersum, à ratione & causa constitutionis alienū, & quando per eam efficitur, ut uerba in oratione frustra sint posita, aut uocabulorum immutatio latiniue sermonis depravatio, aut ipsa inutilis reddatur constitutio, aut rei de qua agitur inepta repugnans. His autē contraria iusta faciunt interpretamenta, & autoris uoluntatem arguūt. Nam ad legem ferendam ea ratiōe motus creditur legislator, qua moueretur circunspectus & sapiens uir, à legibus uitiosus semper reiiciendus est intellectus.

Statutū. Qui rapuerit mulierē, capite puniatur; quidā de lupanari rapuit uxorē alterius, accusatur, certe lege non tenetur, & aliàs intellectus uitiosus est, & ideo non recia-

A tion recipiendus Bald. in l. in ambigua. Idē Bald. Hic uerba, inquit, absolute prolata debēt restringi ad id quod est possibile natura, facto, iure, & bonis moribus.

Quinta, quod in omnibus enarrationibus semper auriga et dux sit ratio naturalis & æquitas, à quibus quicquid dissidet, iniquum sit, est necesse, & à legislatoris uoluntate alienum, ut supra de iustitia & iure, de bono & æquo planum fecimus: & Bald. hic & ubicq; admonet. Cate Ancharanus in cap. Canonum statuta, scribit: Si in lege nō est scripta ratio, debet nihilominus subintelligi naturalis et uerisimilis: sicut enim se habet anima ad corpus, inquit, ita se habet ratio ad legem, possēcq; per eandem rationem causarum cōtrouersias disceptari. Soci. filius: Quantumcunq; lex loquatur præcise, debet recipere interpretationem à regula iuris fundata in ratione naturali, in l. si is legatum. de condi. & demonst. Et admonendi sumus rationem legis semper à fine trahēdam. Iuris canonici duplex finis, scilicet bonū animæ, & bonū ecclesiasticæ reipub. Iuris autem ciuilis, recta reip. gubernatio, ut in procœmio institutionum. Cicero lib. pri. ad Herennium omnes leges ad commodum reipub. referri oportet, & eas ex utilitate communi & non ex scriptione, quæ in literis est interpretari; ea enim uirtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud nisi salutem, & reip. utilitatem præponerent. hæc Cicero. Aquinas: Lex proprie & principaliter respicit ordinationem ad bo. commune, prima ij. q. xc. ar. iij.

l. cum ratio. de bo. dā c. Ratio. de præb. et Pan. ibidem. Bald. et doct. in l. non omnium. de ll.

MARII SALOMONII EQ. ADVOCATI QVE CONS. IN L. OMNES POPVLI, COMMENT. LIB. IIII.

B IS documentis, Beatissime Pater, nulli non explorata perspectaq; uoluntas legum, uel testamentorum, atq; contrahentium, & ipsius etiam met scripti uis esse poterit, & ut nihil desideretur, iam ad particularia accedamus. Qui interpretari statuta uult, sine uerborum & mentis pensiculatione nihil agit. Meritò ante omnia discutiatur scripti & uoluntatis appellatione quid contineatur, & quotuplex sit, peroppportunas interserendo quæstiones. Scriptum Quintil. refert, non de legibus solum intelligi, uerumetiam de testamentis, pactis, stipulationibus, & omni denicq; scripto ac uoce. Scriptum, aut apertum, aut obscurum, aut ambiguum est; uoluntas aut expressa, aut tacita, aut omnino incerta, siue incognita.

Glos. in l. nepos proculo. de uerb. signi.

Apertum, quod planum, & liquidum est. Obscurum, quod uix, aut nullo modo intelligitur. Exemplis iam oratorum, & ueterum & nouellorum Iurisconsultorum patefaciamus, sine quibus omnis de hac re traditio obscura est.

Apertū unā quæstionē habet, quæ est status definitiui, id est, cum ex definitiōe uerbi, quod in lege est, cōtrouersia dirimitur. Fortunatianus tali utitur exemplo:

LEX RHODIA. Qui nauem in periculo positam rexerit, eius sit cū onere. Qui nauem reliquerit, is nauem & onus amittat. Orta tempestate gubernator in scaphā trāsilijt, et funibus quoad potuit, nauí opitulatus est; Mercator in claum incubuit, nec potuit mori. Naufragus ad gubernaculū rediit, sedata tempestate de naui & onere cōtendunt. Quæritur quid sit nauim regere, & quid relinquere. Simile est exemplū nostratium: LEX. Dotata à fratre nō succedat. Frater dedit dotē de bonis ipsiusmet sororis, litigant de successiōe. Quæstio est, an hoc sit dotare? Bald. respondit, uerbū dotare ius significat, non actū nudi ministerij. Anchar. & Caccialupus probant. LEX. Inter consanguineos arbitri cognoscant, spurius petit arbitros, negatur consanguineus. Caccialupus hic refert uarie responsum.

C De obscuro. Fortunatianus libro primo rhetorices scholasticæ: Legato disco
hæres offert uitreum, legatarius petit argenteum. Huic simile est in Digestis no
In l. i. de Re. dub. et l. apud Iulia. §. fi. de leg i. in l. Duo. de test. tut. in l. si fuerit. de reb. dub. stris: Legato fundo Seiano, cum Seiani duo in hæreditate essent, hæres offert uí-
liorem, legatarius precioſiorem petit. Item Fortunatianus: Amicus meus hæres
esto Milesi. Lesius & Milesius pariter testatoris amici de hæreditate cõtendunt.
Obscuritas nascitur ex dictione Milesi. Duo sunt Titij, pater & filius: Testator
Titium tutorem scripsit, nec apparet qui datus esset. Lego Sempronio amico
meo, Duo Sempronij sunt æqua charitate coniuncti. Quintilianus: Cum in lege
aliqua obscuritas est, in ea aut uterq; suam interpretationem confirmat, aut ad-
uersarij subuertit. ut hic,

Fur quadruplum soluat. Duo furripuerunt pariter decem milia, petuntur ab
utroq; quadragena: Illi postulant ut uicena conferantur. Nam & actor dicit hoc
esse quadruplum quod petit, rei & hoc quod offerunt. Voluntas quoq; utrinq;
defenditur, aut cum de altero intelligitur, aut de altero dubium est. uerbi gratia:
LEX. Ex meretrice natus ne concionetur. Quæ filium habebat prostare cœ
pit, prohibetur adolescens concione: Nam de eius filio quæ ante partum mere-
trix fuit, certum est. An eadem huius causa sit, dubium est, quia ex hac natus &
hæc meretrix est. Ambiguum idem Quintil. de amphibologia duas res significa
re scribit, & ideo Paul. de rebus dubijs ait: In ambiguo sermone non utrunq; di-
cimus, sed id duntaxat quod uolumus. Vnde colligitur, qui ambiguum loqui-
tur unum dicere, & id solum quod sentit, quamuis ambiguum plura significet: tum
de est regula, quod in ambiguis eius qui scripsit, sententiam spectemus. At Con
sultus inter ambiguum & obscurum illud interesse docet, quod in ambiguo plu-
ra se ostendunt, quorum quid potius accipiendum sit, ignoratur: in obscuro au-
D tem, aut nihil aut parum quid attendatur, apparet. Sed ubi parum est, quod appa
ret, obscurum est ambiguo simile: ueluti siquis excipiatur aliquo triuio, ubi den-
sitate nebulæ, nihil uiarum quod est, eluceat. Ergo à pergendo prius obscurita-
te tenetur. At ubi aliquãtulum rarescere nebulæ cœperint, uidetur aliquid, quod
utrum uia sit, incertum est. & hoc est obscurum ambiguo simile. Diluescente au
tem cœlo quantum satis, iam omnium uiarum deductio clara est: sed quà sit per-
gendum non obscuritate, sed ambiguitate dubitatur.

Est ergo obscurum prorsus quod uitiat, ut in exemplis suprascriptis.

Est obscurum non prorsus in quo parum lucis est, & ideo ambiguo simile
Consultus nominat: & de hoc loquitur regula: in obscuris quod uerisimilius est,
inspicimus, & alia, quod minimum sequendum est, & ambiguum in quo uolun
l. librorum. §. quod tamen Cassius. de leg. iij. ut l. si seruus plurium. de leg. i. l. i. in reb. dub. Glos. in l. nepos proculo. ff. de uerb. si. tas loquentis spectanda est.

Ambiguum siue obscurum, his modis fieri perspicuum in rheto. docet Cice.
Primo ex communi sermonis consuetudine, quod omnes sic intelligunt: deinde
ex superiori, & inferiori scriptura: deinde ex cæteris scriptoris dictis, factis, ani-
mo, ac uita. Item ex aliquo uerbo, quod in scriptura est: deinde quod commodi
us est id, quod nos intelligimus fieri, quàm quod aduersarius intelligit, ut hac le-
ge, Meretrix auream coronam si habuerit, publica esto: utilius & commodius in
telligitur, de corona publicanda, in qua magna est utilitas, quæ non est in mere-
trice, cuius inutile est commercium. Item quod nos interpretamur esse hone-
stum, utile, uel necessarium. Deinde docendum alia lege cautum quod aduersari
us contendit, & ideo hæc superuacua foret. Deinde non isto modo, sed aliter
scribendum erat, quod aduersarius contendit, ut hac controuersia:

Hæres meus uxori meæ uasorum argenteorum pondo centum quæ uolet, da
to. post mortem eius uasa magnifica & precioſe cælata à filio petit mater. Hæres
quæ ipse uolet deberi, dicit. Mulier replicat, si hæredis uoluisset permittere uo-
luntati

A luntati, non scripsisset, quæ uolet, quo non scripto nihilominus hæredis erat, quæ
uellet dare. Deinde, quo tempore scriptum sit, quærendum, quid eum uoluisse
in huiusmodi tempore uerisimile sit, intelligatur. Postremo quid utilius, quid ho
nestius. Hæc Cicero. quæ confirmari ex libris Digestorum nõ est dubium. Sum *Scripti et uolũ tatis qq. diuisio.*
ma autem quæstionum scripti & uoluntatis diuisio est, quod aut de scripto tan-
tum, aut de uoluntate, aut de scripto & uoluntate simul quæritur. Scripti tantũ
tunc quæstio est, quando scriptum est obscurum, uoluntas clara. Voluntatis tan
tum, quando scriptum est apertum, uoluntas dubia. Scripti & uoluntatis simul
quæstio tribus modis potest contingere: primo quando utrunq; est in obscuro:
alio, quando utrunq; est clarum, & tamen inter se pugnant, ut quando notum est
legare uoluisse uestem, & dixit supellectilem: tertio quando altera pars scripto ni
titur, altera uoluntate. Exemplis iam patefaciamus.

SIT LEX.

Peregrinus si muros ascenderit, capite puniatur. Peregrinus è muris hostes
repulit, accusatur. Similis huic est illa uulgata statuti Bononiensis: Qui in palatio
ictu sanguinolento ferierit, capite puniatur. Chirurgicus in palatio ægrotũ phle
botomauit, accusatur. In his accusator scripto nititur, reus uoluntate se defendit:
& in præceptis est, ut qui uoluntate agit, scriptum infirmare conetur. Qui autem
scriptum tuetur, etiam uoluntate iuuare se debet: accusator hoc quod scriptũ est,
uoluntatis esse cõtendit. Nemo existimãdus est aliud ab eo quod loquitur, uelle.
multo propius accedere ad scriptoris uoluntatem eum, qui ex ipsius literis eam
interpretetur, quas suæ uoluntatis quasi imaginem reliquit, quàm eum qui suspi
cionibus perscrutetur. Reus contrà: non creditur quisquam quid dixisse, quod
B ri uerba non conuenit. Pro maleficio, non beneficio pœnam scribere cogitauit
legislator, & hoc modo scriptum reus ad se trahit. In his speciebus nullum argu
mentum pro reo ex lege duci potest, sed totum ex ipsa re quæ in lite est, scilicet,
An ciuitatis seruandæ causa, non licebit muros ascendere? Medico an medendi
causa in palatio sanguinolenter secare non licebit? An benemeritis pœna scripta
sit? an benefacta puniri uoluerit lex? Pecora in oppidum agere ne liceat. Pastor
fugiens latronum uel hostium incursum, in oppidum abegit, accusatur. Alberi-
cus Ros. putat contra legem nihil factum. xiij. q. secundæ partis stat. & Feli. pro
bat in c. ij. de const.

De uoluntate sic quæritur.

Legata sunt uxori decem milia, si non nupserit. Post decem mortis menses pe
perit, de legato litigatur. Hic enim scriptum in confesso est, sed utraq; pars de uo
luntate testatoris contendit. Mulier dicit non nupsisse. Hæres replicat etiam stu *In aut en. de rest. et ea. q. pa rit et C. de se cun. nup. aute. eisdem.*
pro deficere conditionem, testatorem maritum uoluisse, qui honestum coitum
ægre ferre uisus est. Scriptum infirmatur illis hisdem causis per quas supra dixi
uitiosas fieri interpretationes. Fabius exemplis his docet non stari scripto. Pri-
mo per locum ab impossibile natura, uel æquitate. Secundo per obseruationem
alicuius uerbi, quod est in lege, unde sumitur argumentum contra scriptum. Ter
tio quando error in scriptura arguitur. Quarto per locum à uero simili, seu non
diuersæ rationis. De primo illud est de quo semper scriptum seruari non potest,
ut illa lege: Liberi parentes alant, aut uinciantur: non enim alligabitur infans.
Huic similis est illa Guidonis Suza, et Odofredi lex: Omnes currãt ad incendiũ.
neq; infantes, neq; ualetudinarios, neq; uinculs uel aliter impeditos teneri dicũt.
Item illa: Homicida securi feriatur. non tenebitur infans, quia ignorat quod agit.
similiter & furiosus, neq; qui se defendendo occidit, quia natura docet, imò con-
tra naturã est se nõ defendere. Hæc ex quæstionibus statu. Alberici. adde, neq;

C eum qui non dolose occidit. Capitalis enim fraus sine dolo malo non committi-
tur. In his enim casibus seruari scriptum nec debet nec potest, citra summã iniquitatem. Pulchre ergo Bald. admonet, uerba absolute prolata debere restringi ad id quod est possibile natura, facto, iure, & secundum bonos mores.

l. cũ autem .§. excipit. de edil. edic. l. Corn. de sicar. Bart. in. l. i. siquis test. liber. et Bal. et Castr. in l. data opera. C. qui accu.

De secundo. LEX. Superstitibus masculis feminæ non succedant, nisi quatenus testator eis reliquerit. Bal. hic putat statuto excludi feminas facto testamento, propter dictũ, nisi testator, & sic statutum in casibus testatorum intelligendum. Qui noctu cum ferro deprehensus fuerit, alligetur: cum anulo ferreo inuentum magistratus allígare uult, quia hic est uerbum in lege deprehensum: satis significatum uidetur non teneri lege, nisi noxium ferrum. Nota uerbum deprehensum in delictis accipi in malam partem de eo, qui in scelere reperitur, ut in lege: Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrunq; corpus interficiat, sine fraude esto. De argumento ab errore uerisimili, siue loco à non uerisimili, Fabius accidisse tunc meminit, ut qui sestertia nummûm quinq; milia legauerat, cum emendaret testamentum, sublatis sestertijs nummûm manserunt quinq; milia, & argenti pondo posuit. Apparuit tamẽ quinq; pondo dari uoluisse, quod ille in argento legato modus inauditus erat & incredibilis. Obserua errorem probari per id quod est incredibile & inauditum, siue insolitum. Confert illud Bald. Quod nõ est uerisimile, habet falsitatis imaginem. Rex Salomon iudicauit illam matrem nõ esse quæ scindi infantem contentabatur: ergo incredibile & insolitũ, uiolentam (nostri dicunt) præsumprionem facit. De ultimo Fabius sic loquitur: In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit, & scriptum nihil sit, ut in iudicio Curiano in quo nota L. Crassi & Scæuolæ fuit contentio, substitutus

e. afferte. de præsump.

D erat si posthumus ante tutelæ annos decessisset: non est natus, propinqui bona sibi uendicabant. Quis dubitaret quin ea uoluntas fuisset testantis, ut is non nato filio hæres esset, qui mortuo? Hæc Fabius. In eodem casu substitutionis factæ, filio nascituro qui natus non est, Consultus Ancharanus respondit locum non esse substituto. Extat eius consilium pulcherrimum cclvi. Quod Felinus extollit in ca. translato. Ego autem pluris facio iudicium centumuirale, quod pro Marco Curione substituto iudicasse meminit Cicero in orat. pro A. Cecinna, quod non esset ratio diuersæ uoluntatis, in uno casu magis quàm altero. Eadem ratione uoluntatis Imperator Iustinia. rescripsit substitutum admittendum nato posthumo, qui substitutus erat non nato, qui casus fortior est Curiano. Nec refert Ancharanum motum persona fratris uendicantis, quoniam non alij quàm propinqui erant, qui cum substituto in causa curiana litigabant, quæ controuersia tam acriter, diuq; apud centumuiros agitata fertur, quod L. Crassum eloquentissimum, & Q. Mutium Scæuolam prudentissimum claros fecerit. Reperio etiam Bald. hanc eandem quæstionem fecisse, & pro substituto sentire in eadem l. fi. & ante eum Guil. de Cu. in l. i. de uulg. & Raynerium lib. substitutionum in tractatu uulgarium. Soc. uero consilio lij. refert doctores quosdam respondisse licet casus non nati uerisimiliter mente testatoris comprehendatur, nihilominus ut omissus habendus. Citat hoc idem Ancharani consilium. Fatentur ergo testatorem uoluisse in casu posthumi non nati substitutioni locũ esse. Quo modo omissus censeri debet, non uideo, cum quod ex sententia est, idem ex uerbis esse definiat Vulp. in l. nominis, falsum hoc modo esset in conditionibus primum locum tenere uoluntatem, & quod uoluntas omnia faciat, quodq; omnia iura clamant, mentem & non uerba spectanda. Idem Soci. in rep. l. i. de uulg. contra substitutum inclinat ea ratione quod talis adiecta conditio est uoluntaria, sed à centumuirali iudicio non recedo.

l. a titio. ff. de uerb. obli. in fi. In l. fi. C. de insti. et substi.

M. SALO-

AD interpretationem accedamus, quam recentiores extensiuam appellant, accõmodatius & magis proprie Cicero ratiocinationem & Quintil. nominãt, quod ratione differitur, propter quod Græci titulo prænotant Syllogismi. Fortunatianus collectiuam, quod ex eo quod scripum est, colligimus id quod scriptum non est, ut perinde esse doceamus, ac si scriptum esset. Quam quinq; modis fieri sic docet, à simili, à consequenti, à contrario, à maiore ad minus, à minore ad maius. Percurram breuiter modos, quibus collectio fieri potest, diffusiorem tractatum fallentiarum relinquo his, qui singula persecuti sunt.

A SIMILI. Sit lex:

Qui patrem pulsauerit manus ei præcidantur: matrem quidam pulsauit, petitur ad pœnam. In ratione similium uenire autor putat etiam quæ eadem ratione iungũtur. Guilelmus de Cunio. Similia, inquit, sunt in quibus eadem prorsus ratio reperitur, & satis est similitudo sit in eo dũtaxat de quo agitur. His iungantur & quæ æquiparatorum & correlatiuorum generi subijciuntur, ac quæ commensurata dicũt. Dicet fortassis aliquis, in pœnalibus nõ fieri extensiones. Contrariũ uideo in l. si quis id quod. de iur. o. iud. & in l. iij. de parric. & in l. iij. de in cen. ru. nau. & l. quisquis. C. l. Iul. maie. Bar. concedit quando uersatur fauor reip. licet delinquentibus sit odiosum, in quod procliuior sententia est, hoc; iure utimur

l. i. C. de iterd. c. translato. de cõsti. c. inter cætera. de rescrip. l non possunt. de ll.

In l. si quis non dicam rapere. de epis. et cle. et ibi Bald. et Specu. titu. de dif. ad uoc. §. post.

B l. si uero. & doct. in d. l. siquis id. ubi illam extendunt ad libros archiui.

A CONSEQVENTI. Lex: Adulteros deprehensos liceat cæcare. Maritus qui cæcum adulterum in adulterio deprehendit à lenone perductum, lenonem excæcauit. Collectio fit hoc modo: consequens esse, ut eius oculi eruantur, quo ministro, adulterium cõmissum est. Sub hac specie continentur omnia consequentia & antecedentia necessariò. Et illa regula, cũ quid prohibetur, uidetur prohibitum etiam id per quod peruenitur ad illud. l. oratio. de sponsal. l. quod dictum. de pact. glo. & doct. in l. ij. de iur. om. iud. non tamen æque pœna commititur. Nam pœna imposita matrimonium cõtrahenti non punit sponsos, de quo latius Iason in l. ij. de iur. om. iud. Bal. in l. penul. §. docere ne quis eum qui &c. Din. & Ioan. Andr. in regula cum quid prohibetur.

Facit l. utrũ ad l. pom. de parrici. et l. hæc uerba. de adult. ut l. illud. de acquir. hære. et regula, accessorium.

A CONTRARIO. Lex: Desertor capite plectatur. Lex altera: Qui fortiter fecerit, petat præmiũ: desertor fortiter fecit, petit præmiũ. contradicitur: quod lex quæ iubet capite puniri, à contrario sensu uetat dari præmiũ. Bal. in l. cõuenticulam. C. de Ep. & cle. & doct. in l. i. de offi. eius, & alijs locis cõmunibus aliter concipiunt & eliciunt argumentũ à contrario, & igitur nota hunc modum. Lex: Proscriptũ siue bannitũ occidenti detur præmium. Proscriptus proscriptũ occidit, petit præmiũ. Fortunatiani iudicio non dabitur à cõtrario sensu legis uolentis occidi, ergo non præmiari. Ex diuerso. Ad libertatem perduci uetitus, si occisorem domini indicauerit reip. interesse Vlpianus respondit, ut præmio liberta tis donetur. Vnde Bartolus, Bal. & doctores omnes definiunt Reip. causa bannito bannitũ occidenti præmiũ deberi, hoc; iure utimur. Quãuis Gãmarus libro Extensionũ, ita demũ admittendũ putat, si per alios cõmode occidine queat. Posset; ad inductionem Bartoli respondeni: Non ob aliquod scelus libertatis commodis interdictũ seruum illum fuisse. Multũ quippe interest qua de causa quis præmio fiat indignus: nec; lædítur respublica illius serui manumissione, sicut læ

C ditur præmiando illum, qui lege iugulandus esset. Confirmo illo Aquinatis dicentis: Requiritur, ut ille qui mereri contendit præmium, sit in statu acquirendi. iij. distin. xviij. q. i. ar. i. facit l. ut gradatim. de muneribus & honoribus. LEX: Non superstitibus maribus, matri filiæ hæredes sunto. Ci. & Dinus responderunt à contrario legis sensu non filias, sed superstites matri filios hæredes fore. Ecce quomodo à contrario eius quod scriptum est, colligitur id, quod scriptum non fuit. Hæc collectio à contrario fortissima est, & habet uim extensiuã à casu collecto ad alios similes. tex. est in l. i. de off. eius. à doctoribus non obseruatus.

Vt in l. in suis. de lib. et post hu. et regula, cui licet quod plus. et l. i. C. de pat. qui fil. distr.

A MAIORI AD MINVS. Exulem intra fines deprehensum liceat occidere, infra fines deprehensus uapulauit. Pro hoc illud; si non punitur factum consummatum, non punitur attentatum. Valet argumentum negatiue ab eo quod dictum, ad id quod dictum non est.

A MINORI AD MAIVS. Qui cõmilitonem in acie protexerit, petat præmium. Qui Imperatorem protexit, petit præmium. Procedit argumentum affirmatiue. Qui uirginem tentat rapere, reus sit raptus. Qui uenenum malum parat, reus sit ueneficij. Qui animo occidendi telo aggreditur, reus sit occisi hominis. Quid si rapuit? Quid si poculum dedit? Quid si occidit? scriptum non est, sed ab eo quod scriptum est, docemur perinde puniendum, ac si scriptũ esset. Valet enim hæc argumentatio, Si punitur attentatum, fortius puniendum consummãtum. Et è diuerso, si puniri non debet perpetratũ, neq; etiam attentatum.

Bal. in l. siquis non dicam rapere. de episcop. et cle.

Quintilianus autem plenius ac distinctius explicat, totum hoc duos habere fontes: unum quando non satis lege cautũ est id de quo quæritur: alterum quando nihil scriptum est, sed ex scripto nitimur ducere, quod scriptum non est. In utroq; de uoluntate est quæstio, & ex bono & æquo plenissimus tractatus, habetq; aliquid simile quæstionibus scripti & uoluntatis, quia pars altera scripto ni-
D titur semper, sed hoc interesse ait, quod in quæstionibus scripti & uoluntatis, dicitur contra scriptum, hic supra scriptũ, quando quæritur an lege satis cautum sit. Illic qui uerba defendit, ut fiat utiq; quod scriptum est, hic etiam aliud quàm scriptum est. Nam quando parum cautum est, uerbi gratia, in lege est unum uocabulum, & in eo de quo lis est, aliud expressum uocabulũ de quo dubitatur, utrũ sit eiusdem significationis, cuius est uocabulum in lege scriptum, tentanda est definitio, quæ si constiterit, finita est cõtrouersia, sin uero infirma est finitio, ad syllogismum recurrendum est, id est ratiocinatiuam collectionem. Exemplum.

LEX: Venefica capite puniatur. Vxor marito amatorium dedit & repudiauit, nec exorari potuit ut rediret. Maritus æstuantis amoris impatiẽs, laqueo se suspendit. Mulier ueneficij accusatur. Firmissima est accusatio dicentis amatorium esse uenenum, id erit finitio, quod si parum ualebit, fiet syllogismus ut perinde puniatur, ac si uirũ ueneno necasset. Ergo hic status ducitur ex eo quod scriptũ est ad id quod incertum est, an legislator hoc senserit, & quia ratione colligitur ratiocinatiuus dicitur. LEX: Qui claua ferrea percusserit, relegetur. Titius percussit malleo ferreo, alius capulo grauis securis, petitur relegari. Excipitur nihil in lege de malleo, neq; securis capulo scriptum. Bal. hic putat lege teneri, si non multo minus grauitate noxia ea tela fuerint: & obseruandum est secundum Bal. quando ratio legis excedit uerba, semper lex extenditur per ipsam rationem. Quando dubium est, an satis cautum lege sit, in has quæstiones Quintilianus diuidit: An quod semel ius est idem & sæpius: an quod in uno idem in pluribus, an quod antè & postea: an quod in in toto, idem in parte: an quod in parte idem in toto legislator uoluerit. Exemplum de primo: Incesta è saxo Tarpeio deijciatur: incesti damnata & præcipitata uiuit, repetitur ad pœnam, quia non est scriptum in lege, præcipitata si uixerit iterum præcipitetur ut intereat. quod si legislator uoluit,

In l. siquis id quod de iur. o. iud.

A uoluit, parum expressit. Qui syllogizatur, mouet, ut quid præcipitari uoluit, nisi ut interiret ad exemplum aliorum, satisq; scriptũ uideri, si ex tam immensæ altitudinis saxo præcipitari lex iubeat. Similis huic: Fur laqueo suspendatur. Suspensus fracto laqueo uiuus decidit: non scriptum uiuus iterum suspendatur, & ideo non satis lege cautum, quæ furem laqueo strangulari uult. LEX:

Causæ per arbitros compromissarios disceptentur, semel facto compromisso necdum pronunciato, an sæpius compromittendum, nisi compromissa repetantur legis menti satis non fit, donec per arbitros liti finis imponatur. LEX: Causæ consilio sapientis iudicentur, quod intra x. dies tradiderit obsignatum. Consilio nõ tradito, an alius sapiens eligendus? Et quamuis lege parum cautum sit, nihilominus idem statuendum ad exemplum cõpromissarij statuti arbitror, ut toties sapiens adeatur quousq; aliquis responsum reddat. Quid si iniustum consilium reddatur? quia non secundum eum iudicandum est, ideo pro non responso est, ut plene tractaui in commentarijs ad §. Responsa prudentum.

An quod in uno idem in pluribus. Tyrannum qui occiderit, præmium petat. Qui duos tyrannos simul occidit, quo petit præmia. An debeantur, non satis cautum. Similis huic est: Qui testem falsum, quiue instrumentum falsum produxerit, reus sit falsi. Quidam plures produxit falsos testes, siue plura instrumenta, quia de pluribus lege satis cautum non est. Syllogismus, si in uno, fortius in pluribus, legislatorem uoluisse ratio suadet naturalis. Percutientis ictus contemplari lex iubet. Vno ictu plura inflixit uulnera puta forfice, aut bidẽte uel aliâs. An ictus an uulnera uindicanda. Ictus contemplari lex iubet non uulnera. Ratiocinatio, respiciendum, an ex iudicio, an casu. Absurdũ est æque leuiter puniri eum qui plus deliquit atq; eum qui minus.

B An quod in pluribus, etiam in uno. Qui plures tyrannos occiderit præmium petat: qui unum occidit non habet syllogismum. Et ideo ab autoribus omissum arbitror hunc locum. Qui plures falsos testes, quiue plura falsa instrumenta produxerit, deportetur. Quidam unum falsum testem produxit, tenebitur ne lege? quidam teneri putant, quod durum uidetur: lex de pluribus & nõ uno loquitur. Ex qua argumentum duci non potest ad eum qui unum protulit, nulli dubium plus peccare eum qui plures falsos producit testes. Maius enim delictum hæc ler punit non hoc, neq; ualet de maiori ad minus hoc casu ratiocinatio. Verum quando idem effectus est in uno qui in pluribus, ualet Syllogismus de pluribus ad unum, & hoc casu puto loqui Bartolum & alios. Vi bonorum rap. Prætor ait, si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum dicetur. Vlpianus homines coactos, etiam si unus homo coactus sit, adhuc dicemus.

Dyn. & Bar. in l. ij. §. sed si unus ui. bo. ra. et dic. l. iij. de neg. gest. Anc. in c. Relatum. ij. de test.

Pater posthumum qui nasceretur, hæredem instituit: si duo posthumi nascerentur æqualiter instituit, quos & inuicẽ substituit, subiecitq; hæc uerba: Si prædictos posthumos oẽs decedere cõtingeret in pupillari ætate, uel postea quandocunq; sine liberis, sorores meas æquis portionibus substituo. Vno nato posthumo, & ante tutelæ annos mortuo, mater litigat de hæreditate, cum substitutis. Oldradus uir summæ scientiæ consilio cxlij. respondit ad matrem hæreditatem pertinere his medijs. Primo, quod concepta esset substitutio, si duo nascerentur & natus est unus. Secundo, quod substituti uocãtur in euentũ quo omnes posthumi decederent. Pluralis sermo, inquit, non potest secundum propriam significationem in uno saluari. Tertio, quod huiusmodi substitutio esset odiosa, per quam mater à luctuosa filiorum hæreditate excluditur. Quarto, quod mater quæ uerborum proprietate non excluditur, neq; coniectura excludenda est, quoniam coniecturæ, inquit, contra matrem non admittuntur: citat l. fi. C. de instit. & substit. & l. precib. C. de impub. hæc Oldradus. Status huius quæstionis est

C ratiocinatiuus, de eo quod non uidetur plene dilucidé ue ſcriptum aut dictũ. Pro ſubſtitutis autem fortiſſimum in iure eſt omniũ conſenſu argumentum, ſcilicet, ubi diuerſitatis ratio reddi nõ poteſt, illic nec diuerſa diſpoſitio. Non enim liquet cur teſtator maluiſſet pluribus natis & mortuis quàm uno & mortuo ſorores ſubſtituere, & ad matrem uno nato & mortuo luctuoſam hæreditatẽ peruenire, quàm pluribus natis & mortuis luctuoſiorem non peruenire. Si deſiderabat teſtator ad ſorores deficientibus filijs ſuis hæreditatem deferri, nihil intereſt unum ubi unicus eſt, aut omnes ubi plures deceſſiſſe ſine liberis, quoniam defectũ liberorum cogitauit, non numerũ. Similiter hæreditatem ad coniugem ob orbitatem filiorum ſi deuolui uoluiſſet, non refert orbitas morte unius aut plurium contingat: & ueluti ſiue uno ſiue pluribus decedentibus cum liberis, ſubſtitutionis conditio deficit, ſic uno, ubi alius non ſupereſt, æque ut pluribus omnibus ſine liberis decedentibus impletur conditio: teſtator enim caſum & non numerum morientium ſine liberis mente agitaſſe credibilius eſt, & propterea ſubſtitutioni locum eſſe mihi perſuadeo. Subſtitutio quippe hæc expreſſa pupillaris eſt, & poſthumus impubes obijſſe præponitur, matrem ergo excludi proculcati iuris eſt. Neq; inuenio in caſum duorum duntaxat naſcentium poſthumorũ ſubſtitutionem factam, quinimò utrunq; caſum & naſcentis unius et duorũ teſtator expreſſit illis uerbis, ſi unus poſthumus naſcetur ſit hæres, ſi duo poſthumi, æqualiter. Atqui neq; à natiuitate, ſed à morte poſthumorum ſine liberis pendere, apparet uoluiſſe ſubſtitutionem minimeq; inuſitatum uerbum omnes, & in uno, & in pluribus uerificari. Verbi gratia: teſtator qui cũ habet filiũ, moriens dixit, Si cõtingat omnes filios meos decedere, Titius hæres eſto: non deficiet conditione inſtitutio illius unici morte. Nam ſicut in illa, ſi filios habebit, & unum poſtea habuerit, non dicitur defecta conditio: pariter & qui unum habebat, eo deficiente recte dicimus omnes filios eius deceſſiſſe. Homines coactos Prætor ait, nihilominus Vlpianus cenſuit edicto locum eſſe, ſi unus coactus fuerit. Fortius in caſu noſtro, quoniam ultimæ uoluntates iuuandæ ſunt. Succeditq; præſens regula, Quod in pluribus etiam in uno, quando non eſt diuerſitatis ratio.

l. à Titio. de uer. obli.

e. ſi pater. de teſt. l. vi. l. prætibus. C. de ipu.

D Accedit quod qui duo dicit, etiam unum dicit proprie: & in his quæ ſtricti iuris ſunt, ut ſi ſtipulor duo, tu ſpondes unum, ualet ſtipulatio in uno, quia etiam unum ſtipulari uideor: & ex diuerſo, uno inſtituto poſthumo, ſi plures naſcãtur, omnes inſtituti intelliguntur: etiam qui uni ultimo morienti ex pluribus ſubſtitutus eſt, duobus ſimul morientibus ſuccedet. Non diuerſum ergo in quæſtione propoſita eſſe debet, ſi teſtator pater dubitans (ut naturaliter euenire ſolet) de numero naſcendorum poſthumorum, & de uno, ſi unus naſceretur, & de duobus ſi duo naſcerentur, facta inſtitutione ſubiunxit ſermonis compendio, ſi omnes mori contingat &c, uno nato & mortuo, non deficiet ſubſtitutionis cõditio. His aſtipulatur Paul. Iuriſconſulti reſponſum in l. Falſa. de condi. & demon. his uerbis: Sticum & Pamphilum do lego, ſi mei erunt cum moriar, & unum ex his alienauerit, an uel alter poſſit à legatario uendicari, nam hunc ſermonem licet pluraliſ ſit, pro eo oportet accipi, atq; ſi ſeparatim dixiſſet, Sticum ſi meus erit, cum moriar. hæc Iul. Paul. Sozi. conſilio lij. Hæc uerba, eis ſubſtituit, perinde accipienda ſunt, ac ſi dictum eſſet, ei uel illi ſubſtituit, & cuilibet ſeparatim ſi facta eſſet ſubſtitutio, ſi deceſſit ſine filijs, ex quo teſtator diſtinguit perſonas inſtitutorum. His iunge illa teſtatoris uerba, ſi prædictos poſthumos omnes mori cõtingeret &c. antea ſcripſerat ſi unus naſceretur, hæres eſſet: ſi duo, æqualiter hæredes eſſent: unde palàm fit, & unum prædictum & duos prædictos fuiſſe, & ideo manifeſtum eſt hunc unum qui natus & mortuus & prædictus eſt, uerbo omnes ſignificari, in quem ſolum ſors naſcendi poſt mortem teſtatoris cecidit, ſuadetq; ratio, ne uo

l. i. §. ſi ſtipulanti. de uerb. obli.

l. ſi ita. de lib. et poſthum. l. qui filia. de leg. i. l. clemens. de hæredi. inſti.

A luntas pereat. Ad duas ultimas rationes reſpondeo, ex teſtatoris uerbis liquere patrẽ impuberi expreſſe ſubſtituiſſe, & in hũc caſum qui euenit ſubſtituiſſe ſaltẽ uerbis generalibus, quod ſufficere Bartolus ubiq; docet ad matrem excludẽdam, nec eſt qui contradicat. Eſto, ſubſtitutio cõcepta eſſet in caſum duorũ poſthumorũ, de unico nulla mentione facta, adhuc arbitror ad caſum unius poſſe adaptari illo uulgatiſſimo, quod ſubſtitutio facta in unum caſum porrigitur ad ſimiles. Similitudo aũt eſt in ratione, ut ſupra diximus: item in effectu, quod uel unus ubi ſolus eſt, uel omnes ubi plures ſunt, moriantur, omnino ſequitur orbitas omnium filiorum, in quem caſum teſtator ſubſtituit.

Cæterum miſerabilior profecto caſus eſt duorum amiſſorum filiorum quàm unius. Hinc coniectura de uolũtate mariti erga uxorem ſuam, cui quod in luctuoſa hæreditate duorum filiorum prætulit ſubſtitutos, fortius exiſtimare conuenit unico mortuo præferri uoluiſſe. Vtiq; reiecta eſt illa opinio coniecturæ contra matrem non admittendæ, autore Bar. Bal. Ang. Saly. Caſtren. Iaſone, qui una omnes uoce dicunt, non ſolum teſtibus, uerumetiam coniecturis probari poſſe teſtatorem noluiſſe hæreditatem luctuoſam ex tacita quantumuis pupillari ad matrem uenire: quod ſi cõiectura uoluntatis ualet in tacita prorſus pupillari contra matrem, longe plus ualere debet in caſu noſtro ubi expreſſa eſt, uel ſaltem non omnino tacita eſt ſubſtitutio.

In l. moribus. de uulg. l. centurio. l. Lutius. eodem titu. l. pre. & ibi gloſ. de impub. et leg. fi. C. de inſti. & ſubſti.

An q̃d antea & poſtea. Rapta raptoris aut mortẽ aut indotatas nuptias optet. Raptor profugit, rapta nupſit, reuerſo illo rapta petit optionem ex ſcripto, quod ſimpliciter loquitur, rapta optet & optat: fuga non debet eſſe fruſtratio pœnæ. Pro raptore non eſt ſcriptũ quandocũq; rapta optet, petere ſtatim debuit non nubere: nubendo optionem remiſiſſe uidetur. Ex altera parte nuptiarum optionem B remiſit non mortis, quam nubendo ſibi reſeruaſſe declarat. Pro raptore. Atqui alteram partem alternatiuæ optionis, non optando remittit, totam optionem remittit. Minor contrahit ſub conditione quæ poſt xxv. annum euenit, læſus deſiderat reſtitui. Quæſtio an ut ante xxv. annũ poterat reſtitui, ſic poſtea completo xxv. anno poſſit. Ante xxx. diem nunciet mulier ſe prægnantẽ, an licebit poſtea: ante x. diem licet appellare, an poſtea. Doctores noſtri tradũt de tempore ad tempus non fieri extenſionem, citant l. uxori. de leg. iij. & l. talis. de leg. i. Aret. & Sozi. in l. i. de uulg. quod tameu apud me dubiũ eſt, propter l. Si quis id quod. de iur. o. iu. & l. ſepulchri. de ſepul. uiol. ibi ſepeliretur, trahitur ad iam ſepultum.

An quod in toto idem in parte. Aratrũ accipere pignori non liceat. An uomerem liceat: nihil de uomere dictũ, at aratri pars eſt, ſine qua agricolatiõi, cuius gratia lex data eſt, totũ fit inutile. Papinianus in l. hæredes mei. §. i. infra ad trebel. Reſpondit ut eidem fideicõmiſſario pars reſtituatur, cui totũ, ſi caſus accideret, reſtitui uoluiſſet. Secus eſt ubi iuris ratio non cõſentit, ueluti in uulgariter ſubſtituto ut nõ ad partẽ à primo hærede repudiatã admittatur, quoniam regula iuris eſt, ut aut totum quis reſpuat, aut totũ retineat. l. ſi ſolus. infra de acquiren. hæreditate.

An quod in parte idem in toto. LEX. Lanas uehere Tarento non liceat, an oues liceat: nam & in oue lanæ ſunt, quamuis de ouibus nihil dictum. ſi non in fraudem legis uehantur, forte licebit.

LEX. Vomerem pignori accipere non liceat, an aratrum liceat: de his ſpeciebus non ſatis declaratæ uoluntatis loquitur Iulianus in l. ſi is qui ducenta in fi. de reb. dub. et quæſtiones fiunt propoſita cõtrouerſia, an ſatis, an parum cautũ in lege ſit de ea, et ubi ſatis uidebitur, ſuccedit illa, an tali iure ſit utendum, & tum omnia in utranq; partem excutienda, quia uideri poteſt parũ uel ſatis lege cautũ, & tamen illo iure utendum non eſſet. Maioris pugnæ eſt, Quintil. inquit, ex ſcripto ducere quod ſcriptum non eſt, in quo genere illa quæruntur, an quoties,

C propria lex non est, simili utendum sit: an id de quo agitur ei de quo scriptum est simile sit: simile autem, inquit, est, & maius & par & minus. Et obserua quod inquit, quoties propria lex non est, quod si esset & dissimiliter definiret, non esset locus ratiocinationi. Cicer. ad Heren. Ex ratiocinatione, inquit, controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. Hoc idem tenent doctores nostri.

Qui patrem occidit, culeo insuatur. Matrem qui occidit, culeo insui petitur. Ex domo debitorem educere nō liceat. Extra tabernacula qui eduxit, accusatur. S. C. uetat mutuò dari pecuniam filijsfamiliâs. quid si data est nepotibus? Pau. Iureconsul. respondit S. consulto locum esse. Ex his error liquet nostrorum dicentium plerunq; domorum appellatione tabernacula, & filiorum nepotes contineri, quoniam non ex significatione sed hac ratiocinatione ex eo quod scriptū est, ad id quod scriptum non est, inrerpretamur. consentit Bar. in l. liberorum. de uerbo. signifi. & clarissimus Alciatus lib. iij. paradoxorum. ca. xiiij. Prætor ait in eum qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, nauiue expugnata quid rapuisse dicetur. Vlpianus non solum qui rapuit, sed etiam qui amouerit hac actione tenetur: licet aliud esse rapi, aliud amoueri palàm est: siquidem aliquid amoueri sine ui possit, rapi autē sine ui non potest. Idem Vlpianus: Hoc edicto tenetur & qui tollit quamuis corruperit. in l. si quis id quod de iur. om. iud. Stulti obseruant uerbum rapere improprie accipi pro amouere, non animaduertentes ex scripto Vlpianum coniecturari Prætorem damnum passis, eo dicto subuenire uoluisse, & igitur uel raptæ uel amotæ res sint, nihil interesse quo minus damnum passo succurratur. Rate, nauiue expugnata Prætor ait, Labeo scribit æquum esse, ut siue de domo siue uilla expugnatis aliquid rapiatur, huic edicto locus sit. Ecce D quomodo Labeo ex nauibus expugnatis scriptum in lege trahit ad domos & uillas expugnatas, de quibus in lege nihil dictū est, non alia ratione, nisi quia æquū est: & igitur in his Syllogismis totus tractatus ex bono & æquo est, in quo tota Iurisconsultorum ars uersatur. Adde his traditionibus illud omnium consensu, semper omni casu collectionem rationalem faciendam, quando non facta consequitur absurdum uel aliud uitium, & inter cætera si constitutio efficeretur inutilis. Verbi gratia: Vsurarius manifestus prohibitus testari, an codicillis uel causa mortis donat, glo. in c. quicquid. de usur. lib. vi. prohibitus in cimiterijs humari, neq; in ecclesia humabitur. Liazarus in cle. i. de sepul. Feli. in c. transl. to. d. consec. l. i. de leg. iij.

In l. pleriq;. de in ius. uo. et l. nemo inuitus. de reg. iur. l. lex Corn. §. domū et l. apud Labeo nē. §. proinde. de iniur. l. filiū ad maced. l. iij. §. non sol.

l. i. de iust. & iur.

In authen. quas actio. C. de sac. sanct. eccle.

LEX. In charitate annonæ frumentum exportare nō liceat, an farinam uel panes exportare licebit? & igitur farinam & panes exportare non liceat, an frumentum exportare licebit?

LEX. Iumento frumentum exportare non liceat, an plaustro uel humeris licebit? Vinum exportare non liceat, loram'ne exportare licebit, aut mulsum? harum omnium prohibitionum par causa est, licet diuersæ sint species. Eleganter quippe Bal. in l. de quibus, Ratio, inquit, est, coniunctio diuersorum casuum ad eundem finem tendentium: charitas utiq; annonæ suprascriptos annectit casus, & legi ne fraus fiat.

LEX. De frumento & uino quod exportatur, uectigalis exigendi ius esto. quid de farina & panibus? quid de lora, mulso, et id genus reliquis? nō uectigales sunt, quoniā non par annonæ & uectigalis est causa. Filiusfamiliâs codicillatur, cōtradicitur, quod frustratio legis esset, quæ testamenti factionē sustulit: si codicillari uel aliter filijfam. relinquere possent. Ex scripta ergo prohibitione testamēti colligitur, prohibitū codicillis & aliter relinquere, perinde atq; si scripto prohibitum esset. Et quoniā in hac ratiocinatione clauis omniū consensu est similitudo, igno-

A ignoranda non sunt quæ dissimilitudinem faciunt, Cicerone autore, id est diuersum genere, natura, ui, magnitudine, loco, tempore, persona, opinione, causa, ratione, eorumq; ratio tum habenda est, quando causam iugulant, quod est quādo in eo de quo agitur, sunt dissimilia, licet in cæteris sint simillima. Denicq; admonendi sumus ratiocinationes siue extensiones non fieri cōtra iuris regulas. Aret. & Soci. fil. in l. i. de uulg. Io. An. excepta per principem uel legem à reg. iur. putat etiam ad casus eiusdem rationis non esse producenda. in c. sacris quod me. ca. quod perlepide sanctissimus Hadrianus VI Pont. Max. in pulcherrimo suo opere, de QQ. sacramentorum in iiij. sententiarum, ita demum admittendum censuit, si exceptio principis uel legis sola autoritate sit introducta, secus si in ratione naturali sit radicata. Confirmo, licet id quod iuris naturalis est in constitutionem deducatur, non propterea eneruatur uis eius, sed duplici adminiculo roboratur, & sua ipsius ui & diuali potestate & approbatione: unde deducitur secundum Hadrianum, excepta à regula iuris quæ per se naturali æquitate ualent, trahenda esse ad consequentias ubicunq; suadet par ratio, & quæ à sola principis uel legis autoritate pendent non trahenda, quia caret æquitate rationabili secundum Bald. hic, quamuis non diuersa sit constituendi ratio. Panor. sequitur glo. in c. i. de temp. ord. in vi. quæ omni casu uult idem ius seruari quo eadem uiget ratio, sed non omnes consentiunt simpliciter, & ideo distinguunt Imol. & Geminianus in c. post quam. de elect. li. vi. & illa de ratione comprehensiua & extensiua, quæ ijdem tradunt, uereor ne plus inuoluant: & pœnalia ad coërtionem delictorum pertinentia, communi opinione fauorabilia sunt, & igitur producenda. Hactenus de his ex ueterū traditionibus, qui origines, causas, species, modos, subtilius, distinctius, compendiosius prosecuti sunt. Tractatu quippe difB ficilima hæc iuris particula est, ac frequens, tota ab opificio Iuris Canonici pendens, id est coniectura uoluntatis, ac boni & æqui ductu, in qua re ius adeò controuersum est, quod nulla à nostris doctoribus conflatur regula, quæ conflictu locorum & rationum non nutet, & expugnari non queat. Iunge his quæ supra de bono & æquo scripsi. Nunquid coniectura uoluntatis legum correctio sit ad mittenda, & ad consequentia producenda. Nonnulli negant, procliuiorq; in hoc sententia est, quibus non accedo. Nam mens, siue tacita sit, siue expressa, nihilo minus mens est: ueluti homo siue flauus siue niger, homo est. Vnde sit mentem tacitam qui reijcit, mentem reijcere, & per hoc si deficit uoluntate lex scripta legem non esse. Protriti quippe iuris est mentis gubernacula de legum possessione explodi non posse: et ueluti legislator nisi in animo habeat legē corrigere, quantumlibet ad corrigendum apta sint uerba, non corrigunt: pariter si animum abrogandi habeat, uerba non dicta impedire nequeant abrogationem, dummodo aliquo signo animus demonstretur. Præterea nullo iure liquet leges tacite abrogari non posse, quinimo ipso iure, noua lege aut contraria consuetudine atq; etiam desuetudine antiquari dubium non est. Nihil interest, Iulianus inquit, suffragio populus suam uoluntatem declaret, an tacito consensu. Imperator Iustinia. legem Iuniam Miscellam abrogauit, commemoratione de mulieribus tantum facta, ne indicta uiduitate astringerentur: postea cum in controuersiam uenisset uiris indicta uiduitas, rescripsit ex sententia eiusdem suæ constitutionis, etiam in uiris satis intelligi posse abrogatam.

glo. in c. cupiē. §. quod si per. xx. d. elec. i vi. Imol. Rom. in rep. l. si uero. §. de uiro. sol. mat. doct. in au ten. quas actiones de sa. san. eccl. & in l. si const. sol. mat.

Donatio inter cōiuges eousq; erat inhibita, ut ipso iure non ualeret. Diuus Postea Ant. Seueri. F. luculenta oratiōe in senatu suasit, utí placeret morte uxoris uel uiri qui donasset, firma maneret donatio, & rigorem ueteris iuris remittere. Nihilominus Papinianus & Vlpianus censuerunt ex sententia orationis idem iuris fore in reliquis personis post matrimonium donare prohibitis, iuris quamuis

Insti. de iur. na. §. penul. l. de quibus. infra de legib. l. iij. §. sciendū. de do. int uir. et uxo.

C antiqui oratio esset abrogatoria. Nulli præterea dubium coniunctione plurium legum siue plurium capitum legis coniecturatos sensus dici, & commixtione duorum capitum legis uelleiæ corrigi XII tabulas Iulianus docuit; coniecturata ergo uoluntate leges tolli non est nouum & extendi.

l. utrũ. de peti. hær. et insti. de l. Aquilia. §. illud.

Hos duos postremos locos obserua, quos doctores nostri non considerantes sese contorquent pro contraria sententia, nec solidam responsionem ad constitutionem Iustinianam, de indicta uiduitate, adhuc inuenerunt.

in. §. ille casus. l. Gal.

Primus ex leguleis nostris Fulgosius huius opinionis assertorẽ se præbuit, fretus leonina cõstitutione, ubi Imperator naturali ratione Iulianiq; iurisconsulti & non diuali autoritate, ut quidam putant, in q. quæ ex facto agitabatur, declarat Theodosianam constitutionem de uiro & uxore loquentem, æque habere locum inter spõnsos & sponsas, licet per eam ius uetus quo patri omnia quærebantur, corrigeretur. Petrus Andreas Gammarus Bononiensis uir summæ scientiæ, qui nunc omnium consensu in numerum iudicum Apostolici auditorij adsci tus est, libro de Extensione, confirmat pulchra & uera ratione, quod non temere leges nouantur, sed è Rep. & temporum & morum opportunitate, ut uidemus in lege Fusia canina, & lege Iun. Miscella, & alijs multis antiquatis: recitatq; ad hanc rem Sex. Cæcilij uerba pertinentia, ex ultimo noct. act. Gellij: facit illud Vlpiani de consti. princip. dicentis: In rebus nouis constituendis euidens utilitas esse debet. Ex quibus manifestum fit fauorabiles esse legum correctiones, & dilatandas potius quatenus eadem utilitas exigit. Adijce quæ supra de bono & æquo explicauimus, emendationes legum ab æquitatis fontibus manare, & ius bonum & æquum esse id quod emendat, & ob id producendum ad consequentias. Nulli inexploratum est, Ius prætorium non eo minus bonum & æquum habitum fuisse, quod plerunq; ius uetus emendabat. In stateram suspendantur uelim omnes correctæ leges, & liquidò constabit summa æquitatis ratione correctas: unde stultum uidetur uerborum angustijs cohercere, quod iure optimo ex sententia dilatandum esset. In hac eadem opinione reperio fuisse Io. Monachum uirum sapientissimum, contrariam quamuis partem totus mundus teneat leuissimis rationibus.

In l. fi. de const. princip.

In c. indemnitatibus. de elec.

D

MARII SALOMONII EQ. ADVOCATI QVE CONSIST. IN L. OMNES POPVLI, DE CONTRARIIS LL. LIBER SEXTVS.

SVPEREST de contrarijs legibus tractemus. Operæpretium est dispiciamus, num lex municipalis uere corrigat ius cõmune, quando contrarium quid statuit. Quod corrigat pugnantiũ natura suadet, & crebrior doctorum locutio. At Vlpianus Ius Ci. esse definit quod nõ in totum à iure communi recedit, nec per omnia ei seruit; ergo per contrariũ statutũ recedi dicitur, non corrigi. Si enim corrigeretur tolleretur utiq; et esse desineret, ut in correctis à Iustiniano ll. uidemus: & lex municipij semel correcta nunq; redit, quia à priuatione ad habitũ secundũ philosophum non est regressus: uerũ quia ius cõmune sublato contrario statuto statim redit, palàm fit non corrigi. Recedit ur itaq; à iure communi, cuius per contrarium statutum usus cessat, & proprie interim ius cõmune cessare dicitur, non corrigi, quia non extinguitur. Sic argumentatur Paulus Iurisconsultus, & ideo magis est ut suspensio quædam sit siue cessatio quandiu durat impedimentum contrariæ legi municipalis, & inepte dici per ius ciuile corrigi ius commune.

Argu. l. ubi repugnantia. de reg. iur.

l. qui res suas. §. aream. de solut.

In d. §. Aream.

A Accedit quod solius principis est corrigere ius commune, sicut & condere: hinc est, quisq; populus legem suam per aliam contrariam corrigendo extinguit nunquam rediturum, & ius commune non extinguit, quia efficere non potest extincta sua lege, quin redeat ius commune. Confert illud Castrensis in l. i. C. de hære. insti. dicentis Ciuitatem Florent. non posse tollere ius cõmune, licet in suo territorio taliter offuscare & obumbrare possit quod effectum non sortiatur. Sequitur Alexander consi. lxxv. uol. i. Ad contrarias nunc ll. accedamus.

Quod Bartolus ineptissimo titulo correctoriæ interpretationis prosequitur, in qua re quæstiones de uoluntate contra scriptum agitari solent: ipse quædam præcepta explicabo, per quæ speculantis animus dirigatur. Quintilianus præceptis subtilius docet duas esse species legum contrariarum. Vnam quando ita inter se pugnant quod altera ab altera abrogetur est necesse, ueluti si una prohibet idipsum quod altera permittit, aut iubet: quinimo idem uere scribit, nũquam esse legem legi contrariam ipso iure, quia si diuersum iubeant, altera ab altera abrogatur, & una remaneat oportet, tum quæstionis est quæ seruanda sit lex.

Cõmune illud est, laboremus, si fieri potest, ne discrepare uideantur: deinde ut utraq; lex conseruetur. legẽ Quod scitis. de bonis quæ lib. putauit Bal. corrigi per auten. defuncto, quia posterior & indistincte loquitur, Roman. Bart. secutus per hanc regulã, quia fieri potest, ut utraq; lex seruetur, distinxit, ut Theodosiana lex locum uindicet quando agitur de separandis bonis maternis à paternis, & nepoti sine liberis intestato morienti in paternis paternus auus succedat, & maternus in maternis: Iustiniana autem constitutio, ut uterq; auus pariter in bonis aliunde quæsitis succedat. Adiecitq; idem Rom. etiã si in lege posteriori scriptum sit, non obstante quacunq; lege in contrariũ, nihilominus admittendam in-
B terpretationem per quam tollitur contrarietas. citat glo. de hær. quæ ab intest. in uerbum euacuatis & Bart. in comment. ad reprimendum in uerbũ non obstantibus, extat Rom. consilium numero xl. Quod si fieri non potest, ut utraq; conseruetur, posterius lata utendum erit. Posteriorem autẽ ex ordine scripturæ probari Bartolus recte putat, At si non in eodem uolumine scriptæ sunt, puta in uarias tabulas incisæ pro rostris pendeant, ita ut non liqueat, quæ prior, quæue posterior sit, tum conuolandum ad coniecturas. Verbi gratia, si una, alterius simpliciter mentionem faciat, posterior quippe necesse est ea sit, quæ alterius meminit. Item posterior illa, quæ uetat, id quod iubet altera, aut promittit.

SIT LEX. Adulteram fratri occidendi ius esto. ALTERA LEX. Adulteram fratri occidendi ius non esto.

Fortissimum argumentũ est, hæc quæ uetat, posterior sit: necessaria non erat lex, quæ prohiberet, si alia non præcessisset, quæ id ipsum permitteret, aut iuberet. Et bellissime in Rhet. Cic. inquit: Sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur illam quæ iubet legem: sin uero nullo pacto colligi potest quæ posterior sit, tum aut sese inuicem periment: aut si è Repu. fuerit ut una seruetur, illa seruanda est, quæ plenius prouidet.

Argu. l. i. ad munici.

Lex ictus & non plagas puniri iubet. Altera lex plagas & non ictus puniri iubet. Nec utra sit antiquior apparet.

Vno bidentis ictu, quidam plura inflixit uulnera. Accusatur de uulneribus. Obijcit reus diuersam legem. Cicero in Rheto. In puniendis delictis, inquit, maxime conseruanda est ea lex, quæ diligentissima est sancta & illam intelligit quæ nihil præterit impunitum, impeditq; legi fraudem fieri, aperit quippe uiam fraudibus lex quæ ictus puniri duntaxat uult. Idem Cicero: In comparatione legum illa maxime seruãda est, quæ sit utilior, quæ honestior, aut magis necessaria. Alia species est earum legũ, quæ positu contrariæ non sunt, sed casu & euentu collidi,

Ad hæc Bart. et doct. in l. fi gemina. arb. fur. ces. et l. nunquã plu. de priuat. delict. et ibi DD.

C eleganter Quintil. scribit. Et raro uel nunquam utra sit posterior, hic quæri solet, quia secunda lex non fertur ad tollendam præcedentem. De rebus enim diuersis quæq; statuit.

SIT LEX. Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur LEX ALTERA. Mulieris imago in gymnasio ne ponatur. Mulier Tyrannũ occidit, petit imaginem suam in gymnasio poni: contradicitur lege, quæ uetat mulieris poni. Ecce quomodo suapte natura cõtrariæ non sunt hæ duæ leges, sed casu Tyranni à muliere occisi colliduntur. Nam nulla alia ratione mulieris imago in gymnasio potest poni per locum, quod Reip. interest etiam mulieres Tyrannis esse formidolosas. Doctor meus nonnullas hic controuersias disputat.

Argumentum optimũ in l. si quis in graui. §. utrũ ad Syl.

STATVTVM. Prætores pupillares soli de causis pupillorum, siue agant, siue conueniantur, ius dicant. ALIA LEX. Magistri hospitalium soli de causis hospitalium, siue agant, siue conueniantur, ius dicant. Litigant pupilli & hospitale, præscriptiõe fori ex sua lege quisq; utitur; hic utriusq; legis collatio, utra fauorabilior. Hospitalis pia causa est ad salutem animæ aptissima: at pupillorum haud impia & fortassis fauorabilior est, religionem & publicam utilitatẽ spectans, Iacobus Apostolus: Religio munda & immaculata apud deum & patrem hæc est, uisitare pupillos & uiduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo. in epistola prima. c. i. in fi.

D

l. i. C. quando Imp. inter pup. et uid. facit. c. i. de postul. Inno. in c. significantibus. de offi. dele. Panor. in c. iij. de cens. et d. c. significantibus, ubi dixit uiduas et pupillos diuites habitu miserabiles. et in l. ne quicq; §. obseruare inter debiles personas numerantur.

Imp. inter miserabiles personas, pupillos connumerat, nec dedignatur in eorum causis se iudicem præbere; & quamuis non omnes pauperes sunt, diuites tamen ubiq; pauci, & pauperum infinitus est numerus, talisq; ætas per se ipsa digna fauore est. Accedit & reipub. ratio à Platone & Aristotele in libris de Rep. adnotata, admonent de pueris magnam curam habendam, ex his quoniam emergunt administratores rerum, propterea qui pupillos negligunt, haud minimam partem ciuitatis negligere. Hinc sapienter maiores nostri tutelas & curationes inter munera ciuilia computarunt. Hospitalium est, hospitari, & curare pauperes aduersus corporis ægritudines & inopiæ difficultates: at pupillis adesse, est corporis & animi, bonisq; artibus erudire, quod plus est, & ad commoda reipu. in uiros formare, instituere, circa quæ tutorum diligentia uersari debet: ergo Prætorum pupillarium integra erit cognitio, quicquid hic alia ratione doctor meus definierit. Et latere non debet sub hoc genere etiam de contrarietate, quæ ex legibus oriri solent, tractari absq; eo quod leges plures inter se contrariæ sint, & sic ex legibus non contrarijs casu nascuntur contrarietates, ideo siue una sit lex, siue duæ uel plures, contingere possunt contrarietates, etiam illa una, si una uel pluribus partibus distinguatur. De duabus uel pluribus legibus contrarietates quomodo nascantur, patet exemplis supra positis, & infra dicemus. Patet plenius ex contrarijs quæ colliguntur ab Accur. & alijs glossatoribus. Ex una lege contrarietas nascitur cum unus nititur legis parte, alter rursus alia.

Rapta raptoris aut mortẽ, aut indotatas nuptias optet. Vnus eadẽ nocte duas rapuit. Vna raptarum petit nuptias, altera mortem. In hac controuersia quæ à ueteribus scripta offenderim, operæpretium duxi breuiter recitare, ut omnes intelligant quàm subtiliter, copiose, ac perlucide excutere singula solebant, & propterea eorũ scripta non aspernanda. Pro puella quæ nuptias optat, Pompeius Sylo hæc dixit: Altera ex puellis raptorẽ seruari uult: Altera mori uult. Reum alter Iudex damnat, alter absoluit inter dispares sententias, mitior uincat. Porcius Latro declamator illustris dixit: Nempe lex duas pœnas scripsit uitiatori. Alteram passurus est raptor, non erit impunitus, habebit pœnam indotatam uxorem. Prior rapta, in optione præferenda est, nec alterius iniuria labefactare ius suum debet. Idem Latro quatuor fecit quæstiones. Primam, an qui à rapta mori iussus sit, seruari

A uari possit? Secundam, an rapta quæ nuptias optat, præstare possit, ne pereat. Tertiam, an cum quod utraq; optat fieri nõ possit, ea prævaleat optio, quæ utriq; præstat ultionem. Quartam si non potest utriusq; rata esse optio, an quæ dignior admittenda sit. Redeundo ad primam q. seruari non posse probat per locum à maiori, etiam si Reipu. interesset seruari, omnino moriendum esset, dicens si legatus exire debet, peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere oportet, peribit, si raptam ducere debet, æque peribit. Si is ante rapuisset, et rapta nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequam nuberet, hanc uitiasset, negares illum debere mori, rapta iubente. Atqui nihil interest, nisi dignior est raptor morte, cuius inter duos raptus ne una quidem nox intercessit. Si rapta nupsisset, deinde post tertiam diem rapuisset aliam, negares illum mori debere. Atqui quid interest nisi quod honestius tunc maritum defenderes, quàm nunc raptorem defendis.

De secunda quæstione sic dixit. Rapta quæ nuptias optat, nihil aliud raptori præstare potest, quàm ne sua lege pereat, contra alienam legem nullum ius habet. Optasti nuptias, non occidetur tanquam raptor tuus. At idem eadem nocte qua te rapuit stationem deseruit, fuste ferietur. Si sacrilegium fecerit, occidetur. Licet tu dicas, quid ergo non nubã? Tu raptori præstas, ut illũ ipsa non occidas, sacrilego non potes præstare, ne quis occidat: quomodo sacrilegus quamuis à te seruatus perierit, sic alterius puellæ proteruitate seruatus peribit, si rapuisset te.

Notá differentiam inter tractatum et argũ. leguleis incognitam.

De tertia quæstione sic dixit: Cum quod utraq; optat fieri non posset, in ea eligendi sit optio, qua ultio ad utranq; peruenit. At si mortem optat, mea optio te uindicat, tua me non uindicat. Si non moretur, non mihi seruabitur, sed tibi. In quarta quæstione illud tractauit, inquiens, Si hæc uia impunitatis monstretur, ut qui plures rapuisset, tutior esset, neminem non inuenturũ aliquam humilem quæ B se in optionem commodaret. TRIARIVS, Perieras raptor nisi perire meruisses. FVSCVS AREL. hanc quæstionem primam fecit: Duas rapuit: an perire utiq; debeat. Lex, inquit, quæ dicit, Rapta, raptoris aut mortem aut nuptias optet: de his loquitur qui singulas rapuerint. Non putauit quenquam futurum, qui una nocte raperet duas. Non quæro quid optetis, sed quid seuerissime optare potestis. Necesse est raptorem mori, utranq; enim ducere non potest, uterq; mori potest. Quare dicam aut nuptias optabunt, aut altera mortẽ, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod utraq; uolet: uno modo poterit fieri quod utraq; uolet, si utraq; mortem optauerit. Hic etiam tractauit, ne exemplũ quidem utile est hunc morem perniciosissimum ciuitati introduci, ut aliquis propter hoc non pereat, quia perire sæpius meruit, & in hæc diuisit, utra optio honestior sit, utra iustior, utra utilior. Item ex uno legis capite nasci potest contrarietas, ut ille qui fortiter fecerit, petat præmium quod uolet. Duo fortiter fecerunt, petit præmij nomine unus illum qui reus factus fuerat proditionis ante iudicium liberari. Alter petit ut peragatur iudicium. Ecce contrarietas ex diuersa petentiũ uoluntate. In his non potest esse alia quæstio secundum Quintil. quàm temporis, utra prior, aut qualitatis, utra iustior sit petitio: confligunt etiam impares si cõparentur. Tyrannicida & uir fortis utriq; data quod uelit petendi potestate. Hic meritorum præmij temporis collatio fit. Item impares sunt, cum alteri multa opponi possunt, alteri nihil nisi quod in lite est, ut cum uir fortis impunitatem desertoris petit, utrum præstari debeat est in lite impunitas desertoris, num quicquid libuerit, optare liceat. In concesso autem ex utraq; parte iure hæc ferè quærunt, utra lex potentior an ad deos pertineat, an ad homines, an ad Remp. an ad priuatos. De honore, an de pœna, de magnis rebus an de paruis permittat, an uetet an imperet. Solet tractari utra sit antiquior, sed uel potentissimũ, utra minus perdat. Plurimum tamen est in hoc, utrum fieri sit melius atq; æquius, de quo nihil

Lib. vij.

C præcipi nisi præposita materia potest. hæc Quinti. Et obserua potentiorem intelligi legem, quæ ad deos, ad Remp. ad honores, & res magnas pertinet, & quæ uetat uel imperat hoc idem in l. iij. de suspec. tut. Dy. & Bartolus dicunt, Prætor aliquem regulam quæ prohibet ei quæ permittit. Idem Bal. & Fulgosius in l. si Ruffinus. C. de nul. test. Imò ualidior est lege iubente ea quæ uetat, ut mox ex uerbis Ciceronis apparebit. Lucidius & plenius in Rhetoricis Cicero hæc tradidit documẽta. Primum considerandũ, inquit, utra lex ad maiores, hoc est, ad utiliores & honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo cõficitur, ut si leges duæ aut plures, aut quotquot erunt quæ conseruari non possunt, quia discrepent inter se, ea maxime conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit, nam postrema quæq; grauissima est. Nota ex sententia Ciceronis, quoties lex legi adeò contraria est, quod una tantum seruari possit, illa seruabitur, quæ utilior aut honestior, magis ue necessaria sit, quàm quæ posterius lata sit, adeò quod posterior contraria, non uidetur abrogare priorem, quæ utilior aut honestior magis ue necessaria sit. Hanc Quintil. potentiorẽ nominat: & ea fortè ratio est, quod posterior lex tacitæ uoluntatis coniectura priorem contrariam legem tollere uidetur: uerum sicut absurdum & innaturale est minus utilem legem anteponi utiliori, ita nõ uerisimile est posteriorem inutilem anteponi legislator uoluerit priori quæ utilis est, uel honestior, uel necessaria: in rebus nouis constituendis, euidens utilitas esse debet, Vlpianus ait. Hoc idem censuisse Bartolum offendi in cõmentarijs ad reprimendũ, scribit enim noua lege non aboleri ueterem, quæ utilitate & fauore est maior, probatq; illa constitutione, qua omnes præscriptiones generaliter contra minores tolluntur: non tamen per eam effici dicit, quo minus præscriptio triennalis instantiæ in causis minorũ locum habeat. Antiquiori quamuis id lege caueatur, & illa ratione posteriori præfertur, quod publicam hæc respicit utilitatem, illa priuatam, ergo non semper posterior lex contrariam quæ præcedit, corrigit. Adde Bal. consi. i. statuto hesten. scripsit de duabus legibus contrarijs, illam eligendam quæ minus habet absurditatis, minusq; à iure cõmuni recedit. Subiungit Cicero deinde, utra lex iubeat aliquid, utra permittat, nam quod imperatur necessariũ est, illud quod permittitur uoluntarium est. Deinde in utraq; lege si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in utra maiori pœna statuatur: nam maxime conseruanda est ea, quæ diligentissima est & sancta: deinde utra lex iubeat, utra uetet, nam sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur eam quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte aliqua, utra cõmuniter in plures, utra in aliquam rem certã scripta uideatur: nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam aliquam rem scripta est, promptius ad causam accedere uidetur, & ad iudiciũ magis pertinere. hæc Cicero. Fortior ergo lex est, quæ de parte scripta est, quàm quæ de genere: uerbo partis intelligit speciem. Cicero mauult in Topicis partem aut formã dici quàm speciẽ. Item fortior est quæ de re certa loquitur lex, quàm quæ de genere uel specie. De genere & specie Victorinus sic interpretatur, Melior est lex, inquit, de specie scripta, quàm quæ communiter: & est communiter, inquit, ut hominem occidere ne liceat, specialiter uirum fortem occidere non liceat. Et rem certam Cicero intelligit pro eo quod indiuiduum uulgò dicitur. Simile documentum dedit Bal. dicens, Paruum genus derogat magno, & indiuiduum derogat utriq;. Indiuiduũ esse dicit, quod prædicatur de substantia, ut stichus: uel qualitate, ut pupillus, & infert ad quæstiones. Sit statutum: Priores artium sententias pro pupillis exequantur. Aliud statutum: Potestas sententias centum aureorum exequatur. Quis ergo executor est centenariæ sententiæ pro pupillis: Bal. eum putat qui specialior est, ut eius uerbo utar, ad quod agnoscendum, inspiciendum dicit

in uerbum non ob.

D *l. fi. C. ĩ quibus Cau. in inte. Rest. l. nõ est. n.*

In l. properandum. de iud.

A dicit qualitatem, quæ potest pluribus competere generalis est: quæ uni soli competit, specialis. Hinc igitur quod qualitas centenariæ summæ potest sine ætatis discrimine omnibus competere, & pupillaris conditio non, nisi quibusdam. Iudex ergo huic ætati datus exequetur: ratio ex suprascriptis, quia lex in partem siue speciem scripta potentior est: accedit huic imbecillis ætatis fauor. Idem Bal. Ratio personæ maior est, hominum enim causa res sunt & iudicia. Statutum: Potestas de causis hospitalis misericordiæ ius dicat. Idem Bal. refert Iacobũ de Arena dicere indiuiduo datum iudicem, attento loco cui impenditur fauor Dy. in regula generi. Statutum: De causis hospitalis misericordiæ solus Prætor ius dicat, siue agat, siue conueniat. Aliud Statutum: Solus Vicarius de causis de aureorum ius dicat. Bar. scribit Prætorem de illis causis hospitalis ius dictum, quarũ cognitio specialiter lege, alteri non est mandata. Pugnat hæc finitio cum suprascriptis. Statutũ: Potestas de testiũ falsitate, intra mensem inquirat.

In l. in sacris. C. de prox. sacr. scri.

Aliud statutum: Potestas de omnibus falsitatibus in decem annis possit inquirere. Poterit'ne potestas de illa testium falsitate post mensem inquirere, cõsultus Bar. respondit non posse, quia generi per speciem derogatur, & permissum ad tempus, uidetur prohibitũ post tempus. Extat consiliũ Bar. C. à Domino Cyno, tametsi Bar. nimis ueneranda sit autoritas, non dubitare non possum de hoc eius respõso per quod uerba de omnibus falsitatibus superuacua efficiũtur. Confirmat me ratio publicæ utilitatis, quæ uersatur in puniendis peccatis, ne de falsis testibus inquirendi potestas nimis angustetur. Nec releuat quod accusatoribus facultas remanet illibata, cum quod conducat Reip. plures patere uias ad facinora persequenda, tum quod accusandi usus iam diu penè discessit ex aula. In forensibus disceptationibus propè consenui, nec unam quidem unquam uidi accusa-
B tionem agitari: infinita quippe maleficia irent impunita, & ad scelera homines essent audaciores, si solæ accusationes formidandæ essent. Adde falsitatis scelus adeò esse legibus infensum, quod generali reorum abolitione falsi crimen Modestinus respõdit non aboleri. Propter quod eleganter Barto. censuit statuto de carceratis liberandis, uel proscriptis restituendis, ob falsi crimen carceratos, aut proscriptos non restituendos. Igitur cogita an distingui possit, si antiquius sit istud generale statutũ, in decem annos de omnibus falsitatibus licere inquirere, & posterius hoc de falsis testibus, intra mensem inquirendis, quia regulare est generi per speciem derogari. Locus sit Bar. responso, nisi obstiterit ratio publicæ utilitatis, per quam ex Ciceronis & Bartoli proxime relata sententia potentior fit lex quæ præcedit: sin autem uetustius sit statutũ hoc speciale falsorum testiũ, & illud de omnibus falsitatibus posterius, subsisto, & fortassis non reprehensibile, fateri etiam post mensem posse inquiri, ne uerbũ de omnibus frustra sit dictũ, publiceq; interest inquiri, & illud concessi ad tempus, post tempus uideri prohibitum. Quia à contrario argumentum contra publicam utilitatem non solet recipi in statutis secundum Bald. neq; est perpetuò uerum. Nam statuto iubente causas intra annum iudicari, etiam post annum ualide iudices iudicabunt, modo non excedant triennium, Cyno, Bar. & Bal. autoribus, hoc'q; iure utimur. LEX.

l. lutius ad turp.

Imperator, de postulando, quam citat Bartolus, loquitur de prohibita ad tempus aduocatione, quæ suapte natura semper est permissa, nimirum si post tempus licebit aduocare, & non ex tacita prohibentis uoluntate, sed quod ui sua unũquodq; facile redit ad suã causam, alioquin prohibito furari ad tempus, post tempus nõ illicitũ esset furari: nec eadẽ ratio est permissi & uetiti, ut supra à Ciceronem didicimus: & omnes aliæ leges, quibus nititur Bartolus, habent suas proprij fauoris causas. Et hæc disputatiõis dicta sint gratia, rem alterius occupare ne liceat.

Quidam à mero possessore occupauit, accusatur. Excipit reus legem in eum

C scriptam, qui rem alterius, id est, domini occupat. Merus possessor non est dominus. Bar. hanc quæstionem fecit in commen. ad digestũ de.n. o.n. mouere dubitationem dicebat quod statutorũ uerba proprie accipienda sunt: & genitiuus nõ

Genitiuus. abusiue dictus dominij est significatiuus, atq; directi potius addit Alexãder. Subdit tamen Idem Bartolus ex cõmuni usu loquendi res alterius dici, etiam eius qui tantum possidet. Alexander & Iason admittunt opinionem Bartoli, si constiterit de cõmuni usu. Raphaël Comeñ. simpliciter cõtradicit. Immola quoniam statutum est pœnale, & ideo odiosum, à proprio significato scilicet dominij non rece-

ar. l. plenũ. §. Equitij. de usu et habit. & gl. in l. ij. de or. iu. dendũ tradidit, nisi qualitas personæ loquentis, aut materia de qua agitur aliud suadeat, ut in colono qui si fundũ suum asserat, intelligitur ratione culturæ. Romanus in utranq; partem disputat. Castren. inclinare uidetur, occupans sit dominus uere uel præsumptiue. Butrius simpliciter scribit Statutũ etiam ad possessorem pertinere. Bal. Statuto, si quis offenderit in re alterius tradit, non includi colonũ. Spec. in simili propè quæstione simpliciter admittit etiam possessorẽ nulla de cõmuni usu facta mentione. Nimirũ, dicit Alexander, quoniam Spec. aperte loquitur de possessione, aduerte animũ. Speculatoris uerba sunt hæc: Pone Statutum de damno dato, stetur iuramento domini possessionis. Proculdubio aliud est dicere dominũ possessionis quàm possessorem. Nam possessor possessionis fundi possessor est. Possessionis autẽ dominus fundi intelligitur dominus. Obseruauit Alexander uerbũ possessionis, non autem uerbũ domini. Quid dicendũ? Docto-

ar. l. iij. §. si is qui nauẽ de exercit. res confuse loquuntur. Mihi aũt uidetur alia sit inuestigatio, cui cõpetat actio uel accusatio. Alia utrũ pœna sit cõmissa, nihil impedit quo minus consistere ista simul possint, ut pœna sit cõmissa, & accusator non sit audiendus: uel quia non dominus, aut possessor. Considero idcirco diuersos casus. Interdũ is à quo res occupatur est dominus & possessor. Interdum is à quo occupatur simplex possessor.

D Alius est dominus, & alius occupator. Interdum is qui occupat est dominus, & is à quo occupatur est simplex possessor, indeq; distinguo, aut quæritur de sola pœna, aut quæritur cui cõpetat actio uel accusatio. Pœnam cõmitti omni casu, quo is qui occupat non est dominus, mihi persuadeo, quoniam uera est hæc enunciatio, occupata est res alterius, si non est occupantis, siue fuerit dominus siue possessor, siue conductor, uel colonus is à quo occupata est, & pœna quæ à lege imponitur, mox quod contra legem fit, cõmittitur sine iudicis ministerio. Si quæritur cuius sit actio, & huc tendunt uariæ doctorũ opiniones. Me uero plus ad dubitandum impellit quod quæstio de eo fit, quod dubitationem non uidetur habere.

In l. prætor ait ui. bo. rap. Sed aperti & indubitati iuris esse, Vlpiano autore, Prætor ait, cuius rapta bona esse dicentur, eidem bonorũ raptorum intra annum in quadruplum, post annum in simplum iudiciũ dabo. Vlpianus sic interpretatur ea uerba cuius bona &c. Si ue cõmodata res sit, siue locata, siue pignorata, siue deposita apud me sit, siue bona fide à me possideatur, siue usumfructum habeam, siue aliud ius, ut interest mea non rapi, dicendum est, competere mihi hanc actionem. Hæc species à proposita quæstione non uideo in quo discrepet, nisi scrupulosus aliquis dixerit, illic ex edicto Prætoris, hic ex municipali lege agi. Attamen frequentiori autorum calculo, obtinuit diuersam interpretandi rationem non esse edictorũ & nostratium statutorum. Ex quibus palàm esse non dubito, & mero possessori, & alij cuius interest rem non occupari, actionem, siue accusationem cõpetere. Pro possessore, ex uer

l. i. si cer. petat. l. rei. et l. nominis. de uer. sign. bis statuti lucidissime sic argumẽtari posse arbitror, etiã circunscripto cõmuni usu loquendi, de quo multa uerba effundũtur. Lex ait, si quis rem alterius occuparit. Noto mihi uerbum rei, quod est generale ad omnia corporea & incorporea, & in dubiũ est hoc proloquiũ: Qui possessionẽ alterius occupat, rem alterius occupat, etiam meri possessoris: Ergo statutum proprie possessori competit. Quod si uerum

A uerum non esset, cõsequens foret possessionem rem non esse. Verum maioris pugnæ est, nunquid possessor aduersum dominum occupantem cõditionem ex eo statuto habeat. Solus Castreñ. mouet & scribit, si occupans est dominus, pœnam *in Rubri. de nõ ui operis nun.*
non cõmitti intelligitur inquit alterius quàm occupantis, & satis esse alijs pœnis teneatur. Cæteri doctores simpliciter inter se contendunt, cui actio competat, de hoc articulo nullum uerbũ. Pro Castreñ. Vlpiani uerba sunt hæc: Si quis, inquit, *in l. prætor. §. in ac. ui. bo. ra.*
rem suam rapuerit ui quidem bo. rap. non tenebitur, sed aliter multabitur. Sed si quis seruum fugitiuũ, quem alius bona fide possidebat, rapuerit, æque hoc actione non tenebitur, quia rem suam aufert. Contra Castreñ. uiget suprascriptum argumentum quod rei appellatione possessio continetur, & qui possessionem alterius occupat, rem sanè alterius occupat, & quoniam nullius magis est possessio, quàm possessoris. Dominus ergo fundi si possessiõem à possessore occupat, rem certe alterius occupat, nec nouum unus eiusdem rei sit dominus, alius uerus possessor, alioquin rei uendicatio superuacuo inducta & tot edicta interdictaq; possessoria fuissent, quid statuendum sapientes definiant. Postremo operæpretium esse censui, nonnulla de cõmuni usu loquendi & genitiuorum natura attingere, de quibus multis inter se ambagibus Doctores altercari uidemus. Omissa Bar- *in l. labeo de sup. leg.*
toli distinctione, id differre arbitror, cõmunem usum loquendi à significato proprio, quo causa efficiens ab effecto & quæq; significatio propria, & impropria capiat esse à cõmuni usu. Flaccus in poëti: Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentq; quæ nunc sunt in honore uocabula, si uolet usus, quem penes arbitriũ est ius & norma loquẽdi. Huius Flacci autoritate R. glossator dixit, Cõmunis usus omni regulæ, omniq; constitutioni in exaudiendis sermonibus derogat solus, quod omnes probant, & in primis Bartolus. Vlpianus tradit uocabula rerũ esse

B immutabilia. Seruius Sulpitius ex cõmuni usu & non singulorum accipienda & immutabilia uidentur à significato, quod cõmunis usus indidit, & intelligo immutabilia facto & usu priuatorum: constitutione autem principis ac usu cõmuni proculdubio nouantur. Diuinus Plato in Cratylo docet principis & legumlatoris esse, apta nomina rebus imponere. Iusti. Imperator cõmutauit nomen donationis ante nuptias in appellationem propter nuptias. Labeo meminit supellectilis significationem cum moribus fuisse mutatam. Nec iuuat à legumlatoribus imponi, nisi cõmunis usus excipiat. Nimirum quoniam non aliud est communis usus, quàm tacita quædam lex populi, & propterea optimus uerborũ interpres & nominum constitutor est, Bal. consi. xxxiij. ij lib. respondit, usum adinuenisse uocabulorũ significationes. Idem consi. lxviij. per cõmunem usum loquendi recedi à subtilitate uerborũ: hinc dotata, inquit, dicitur ante matrimoniũ, cui relicta est dos: at non illepidæ inquisitionis est, an peritorũ uel imperitorũ, & an peritorum simul & imperitorũ usus probandus sit. Alexander Tertius Papa rescripsit *c. ex literis. de sponsi.*
recte intelligentiũ usum sequendum. Bal. fugiendum intellectũ uulgarium monet, et peritorum amplectendum. Quintil. Cõsuetudinem sermonis uocabo con- *In l. i. C. de seruis fug. et l. i. de succe. edicto.*
sensum eruditorũ, sicut uiuendi consensum bonorum. An fortè clarius dicendũ, in uerbis uulgaribus uulgi usum tenendũ, Cyno autore, qui crasse dicta, crasse intelligenda esse, perlepide dixit. Sermo autem perite dictus peritorum censura explicandus sit. Nam illud in omnibus artibus peculiare est, ut ad iudicium peritorum recurratur. Genitiuorum nullam autumo propriam significationem esse, sed uariam et instabilem. Et quamuis Vlpianus uerbum alterius de dominio dictum scripserit, quod ad differentiam bonæ fidei possessoris dixit, cuius nihil intererat locus si religiosus fieret, alioquin contrarium dixisse uideretur, ibidem dicendo, non solũ domino, uerumetiam usufructuario atq; ei qui seruitutem habet, actionem competere, & ex edicto bo. rapto. Idem Vlpianus tradidit actionem com

C petere ei etiam cuius quoquomodo interesset. Infinita passim in utriusq; iuris ex
dicibus exẽpla offendunt, per quæ liquet instabilis significatiõis esse genitiuos,
quam doctores admirant instabilitatẽ, uariationis aũt causas non cõsiderant. Ge
nitiuus casus dicitur ab eo ꝙd uim gignendi habet, sic genitiuus humor, genitiua
mulier. Nec ex se aliquid sine adiuncto significare potest. Nam hæc uox, alterius
illius, istius &c. infantissima est, nisi quid iungas, adiũcti enim coitione, ueluti fœ
mina iuncta uiro gignit. uerbi gratia, alterius amor, istius seruus, illius dominus,
Titij filius, Sempronij pater, Cicerõis liber, & hoc ambiguũ, q̃a potest esse Cice
ronis, quia autor, aut quia dñs, aut possessor: et recte stichi dominus dicit, ꝙd sig
nitiuus significat dominũ, stichus seruus utiq; esset dominus domini, Rex Gallo
rum, Rex Hispanorũ: Galli ista ratiõe & Hispani dominari suis regib. dicerent.
Item ager coloni, fructus agri, uuæ uineæ. In his & id genus reliquis nulla po
test esse dominij significatio: & sicut fœmina non sibi, sed marito gignit, sic geniti
uus maritæ rei cui iungitur gignit. & ab ea re significatũ accipit. Recte ergo Ra
phaël & Imola & ante eos Bart. dixerunt, aliquãdo genitiuũ intelligendũ secun
dum subiectam materiã, sed melius dixissent semper, quoniã res quæ iunguntur
sunt uariæ & infinitæ. Non iniuria genitiuorũ nullam fore propriã significationẽ
dixi sed instabilem, uariam: non inficior tamen genitiuos in dubijs ad dominum
referri posse, magis tamen per antonomasiã quàm ui sua, quod non aliunde est ni
si quod uerba semper ad id quod potius est, in dubijs referẽda sunt. Bal. in l. filiũ
infra de his qui sui sunt uel al. iu. in primo notat, semper indefinita locutio assumi
sibi quamnobilissimũ significatũ potest, nisi mens loquẽtis aliud sentiat. Lego si
lio Titij seruo Sempronij, Bal. & Alexander tradunt ex ui genitiui legatũ cõtem
platiõe patris, & ideo profectitiũ, item & domini factũ uideri, uereor enim defen
di, ne ualeat magis à nũcupatione patris & domini id colligi. Quid si ita legasset?
D lego Caio quem genuit Titius, uel sic, cuius pater est Titius. Nunquid isto mo
do minus erit profectitiũ legatum? non uideo, nisi demonstrationis causa patris
mentio facta esset, quæ uis nec genitiuis est denegata. Vtrum aũt legatum filio fa
ctum patris amore censeatur, Doct. tractant, & in primis Alex. in l. sed si plu
res. §. in arrogato. de uulg. & pup. sub. Lex: Defuncto sine filijs ab intestato
succedant pariter germani fratres etiam non uterini, exclusis sororibus. Titius de
cessit intestatus superstitibus matre & germana sorore, & non uterino fratre. Liti
gatur de quota successiõis. Et ideo inspiciendũ cui quæritur exclusæ sororis por
tio, deinde quota ea portio sit. Respondi ex sententia Bart. omnibus probata, fra
tri deberi totam, cuius cõtemplatione soror ipsa excluditur. De secundo quæstio
est uoluntatis: quidam respondit fore semissem ea ratione quod constitutio tollat
lucrum sororis, & non lucrum matris, sed matris erat semis & alter semis sororis
uterinæ, quẽ lex municipalis à sorore transfert in fratrem, remanere ergo debet
matri semis suus integer. Ad hoc dicebam, Statutum duo facere, unum quod tol
lit differentiam uterinorum, ita quod omnes fratres tam uterni quàm non uterini
pariter inter se succederent, siue extent siue non extent sorores, & hoc gratia ser
uandæ inter fratres æqualitatis, ut fraterna charitas solidaretur extirpata discordia
rum materia, quæ ex ipsa inæqualitate oriri solent, & hac ratione nihil ultra trien
tem mater similiter & soror capere possunt. Alterum est quod fratrum gratia ex
cludit sorores, ut hæreditates remaneant in familia. Ergo si hoc capite soror exclu
ditur, non debet id matri cedere, sed illis qui sunt in familia, quorum gratia sic est
constitutum. quod si mater particeps fieret, esset contra legis uoluntatem, quæ
uult hæreditates ad masculos confluere: ex quibus liquet, legem non tollere lu
crum matri, sed impedire ne quæratur sublata uterinorum differentia. Et ideo re
spondi fratri bessem, matri trientem deberi.

In l. ij. §. uidendum. ff. ad tertul. et l. seruo legato. de leg. i. tex. in l. fidei cõmiss. §. interdum. de leg. iij.

Argu. l. cum oportet. §. i. & §. sin autẽ. C. de bonis q; lib. et l. cum pater. §. cuictis. de leg. ij.

FINIS.

PRESBYTERO, CARDINALI TITVLI SANCTI MATTHAEI, MARIVS SALOMONIVS AL BERTISCVS ADVOCATVS CONSISTORIANVS.

HORTATVS à Leone Pont. Max. sapientissime ac religiosissime Egidi, in libros Digestorũ exactiorẽ interpretationem facere, ingenioli mei excitauit aculeos, altius quædam repetere, quæ à doctoribus nostris aut omissa sunt, aut non examussim pensiculata. Et quo impensius recogitando institi, eo solertiori indagatione, & ad manus usu commoda uisa sunt, ut pulcherrimus hic de Voluntario & inuoluntario locus, qui quod ubertim philosophiæ fontibus irrigatur, tuus penè totus esse uisus est. Ideo castissime tuæ limæ subijciendum duxi, quamuis non ita totus tuus sit, quin Iurisconsultorum sit etiam, quorum censura castigari coërcericq; solent errata. Opus ergo sanctissimo Leoni destinatũ, nunc uero Clemẽti septimo, eius in diuinis & humanis iusto successori dicatum, nõ audet tantam adire maiestatem, nisi exactissima tua præstituas trutina. Neq; iniuria tuum tantopere præiudicium præstolamur, quod diuinarum humanarumq; rerũ peritissimus, concionatorq; disertissimus, his et augustioribus studijs delectaris, quodq; aliquid Cardinea dignũ toga semper meditaris, legis, scribis, cum sapientibus oĩm disciplinarũ uiris, à quibus tuæ frequentantur ædes, hemicycli ornantur & mensæ, quotidianis disputatiunculis manus conseris, colligis: in his post sacras & publicas res inuigilant tuæ uigiliæ, reponitur somnus, exercentur conuiuia & confabulationes: hi denicq; tui sunt sales, ioci, deliciæ. Te igitur obsecro obtestorq;, qui in partem laboris uocatus es, ut abducto à sacris meditationibus interdum animo, iterum atq; iterum pro tua humanitate relegendo corrigas. Tanti enim tuum iudicium facio, quod à te probata sacrarium diuini Clementis adibunt audacius, & aliorum nasum non formidabunt: probasse autem tum cætera uideberis, cum quædã notasse cognouero. Vale.

DE LEGIBVS.

PAPINIANVS.

EX est commune præceptum, uirorum prudentũ consultum, delictorum quæ sponte uel ignorantia cõtrahuntur, coërtio, cõmunis reipublicæ sponsio. Hæc Papiniani cũ non satis plena definitio Martiano uisa fuerit, qui de notis Papiniani libros scripsit, sunt quæ dam delicta uoluntaria, quæ non sponte fiunt, ideo alias duas definitiones recitat, unam Demosthenis, alterã Chrysippi dicens. Nam & Demosthenes orator sic definit Ὁ νόμος ὃν πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἔστι νόμος εὕρεμα μὲν καὶ δῶρον θεῶν. δόγμα δὲ φρονίμων ἀνδρῶν, ἐπανόρθωμα δὲ τῆς ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν πόλει.

Id est, lex est cui omnes homines decet obedire, propter multa & uaria, & maxime quod omnis lex est inuentio quidem, et donũ dei, dogma autem hominum sapientum, coërtio autem uoluntariorum & inuoluntariorum peccatorum, ciuitatis compositio communis, secundum quam omnes decet uiuere qui in ciuitate sunt.

Hæc est prima definitio, & primũ caput huius legis, de quo nunc dicendũ est. In uulgatis codicibus hæc lex habet duas lacunas, unam in primo, alterã in secundo capite, quarũ primam G. Budeus Parisien. uir alioquin græce & latine peritissimus, repleuit grecis literis, quæ desiderabant ex oratiõe eiusdem Demosthenis in Aristogitonem: secundã repleuit A. Alciatus iurisconsultorũ consultissimus, utraq; lingua literatissimus, ex lib. de ll. Chrysippi Stoicorum principis. Hac Demosthenis definitione instituimur, summam omniũ delictorum in duo genera deduci, ꝙd quædã uoluntaria sunt, quædã inuoluntaria. Obserua ergo, quod nõ uolens peccare quis potest. Et ꝙd stupidius est, qui non uolens peccat, interdũ pœnæ fit obnoxius: & ideo ait, Lex est uoluntariorũ, & inuoluntariorũ peccatorum coërtio. Inuoluntarie ergo interdũ delinquitur, & inuoluntaria delicta coërcentur. Hinc peregrina de uoluntario & inuoluntario sese nobis offert inuestigatio, iuris peritis ac legislatoribus perneccessaria ad præmia pœnas ꝙ cõstituẽdas. Inuoluntariũ, autore Aristotele iij. Ethicorũ, est quod per uim, uel per ignorantiã fit: quod ergo neq; ui neq; ignoranter fit, uoluntariũ sit est necesse. Violenti duæ sunt species, unum simpliciter uiolentũ dicitur, alterum secundũ quid: nostri absolutum unum, alterũ conditionale non inepte uocant. Violentũ simpliciter siue absolute definit tum esse, quando in nobis non est utrum agamus uel non agamus, sed extrinsecus prouenit: ut si uentus nos aliquò deferat, aut præpotens hominũ uis compellat, ut de illis sacerdotibus agitatũ fuit in concilio Anchiritano, quorũ manus uiolenter sacrificijs idolorũ admotæ fuerunt. Violentũ itaq; simpliciter dici tradit quando externa causa est, nihil cõferente illo, cui uis fit: quo casu nullum peccatũ, neq; pœna neq; laus neq; uituperatio. Secunda uiolenti species mixtam habet causam, quia nõ omnino inuoluntariũ, & ideo in pecuniarijs uis illata non inficit actum, Puta quid ui conuentũ, promissum, datum'ue aut acceptilatum, sed locũ facit rescissorio edicto quod metus causa. In flagitijs uero alia est cõsideratio: uerbi gratia, iussus es à tyranno occidi, nisi innocentẽ occidas, aut quid aliud turpe facias, si non feceris pereundum est tibi, si paruerís num noxa solutus sis? Decisio tota pendet ab eo, utrum sit uoluntarium uel inuoluntarium.

Inuoluntariũ.

Exemplũ in l. Cæsar. et l. interdũ. §. si propter. de publicanis.

Mixti sunt hi actus, sed magis similes uoluntarijs, inquit Aristoteles, quoniam in electione ipsius est quid agat, & quod agens uolens hoc agat, sic docet, quarũ rerum

A rerum in ipso principium est, in eo quoq; est, utrũ agat, uel non agat: sed principium mouendi organicas partes, in ipso est qui mauult occidere quàm occidi, ergo uolens occidit, etsi non sponte facit, attamen uolens facit, sicuti ille qui leuandæ nauis causa iactum in mare facit: porrò nemo nisi impellente necessitate facit, tamen uolens facit pro sua salute contra uim tempestatis. Similiter in ipso est qui torquet, fateri & non fateri: profecto præelígit fateri quàm torqueri. Non opus est recensere ueteris constantiæ miracula, quæ diligens refert antiquitas, cũ quotidie experiamur multos noxios, obstinatis animis omnes tormentorũ cruciatus superare: plericq; ita tormenta contemnunt, ut extorqueri ab eis ueritas nullo modo possit: alij tanta sunt impatientia, ut in quouis mentiri quàm pati tormenta uelint. hæc Vlp. Qui ergo fatetur, cuius sponte non fateatur, quæstionibus uictus, hæc.

Hinc est quod contractus & cætera ui facta, ipso iure sunt ualida, licet rescindi queant. Excipiuntur tamen multi casus, in quibus libera uoluntas omnino exigitur, ueluti matrimonium, quoniam coacta uoluntas quamuis uoluntas sit, non tamen libera uoluntas est. Ex hisdem etiam obserua quomodo inter se discrepent, uoluntarium, & id quod sponte sit. Sponte facere dicimur, quæ ultro, nullo cogente facimus: & non sponte quæ coacti facimus. Propter quod bellissime tabelliones admonet Bal. tortum reum ne scribant sponte confessum; quia falsum scribi *In c. i. de pac. iur. firm.*
B rium non semper excludere inuitum, & idcirco uerbum esse ambiguum. *In l. i. C. unde ui.*

Ad propositam quæstionem redeundo, Peribis nisi occidas, Cynus refert Petrum quæsisse de tali specie: Habens uxorem suspectam, imperat seruo eam occidat, alioquin peribit: seruus occidit, an excusetur? & putauit excusari ea ratione, quod aliter tueri se non poterat. ar. l. scientiam. §. qui cum aliter. ad l. aq. Aduerte quod non eadem causa est defendentis se aduersus aggressorẽ, & obedientis turpia imperantibus. Vlpianus scribit seruũ non delinquere, qui domino obtemperat. Rursus idem meminit legẽ XII ta. nolle in huiusmodi rebus obtemperari dominis, & lege Aquilia ignosci his qui dominis obediũt, perituri si non paruerint. Accursius dixit, serui nullum delictum esse qui inuitus paruerit, perituros si non paruisset. Hæc Accursij opinio repugnat legi XII tab. quæ obtemperari nõ uult. Item legi Aquil. quæ uult ignosci. Si nullũ peccatũ serui est, ut Accursio placet, frustra lex Aqui. statuit ignoscendum. Bar. putat seruum excusari in leuioribus si obediat, in atrocioribus uero non excusari nisi dominus iubeat, mortem minitando, si non fecerit, & nihilominus Petri & Cyni probat sententiam: & Alexander in apostillis sequitur. Ex diuerso uideo Diuos Valen. & Theod. rescripsisse seruos metallo dedendos, qui metu uel exhortatione dominorũ uim fecissent. metum hic comminati mali intelligendum arbitror, ad differentiam exhortationis. *In l. si familiæ. ff. si fa. fur. f. d. In eadem lege ij. §. ij.*

Diuus Constan. rescripsit seruum sepulchri uiolati reum relegandũ, quamuis urgente domini iussione fecerit. urgentem iussionẽ intelligo formidolosam, nõ simplicem. Panor. impugnat (& non iniuria) Petri opinionem ac aliorum idem sentientiũ, ea ratione quod nullo metu peccare mortifere permissum est. Et propterea eum qui metu excommunicatis cõmunicat, Innoc. iij. rescripsit omnino labe excommunicationis inquinari. in. c. sacris. fac'. c. quisquis metu. xi. q. iij.

In hoc iure tam uario illud exploratum habeo, apud omnes tam philosophos quàm theologos ac iuris prudentes, sine controuersia receptum cõprobatumq;

C esse, mortem ac extrema omnia subeunda priusq; quicquam eorum, quæ natura fœda sunt, facere, & generalius secundum Canones quàm mortaliter peccare.

Hinc pulchræ qq. Nunquid peccet qui fame conficitur, si ab excõmunicato cibum petat? Qui in puteum cecidit, à prætereunte excõmunicato opem ne implorabit? Lege qui aut ex professo religionis carnes manducare prohibetur, uenit in eum locum, ubi nulla alia re, nisi carne cibari potest, peribit ne fame, an carnibus uescetur? Iussus à tyranno occidi, si ab esu carnium abstinuerit, abstinebit ne? Potior Theologorum ac Canonistarũ pars consentit, opem aduersus famem et aduersus putei uoraginem non inhibitam ab excõmunicatis implorari, neq; cõtra legem fieri, neq; uotũ contaminari esu carniũ, ubi cibus alius non est. Vltimo casu cõminatæ mortis nõ obediendũ, sed omnino moriendũ fore. Memoriæ proditum est, non reprehensibile Iudæis fuisse, ad explendã letiferam famem, carnes porcinas manducasse; neq; Dauidi regi imputatũ est peccatũ quod esuriens ipse, & qui cũ eo erant comederent panes præpositionis, quos solis Sacerdotibus edere licebat, Matthæi. xij. c. Eleazaro uenerabili nonaginta annorũ seni, ac septem Macchabæis fratribus, ac Macchabeæ matri, à qua Macchabæi nuncupati sunt, ab Antiochiæ rege iussis carnes porcinas edere gloriosum fuit, dira tormenta & cruciatus perpeti maluisse, quàm cõtra pãtrias leges facere. ij. Macchabæorũ vi. & vij. Hic non parua pugna, cur nõ eadem utrobiq; definitio, postq; utroq; casu eadem uitandæ mortis sit causa. Porrò is ne inedia, ille gladio ne cadat cõtra legẽ facere uidetur. An ueluti aliud est seipsum occidere, aliud ab alio iugulari, sic non idem hi casus sunt: An sicut qui talia præcipit in contemptũ diuinæ legis facere, et se quasi ministrũ alienæ impietatis præbere uideatur, ac pluris ducere hominibus quàm deo placere? Qui uero fame ne pereat, manducat, naturæ obedit, nõ legem

D despicit. attamen quot autores tot sunt solutiones. Hadrianus VI Pont. Max. in opere de qq. sacramentorũ in quartũ senten. perlepide dixit illos, qui humaniorẽ sententiam respuũt, sibi uideri in Pharisæorũ sectam declinare, qui sabbato curare homines nefas esse ducebant, at bouem uel asinũ è puteo trahere, nefas non ducebant. in tractatu de clauibus. q. iij. Addiditq;, si eodẽ tempore concurrant iusta causa manducandi, & iussus tyranni, quid agendum? Et cate concludit intrepide manducaturũ, satisq; pro eo alteram causam legitimã fore, cuius uis per iniustam non infringitur, manducat enim, non ut iussus, sed ut naturæ satisfaciat: & eo plus

e. presbyteros. §. i. l. dist. assentior quod malitiose potuit iuberi, ut obstinatũ faceret ad mortem: q̃d intelligo si in fortuitam famem incidat, non aũt tyranni opera, puta in uincula coniecto omnem alium cibũ denegatũ, ea spe, ut iussus prohibita aut comedat, aut inedia occidat. Peribis nisi occidas, mors omni iure præponẽda est turpitudini. Quid si ne iugularetur, iugulauit? aut quid aliud improbe fecerit, quæ fieri non cõuenit, an mitius cum eo agendũ? Aristoteles sic distinguit: In quibusdã cadit uenia, cum quis ea fecerit quæ fieri non conuenit, ob quædã intolerabilia quæ humanam naturam transcendũt. Sunt etiam quædam ad quæ illicitũ est cogi, sed mors potius ac extrema omnia perferenda sunt. Sentit itaq; Aristoteles nõ esse uenia dignum illum qui occidit, aut quid eorum quæ turpia sunt fecerit, ne occideretur: at iuris Pontificij autores tenent metu culpã, & per hoc pœnam extenuari. c. sacris quod met. cau. & c. in primis. ij. q. i. & xi. q. iij. c. fi.

Scrutemur num cõciliari hæ opiniones queant, q̃d Canonistæ de pœnitentiali fortè indulgentia loquant, uel illa cõsideratiõe q̃d non similiter ab oĩbus peccat, neq; passim similiter omnes puniendi. Sed aliter sapiẽtes et graues uiri, aliter qui medio officio tenent, aliter humiliores & seruilis conditionis hoĩes. Probari hæc distinctio uidetur in c. eos. de conse. distin. iiij. ubi grauius puniũtur Episcopi, sacerdotes & diaconi, q̃ inferioris ordinis clerici, facit, c. hoc ipsum. xxxij. q. ibi, nisi uel

A nisi uel officij excellentia. Probatur etiam quod inter uirtutes sunt gradus. Aliæ quidem sunt heroicæ, aliæ plebeiæ, aliæ humilimæ, quæ ueræ uirtutes non sunt, & propterea non eadem aut par uirtus in humilibus quæ in honestioribus exigitur, neq; tam exacta in honestioribus, quanta in his qui consumati officij esse debent, quales sunt sapientes. Panor. in c. cum locum de spons. metus qui in constantem uirum possit cadere iudicandus est arbitrio boni uiri, & ideo minor metus in muliere sufficit. Venditor si constantem seruum affirmauerit, non exacta grauitas & constantia quasi à philosopho desideretur. Sapientũ numero habeo episcopos, prælatos, sacerdotes, ac religiosos perfectos, & qui ad gradum perfectionis pergunt, quibus ante omnes dictum fuit Matthæi x. Nolite timere eos qui corpus tantũ occidunt, animas autem occidere non possunt. Item principes, graues q; uiros, ac bonarũ artium professores, iuris prudentes ac philosophantes, & alios omnes qui rudioribus constantiæ specimen esse debent, & heroica uirtute fulgere, ut Eleazarus decrepita uenerabilis pro patrijs legibus fortiter moriendo, exemplum quod imitarentur iuniores, reliquit. ij. Machabæorum vi. *Caius de edũ. edi. in l. siquid.*

Hos in primo gradu pono, quibus ut scelestum est mortis timore de statu fortitudinis deijci ad turpia, sic indigni sunt uenia, & ideo legitimo supplicio afficiendi. cito d. c. eos, ubi rebaptizati metu & non metu, haud dissimiliter puniuntur. Glossa adiecit magis eligendam esse mortem sacerdoti, quàm iterum baptizari. & glossa ulti. in d. c. sacris, asserit nullo modo tales excusandos. De principibus exemplum in Lothario rege, qui acriter à Pontifice Romano correptus, prodiebat Pont. corporis timendi sunt, contra iustitiam homines impellentes. *xxxij. q. v. Lothario.*

De uiris bonis Paulus: Viris bonis stupri metus magis q̃ mortis esse debet.

B Aquinas: Ad peccata quæ sunt maxima malorum, constans non potest cogi, imò magis uult mori. Constans aũt uir iudicatur ex uirtute, quæ est mensura in operibus humanis. ix. distin. ar. ij. Panor. in dicto c. sacris. tradit uirũ perfectũ potius mori debere, quàm uenialiter Deũ offendere. Possent hæc, ni tam longũ esset, ueterum exemplorũ cõmemoratione illustrari, quæ tamen omnia martyrũ nostrorum agminibus facile cedunt, & magnitudine animi contemnenda morte, & indefessa longissimorum cruciatuũ tolerantia, & inexplicabili erga deum pietate. *Facit c. nequis. xxij. q. ij.*

Iuris sapiẽtibus satis esse debet illud Aemilij Papiniani, cui in iuris prudẽtia parem nulla secula tulerũt, qui occidi maluit, q̃ iussus ab Imperatore Caracalla parricidium excusare. O memorabile documentũ his qui nihil pulchrius ducũt q̃ per nicios sceleratos cõtra ius & fas defendere: q̃d grande crimen esse morte sua Papinianus docuit. Nec multo impar Q. Mutij Scæuolæ auguris exemplũ, qui trucu lẽto Syllæ respõdit, Licet mihi agmina militũ, quibus curiã circũsedisti, ostentes, licet mortẽ identidẽ miniteris, nunq; tamen efficies, ut propter exiguũ, similemq; sanguinem meũ C. Mariũ à quo urbs & Italia seruata est, hostẽ iudicem. Iura in cõtrariũ adducta, si examussim pensiculẽtur, de leuibus & ab humilioribus admissis loquũtur. In atrocioribus uero, iussi serui nõ excusantur, mitius q̃uis puniant.

Eis uero qui in medio officio uersantur, quod cõmune & ciuile etiam dicitur, et inter secunda officia numeratur, si mortis metu, aut cruciatibus uincũtur, uenia non est deneganda, haud tamẽ plena cõcedenda. Porrò illa regula, quod mors & omnia extrema prius perferẽda sunt q̃ turpe quid facere suæ salutis causa, oẽs tenet, nõ eodẽ q̃uis modo, sapientes quidẽ sine uenia propter professionẽ & personã quã gerunt. Quantũ seuera delictorũ ultrix sit professio disciplina, in delictis militaribus facile est deprehendere, quæ nihilo seuere minus uindicant metu, aut maioris uis impetu admissa, ut locũ in acie deserere, stationẽ irruentibus hostibus relinquere, fossa ue munus nõ iplere, fuga se tueri, arma abijcere. Titius præfect.

C equitum, quod in Sicilia bello fugitiuorum ab hostibus circunuentus arma tradidit, nullo non ignominiæ dedecore à Calphurnio Pisone cons. dehonestatus est. M. Clodium qui turpem cum Corsis pacem metu fecerat, Senatus hostibus dedendum iudicauit: qui non receptus, in publica custodia necari iussus est.

Hæc fortissimum præstant argumentum aduersus Rhodios milites, qui nuper claram Rhodum inexpugnabile atq; inuictissimum Reip. Christianæ propugnaculum, potentissimo ac formidolosissimo Turcarum regi dediderunt, ea lege ut cũ omnibus fortunis incolumes migrare sinerentur liceret. Esto longa obsidione fessi fuerint & omnis externæ opis spe destituti, rerumq; omnium inopia premerẽtur, & nullo pacto tantã uim hostiũ sustinere plus possent, quia rigidissime sunt disciplinæ militaris leges. Haud illepide quæri potest an in ipsis muris mortem oppetere prius debuerint quàm tam opportunum ad inuadendum christianos locũ infestissimo hosti prodere, & ultimam belli fortunam experiri? quæ nõ in hostiũ multitudine, sed dei manu, pro quo pugnabatur, erat, cuius auxilio toties eosdem hostes magna strage trucidatos fudissent: & an non nefas fuerit plus rebus ac corporibus suis timuisse quàm cõmuni patriæ, id est, Reip. Christianæ à qua illius nobilissimæ insulæ aduersus quoscunq; Christiani nois hostes tutelã receperãt. Reliqui qui cõmuni officio se exercent, mitius puniuntur, humilioris et seruilis cõditionis indulgent ius, quia in infimo uirtutis gradu consident, cuius in aliis delictis, quæ nõ ab incõstantia proficiscuntur, acerbius plectãtur. Nemo tamen impunitus euadet, quoniam uoluntarie delinquitur: etenim non minus in iurij sunt, quàm si naufragus naufrago præreptam tabulam extorqueat, eaq;
D deijciat suæ salutis causa. Præter illa quæ natura turpia esse dixi, sunt alia quædam quæ legibus, aut moribus ciuitatis sunt turpia, in quibus laus & uituperatio potest cadere. At in his quæ natura improba sunt, laus cadere non potest: nulla utiq; honesta causa esse potest occidendi innocentem suæ salutis gratia. Quando autem de laude uel uituperatione, aut uenia uel misericordia agitur, modus præscribi nequit, & ideo arbitrarium est, de quibus Aristoteles sic loquitur: Qualia pro qualibus suscipienda sunt, non facile tradi potest. Multæ enim differentiæ in singulis sunt: quandoq; laudatur qui turpe aliquid ac dolorosum subit pro magnis aliquibus & honestis, quandoq; uituperatur. Nam turpissima ferre pro nullo honesto, uel mediocri, improbi est hominis. hæc Aristoteles. Aquinas: Constans rectam rationem sequitur, per quam semper minus malum aut maius bonũ eligit, in quarto disti. xix. arti. ij. Dixit præterea idem Aristoteles in his quæ inuoluntaria sunt, uenia & interdum misericordia locum habent, quasi uenia & misericordia non ab eodem fonte proficiscantur, & ubi misericordiæ locus est, cesset uenia: uerum uenia accipi potest pro eo quod est parcere, quod principis est proprium, & pro eo quod ubi culpa leuior est, mitius puniatur, quod ad iudicem spectat: misericordia autem semper principis est, qui & remittendi & indulgendi ius habet. differunt tamen inter se, quod misericordia est animi affectus, quo commouemur, calamitatibus & miserijs rei aliâs ob delicti atrocitatem uenia indigni. Causas ad misericordiã flectentes enumerat Cicero primo ad Heren. in tractatu de conquæstione, & Quintilianus in affectibus.

Venia. Misericordia.

Venia quæ ex leuiori culpa nascitur propter quam legitima pœna leniri debet semper iniuste denegatur: misericordia uero quæ à sola miserantis humanitate pendet, non iniuste denegatur, nisi sit impetrabilis, id est misericordia digna persona: porrò impetrabile beneficium, id est quod haud difficulter concedi solet, debet, si denegatur, iniuria esse, Vlpianus inquit.

Iam ad inuoluntarium per ignorantiam accedamus, cuius eodem Aristotele autore, talis est definitio. Voluntarium est, cuius in se ipso, qui agit, principium est, non

A est, non ignorans singula quæ facit, seu secundũ Argyropili traductionem sciens singula quæ in ipso sunt actu. Inuoluntarium per ignorantiam fit, non solum si ignorat quis quid agat, sed uel ignorat singula quibus actus conficitur, ex quibus deducitur, cum circa ea omnia scientia opus sit quibus quid fit, quorũ qui aliquid ignorabit, & maxime quæ præcipua sunt, inuoluntarie fecisse dicatur. Præcipua autem illa esse inquit, quibus quid fit, & cuius gratia fit. Ex his idem Aristoteles infert: Qui filium occidit, dum putat se hostem occidere: magister gladiatorius docendi causa si percutit unde mors sequitur: qui lapidem pro punice iacit, uenia sunt digni, quia ignoranter fecerunt, & plus si dolet, ab inuito factum dicitur, & generaliter quicquid per errorem fit, per ignorantiam fieri definitur, cum nihil tam contrarium sit consensui quàm error. Et latere non debet grauius plectendos, qui ui, metu'ue mortis, aut omnium fortunarum suarum peccant, quàm qui per ignorantiam: nam qui per ignorantiam labitur, non consentit: qui uero metu peccat, uolens peccat.

Cæterum idem Aristot. tradit, non idem esse per ignorantiam agere & ignorantem esse. Ebrius, inquit, ignorans agit, & non per ignorantiã: ignorat enim à quibus abstinendũ sit, non autem ignorat, si percutit, se percutere. sed an & quale delictum sit: uelut ille qui calore iracundiæ quid facit, sic ebrius impetu facere dicitur: grauius tamen puniendus quàm si per ignorantiam delinqueret: quoniam ipsemet causa est suæ ignorantiæ, & est peccatum ebrietatis, & peccatum in eo quod ignorans male facit. Idem Aristot. iij. Politic. refert Pytacum iuris peritum constituisse duplicata pœna puniendos ebrios, quem dicit non ad æquitatem, sed ad publicam utilitatem respexisse. *l. quod calore. de re. iu.*

Collige tamen ex uerbis Aristotelis interdum recedi ab æquitate propter pu-
B blicam utilitatem, & non semper æquum esse quod publice est utile. Optimũ exemplũ in lege Prospexit: et hoc est quod Iulianus respondit, multa contra rationẽ disputandi recepta esse, ppter publicã utilitatẽ. Sentit ergo Aristoteles, æquitatis iure ebrios mitius puniendos: neq; diuersum maiores nostri censuerunt. Puniuntur, quia in culpa sunt, ebrietate indulgentes. Hinc efficitur, q̃d qui in culpa sunt, ignorantiæ non plene excusantur. Glo. et Bar. Hic & modus culpæ modum pœnæ præscribit. In culpa sunt ebrietati indulgentes, non ignari, quod amisso per ebrietatem rationis usu, in omne facinus ruunt præcipites. Hinc est quod qui nõ sua culpa fiunt ebrij, quod multis modis contingere debeat, Thomas docet, ut peccato cuiuscunq; malefacti sic pœna sunt liberi. Culpa autem & non culpa multum arguitur ex hominis consuetudine, si abstemius an uinipeta sit; & ueluti pro sobrijs coniectura est, ita contra ebrios præsumitur. In non ebriosis uero in neutram partem est præsumptio, quia decipi possunt à porrigentibus poculum, & à semetipsis merum pro diluto bibendo, uel nõ credentes inebriari. Quando uero scit uel dubitat uino capi, & præponit ebrietatem sobrietati, tunc ueluti non sine culpa est, ita nec sine peccato. hæc omnia ex sententia Diui Aquinatis. ij. ij. q. cl. art. iiij. Quid si per lasciuiam, puta Martinianorum bacchanalium, in ebrietatem incidens, uir aliqui sobrius, bacchico furore alium cædit, porrò non sine culpa cædit. Scire debuit futurum, ut inebriaretur, et ad nocendum stultitia agitaretur: nec refert quod non ebriosus esset, semelq; in id prolapsus fuerit. Ad id enim tantum hoc ualere potest, q̃d mitius cum eo agatur, quàm si ebriosus esset. Aquinas art. i. Verum de quo ebrio hæc, ista breuiter de eo qui prorsus impos sit mentis. Quid si mediũ tenet, ut frequentius accidit, ut nec impos penitus, nec compos sit mentis, id est, si nõ prorsus ignorat quod agit, neq; per omnia intelligitur? Guli. eum qui non omnino rationis usu caret, putat contrahere matrimonium, & testari & contrahendo obligari. Tabienus: Quid illis in regionibus, ubi longis commessa-

In l. ita uulnerauit ad. l. aquil. & l. ius fingulare. infra eo.

C tionibus & compotationibus non interesse & non inebriari inciuile est: Respon deo & ex sententia Polixeni, optandum is collum gruis.

Illud quoq; notatu dignũ tradit Arist. ad uenia pœnas q; moderandas: Vt quis dici possit per ignorantiã inuoluntarie inuitus q; fecisse, opus est facti doleat atq; pœniteat: quod si nõ dolet neq; pœnitet, non inuitus fecisse uidebitur, & propter hoc neq; uere inuoluntarie quamuis per ignorantiam peccauerit, neq; uolunta rie. Sed alia quædam species est secundum Aristotelem, quæ caret nomine pro prio. Nam ueluti malefacti per ignorantiam dolere & pœnitere solet, ac debet, sic concupita præter studium si eueniant, consentaneum est delectent. Pone per errorem ceciderís Titium, quem odio habebas, difficile est doleat, imò non dele ctet, & idcirco si non dolet uidetur non inuito te esse factum, & tacitus arguitur consensus quidam, qui in non uoluntarie iam factis efficit, ut proximus quodam modo esse uidearis ei qui ratum habet, quod est utile ad cõmensurandã ueniam: durius enim agi conuenit cum eo, qui facti non pœnitet neq; dolet.

Quærit Iason, uolebam Titium occidere, errans Caium occidi, num capite pu niri debeo? Secutus Angelum & Florianum putauit mitius plectendum. Bar. in d. l. respiciendũ delinquũt, nihilominus puniendũ putat, propterea q̃d operã da bat rei illicitæ. q̃d uerius arbitror, ea ratione, quod hominẽ uolebat occidere, & occidit. Non errauit in substantia, sed qualitate, quæ non releuat. Secus existimo quando ex qualitate personæ occisæ uariatur pœna, credidit laicum, occidit cleri cum. Similiter occidit filium, quem hostem credebat. Hoc casu, quia non illicitũ est hostem occidere, ignoscendum est. quibus & similibus casibus, nõ imprude
D tis opus est sed iustus sit error boni uiri arbitratu. In dubio idem Iason credendas scribit fortuitas potius inter propinquos & amicos cædes. Bal. hic non præsumit malitiam, ubi iustitia esse potest. ar. l. merito. ergo dolum abesse credendũ est ubi error esse potest. Bar. contra sentire uidetur, asserendo dolum præsumi ex delicti atrocitate, & ideo scindendam illam responsionem putat, occidi ad meam defen sionem. Bal. Vbi scientia est de forma seu definitiõe delicti, ibi ignorantia nõ pu nitur, nisi sapiat dolum præsumptum: et mitius agi inquit ex dolo præsumpto in pœnis corporalibus. An & quando scientia sit in delictis ad essentiam uel qualita tem? Idem Bal. in l. i. C. qui accus. quando ignorantia releuet. Dixi eodem Ari. autore, uoluntarij & inuoluntarij cognitionem esse necessariam legislatoribus et peritis, ad præmia pœnas q; constituendas. Explicito iam pœnarum tractatu superest de præmijs loquamur.

Videamus ergo præpositis ob aliquod factũ uel dictum præmijs, nunquid ei qui coacte fecit uel dixit, præmium debeatur? & uidetur eandem rationem uolun tarij quæ ualet in delictis plectendis, ualere debere in præmijs promerendis. Res proculdubio extricatu difficilis, et eo mihi difficilior est, q̃d nõ inueni autorẽ, quẽ sequar, ne uerbũ quidẽ doctores nostri faciũt, cõquirẽdæ tamẽ ueritatis causa sit.

LEX, Qui prior ad metam uenerit, palmam recipiat. Mactari iussus est Ti tius nisi currat: inuitus cucurrit, & prior ad metam uenit. LEX, Qui fortiter fecerit, præmium capiat. Iugulari iussus est Sempronius, nisi fortiter fecerit. Sem pronius fortiter fecit, quid iuris? Nihil interesse autumo spõte uel inuiti fecerint, quoniam præposita uidentur præmia fortiter facienti, & currentis pernicitati, & sic corporis uiribus magis quàm animi. cõsiderandæ itaq; sunt præmiorũ causæ.

SIT ERGO LEX, Periclitantibus opem qui tulerit, præmium capiat. LEX, Liberalitatem in miseros qui exercuerit, præmium capiat.

Coactus quid eorum qui fecerit an dignus sit præmio? scrutanda est legislato ris uoluntas, num effectum an affectum agentis desideret: si uoluit afflictis pro spicere, puto præmiũ deberi; si uero per usum uirtutis uult ciues beneficos fieri, puto

Glos. & doct. in l. i. C. d. sica. in l. ut uim. in c. i. quibus mo. feud. ami. l. nec exemplũ. C. de fal. et l. fi. de his quib. ut indi.

A puto non deberi, quoniam non in coacta sed libera actione uirtutis robur ac laus consistit. Nec quisquam iustus est qui coacte uel per accidens actum iustitiæ ex ercet. Idem q; de reliquis uirtutibus à sapientibus definitum est. Beat. Aquinas, Vt quis præmietur opus est, inquit, ut dominus sit actionũ suarum: & ideo quæ *iij. dist. xviij. q. i. art. ij.* fiunt necessitate uel ui non merentur. & intelligo de necessitate naturæ uel officij. *In c. in ecclesiis. de cens. et* Puta, capienti bannitum præpositum est præmium. Potestas uel eius familia ce *arg. l. cõgruit.* pit bannitum, petunt præmium. Panor. putat non deberi, quia ad hoc conducti *de offi. præs. et* sunt, & stipes promissa ut malos cõquirant, et ex officio tenentur. Sanè iniquum *c i. de offi. ord.* uidetur pro eodem negocio duplicem stipem exigant.

Contrà, ueluti in præmijs, sic metu bonos uiros fieri sufficit, VIpiano dicente, Bonos non solum metu pœnarum, uerumetiam præmiorum exhortatione effi cere cupientes.

Respondeo præmijs homines ad uirtutes allici, & pium & honestum est: pœ næ autem metus incutitur, ut à malo caueatur: etenim principaliter nemo commi natis pœnis per leges humanas cogitur bene agere, sed solum à uitijs abstinere, & abstinendo quodammodo benefacere uidetur, nec propterea præmiari mere tur. Porrò nunquam laudatur qui non furatur, non occidit, non mœchatur, quo niam iure naturæ talia odio haberi debent. Non ergo satis est uitium fugere, si præmium consequi uis, nisi uirtutem amplexeris, exerceas, & eo modo & animo quo exerceri conuenit.

Congruunt scilicet Theologorum traditiones in iiij. senten. definientes ingra tam eleemosynam, quæ non libera uoluntate fit: non enim meticulose, sed arden ti in Deũ amore fieri debet. Hilarem datorem uult Deus. Similiter ieiunia, obla
B tiones, & huiusce modi cætera metu facta, quia fomento charitatis destituta sunt, atq; etiã martyria ipsa, quæ non simpliciter propter deum perpetiuntur, nullius sunt meriti: & in summa omnia opera, quæ ipsi meritoria dicunt, sponte & non coacte fieri oportet, ut digna sint præmiari: & quæcunq; honesta iob id ipsum quod honesta sunt, ut Stoicis placet, fieri debent, & uerius secundum Christianas traditiones, non ob aliud nisi quod Deo sunt placita. Vera uticq; religio est, ut quicquid boni agimus ad Deum referamus, Deoq; acceptum feramus. Omne do num et datum optimũ, desursum est à deo patre luminum. Iacobus epist. i. cap. i.

Idem Martianus, & stoicæ summæ sapientiæ Chrisyppus, in pri mo de legibus sic ait:

ἐνόμιζον πάντων ἔσι βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπείων πραγμάτων. δεῖ δὲ αὐτὸμ προστάττειν τὰ καλὰ καὶ τοῖς ἀξιοῦσι, καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα.

Id est, Lex est omniũ diuinarũ & humanarũ rerum regina: oportet aũt eam etiam præstare et bonis & malis, et principẽ et ducẽ esse.

Vetus inter sapientes quæstio fuit, utrum magistratus præesse legibus, an leges magistratibus deberent? quæ his Chrysippeis uerbis tota sedatur.

Oportet, ait, eam præstare & bonis & malis.

Vnde manifestum fit, magistratus ciuitatis subesse legibus oportere. Nec mi rum, quia ll. ministri sunt, ut Cicero docet. Nec aliud sensit Pomponius in l. ij. de orig. iur. dũ dixit: Parũ est in ciuitate ius esse, nisi sint qui iura reddere possint.

Item ait: Omnium qui in ciuitate sunt, ducem & principem esse oportet.

Si sola lex omnium dux & princeps esse debet, ergo non alius esse potest, siue sit magistratus temporarius, siue perpetuus, ut princeps. Ducem ait, quod ma

C gistratus non sua uoluntate ferantur, sed legis ductu. Aquinas. Oportet in ciuitate principem habere regulam, per quam dirigatur in operationibus suis, & dirigat alios & iudicet. Hoc autem fit per legem quarto commentariorum in Politica Aristotelis. Item principē ait, quod legi magistratus obedire & subesse oportet. Solidissimam huius sententiæ rationem Arist. iiij. politicorū sic explicat: Qui hominem legibus præponit, fæuissimam bestiam præponit: qui uero legem hominibus præponit, deum præponit. Plato iiij. de ll. sic inquit: Interitum illi ciuitati paratum uideo, in qua non lex magistratibus, sed legi magistratus præsunt: salutem uero illi ubi lex seruientibus magistratibus dominat. Serui ergo & ministri & custodes legum esse debent magistratus, ut latissime disputaui in libris de Principatu ad Leon. Pon. Max. Verum quia interdum contingit sapientem uirum principatum gerere, tum optime cum mortalibus agi existimatur, si leges et omnia in manu eius reposita sint. Necp alia præscribenda lex est, quoniam tempe ratis uiris Deus lex est, ut ad amicos Dionis scribit Plato, & Aristoteles iiij. politicorum: Iustus & sapiens uir ipse sibi lex est. Apostolus prima ad Timotheum: Lex iusto posita non est, sed iniustis.

CELSVS.

Nam ad ea potius debet adaptari ius quæ frequenter & facile, quàm ad ea quæ perraro eueniunt, quia quæ semel aut bis accidunt, contemnunt legumlatores.

Duabus supra proximis legibus, de quibus rebus ferendæ sint leges, traditur. Hic de interpretandis tractatur, & uerus sensus est, Quādo lex adeò ambigua est
D quod ualet per interpretationē aptari ad unū uel alterum casum, qui raro & difficulter euenit, ualetcp adaptari ad ea quæ frequenter & facile accidunt, semper ita interpretanda lex est, ut ad ea pertineat, quæ nō perraro necp difficulter eueniunt. Causa est, quod leges de ijs constitui oportet quæ frequenter accidunt, quoniam in uno uel altero casu non cōsistit publica, Baldus ait, utilitas: unde arguitur legislatorem de talibus non sensisse. Exemplū: Lex quæ in homicidas pœnas statuit, non puniet paricidas, quamuis hominis appellatione parentes cōtineantur, quoniam perraro euenit parentes à liberis necari. Et ideo non est ueriſimile, de his legislatorem sensisse, præcipue quod par pœna delicto non esset. Et idcirco necessaria fuit lex Pompeia. Solon interrogatus cur in paricidas nullam legem scripserat, respondit, non futurum credidi ut tantum scelus perpetraretur. Observa ergo, sicut lex quæ simpliciter loquitur intelligenda est de ijs, quæ non perraro accidunt; quod ita admittendum arbitror, nisi iusta ratione, aut eadem utilitate iungantur: locumcp hæc lex habeat in ijs quæ cohærere nequeūt. Nec credas ociose perraro dictum, quoniam ijs quæ raro accidunt iura accōmodari solent, non aūt ijs quæ perraro, quod ratio suadet & Theophrasti uerba sonant, ut eleganter Aciatus explicat li. i. Disquisitionū. Rursus observa perraro dici id accidere, quod semel aut bis accidit: & quod bis factum est, non potest dici frequenter factum, quod facit ad inducendam consuetudinem, quæ actuum frequentiam desiderat.

Arg. l. non possunt. et l. i. nam ut ait.

SIT LEX, Qui frequenter furatus est, laqueo stranguletur. Hac lege nō tenebitur qui bis furtum fecerit. LEX, Frequens fœnerator quadruplī reus esto. Hac lege qui bis fœnori credidit, quadruplis reus non erit.

VLPIANVS.

Non ambigitur, Senatum ius facere posse.

Ex hac lege Castrensis colligit, consilium cuiuscp ciuitatis habere potestatem ius condendi, & quod ab eius sententia, non sit appellatio, ueluti necp à Senatus sententia

A sententia fuit prouocatio. Vereor tamen ne Castrensis erret, quoniam hic de Senatu Romano loquitur, cui sicut non aliæ ciuitates, ita nec consiliarij comparari possunt. Igitur aliorum locorū Decuriones, non Senatores nuncupantur: & Decurionum decreta dicta nō Senatusconsulta. Præterea Senatores ab initio non habuerunt potestatem ius condendi, sed post exactos reges ac ll. XII. tab. & ll. alias multas, iam aucta in eum modum ciuitate, quod nō facile populus coire posset, delata fuit gubernatio Senatui & lege ius datum, ut quod constituisset, ius esset, tumcp primum Senatusconsulta nominata. Ex quibus liquere arbitror, consiliariorū cœtus ius faciendi non habere, sed cōsultandi tantū, nisi lege nominatim talis potestas tributa fuerit, sicut nec collegium Cardinaliū uiuo Pontifice habet.

L. si pupillus. §. decuriones. de uerbo. sig.

L. ij. §. deinde quia de orig. iur.

PAVLVS.

Quod uero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.

Quia ratio, Bal. inquit, est medium, quo lex producitur: & ideo ubi deficit æqua ratio, non potest fieri extensio quæ non à pari ratione iniquitatis, sed à pari ratione fit æquitatis, de qua latissime disserui lib. v. ad l. omnes populi.

Sed quomodo dicitur aliquid esse cōtra rationes seu regulas iuris? Didici enim quando est contra omnes regulas iuris, & tunc cessat ratiocinatio: si uero est contra unam uel alteram aut plures regulas, & pro se stet una iusta ratio, siue regula, tunc potest trahi ad cōsequentias, frater Gerardus siue Io. And. in mercuriali possessor. Iaco. but. & Bal. hic in fi.

PAVLVS.

B **Ius singulare est quod contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem, autoritate constituentium introductum est.**

Ad hanc legem non uidetur posse accommodari aptius exemplum, quàm lex Prospexit, qui uel à quibus in l. fi.

CELSVS.

In ambigua uoce legis, ea potius accipienda est significatio quæ uitio caret, præsertim cum etiā uoluntas legis ex hoc colligi potest.

Observa quod uitiosa interpretatio semper est contra mentem legislatoris, & ideo reijcienda: quæ autem uitiosa sit dixi lib. iij. ad l. omnes populi.

VLPIANVS.

Fraus enim legi fit, ubi id fit quod fieri noluit, fieri autem non uetuit: & quod distat uerbum ab intellectu, hoc distat fraus ab eo quod contra legem fit.

Politianus ex archetypo Pisano, restitutis uerbis græcis, legendum scribit, & quod distat, dictum à sententia. Bellissime Cynus putat legi mox futuræ etiam fraudem fieri. uerbi gratia: in consilio agitatum, ut frumento pretium taxaretur, unus Decurionū antequam decreto firmaretur, festinauit quanti plurimi frumentum uenundare, lege postea constituto minori pretio, contra uenditorē egit emptor rescissoria. Cynus censuit in fraudem legis futuræ, rescindendā uenditionē, & Castreñ. probat. Cice. iij. offi. meminit, Titium Claudium ædes quas in Cœlio monte habebat, demoliri iussum proscripsisse: emit P. Calphurnius Lanarius, cui ab augurib⁹ id idem nunciatū fuisse. Calphur. cū demolitus esset, cognouissetcp Claudiū ædes propterea proscripsisse, arbitrū illum adegit, quicquid sibi dare facereé ue oporteret ex fide bona. M. Cato iudex pronunciauit, cum in uenden

C do eam rem sciuisset, et non nunciasset emptori, damnũ præstari oportere. Id idẽ respondi de illo qui ideo ædes uendidit, quod percunctatus fuerat magistros stratarum suas domos omnino demolituros, quamuis necdũ ei quicq̃ nunciatũ esset, quoniã ad fidem bonam pertinet, nihil emptorem latere debere, quod uenditor norit. Vereor tamen ne reticentiæ magis hæc sint peccata à iure improbata.

VLPIANVS.

Princeps legibus solutus est, Augusta aũt licet legibus soluta non sit, princeps tamen eadem illi priuilegia tribuit quæ ipse habet.

Nota II. Prin. solutũ esse non ui principatus, sed ex priuilegio lege Regia cõcesso. Enucleemus quid in principe ualet, legibus solutum esse. Num quicquid fas sum iuris est, non iniuriæ. Num diuinis, aut gentiũ solutus est legibus? non utiq̃. Num legibus conuentionũ? minime. Num ex non iure, facto contractu, uel testamento capiet? nequaq̃. Num ab alijs eripere ualet, ut sibi habeat uel alijs largiatur? hoc prædonis est. Num de causa cognoscens, q̃d unius est potest alteri litigatori adiudicare? nõ nisi in arbitratorem sit receptus. Num innocentem damnare, & reum conuictum, confessumq̃ quit absoluere? neutrum quidem, indulgere quamuis & remittere queat, si cõmunitati nõ officiat. Num alia quàm statuta pœna damnare potest? non nisi æquitate suadente. Num iniusta uectigalia, & onera quit imponere? tyrannidis est hoc. Num leges pro uoluntate tollere, & alias promulgare potest, ad suam præcipue utilitatem? non nisi cõmuni manifesta utilitate. Num munera & honores pro uoluntate etiam indignis distribuere potest?

D B. Aquinas, Iniusta lex est, inquit, quãdo non distribuit æque onera, uel honores ad bonum cõmune. Interest enim Reip. ne à nõ idoneis administretur: imò tyranni proprium est bonos & graues uiros, indignis præpositis, inhonoratos habere, nec quicq̃ ægrius tolerat, q̃ ab immeritis non solũ superari in honoribus, uerum etiam æquari: quæ quidẽ ut monstruosa res est, sic etiã pernicioſa, propter quam seditiones et tumultus sæpe in populis. Num sine causa in carcerem conijcere potest, ac etiam torquere sine iudicijs? Hæc facti sunt, non iuris: iniurius quippe nulli esse debet princeps. Quid si se conscium, aut sibi nota esse signa asseueret? Multæ profecto fidei principis uox est; cauendũ tamen est, ne defensiõis facultas reis propterea auferatur. Num nouos magistratus, & nouam Reip. formam potest inducere? cedo, si è Repub. fiat. Attamen non obscura inter sapientes disceptatio est, an mutata forma reipublicæ, idem sit populus & principatus idem? Num furti, occisi, falsi, adulterij, & id genus reliquis teneatur? si furatur, si latrocinatur, si occidit, si adulteratur, nihilominus fur, latro, homicida, adulter erit; atqui propter dignitatem grauius peccat. Tenetur autem illa saltem diuina, non occides, non furaberis. & illa, quod tibi non uis, alij ne feceris. & forte sua ipsius (ut ille dixit) patére legem quam tulisti; etenim ueri principis est, nihil præcipere, quod non sibi prius imperarit, & quod alijs prohibet sibi licere non credat, nec ad rem quod impune sibi solet cedere, quoniam hoc uis est, non ius: de iure enim nos loquimur.

l. ut gradatim. §. i. de munc. et honor.

Cle. pastoralis. de re iudi.

C. iustũ. ix. dist. optima glo. in l. penul. ff. de hæredi. instit.

Quibus ergo legibus solutus est princeps? solennium manifestum est ex l. ex imperfecto. C. de testamentis, ubi Diuus Alexander aperte rescripsit non solutũ legibus iustitiæ, & ideo ex imperfecto testamento capere non posse, sed solenitũ legibus, hoc est, quod non obligatur testando ad testamentariã obseruationem, neq̃ iudicando ad iudiciariam, neq̃ statuendo ad legitimã & similia. Sunt tamen quædã leges, quæ alijs omnino dicuntur, ut nequis cum telo incedat, nequis aleam ludat, ne noctu eatur, ne purpura uestiatur, & huiusmodi innumerabilibus: & nihilominus his ipsis suppositus est, in eo quod nõ potest sine iusta causa alia quàm in dicta

A in dicta à se mulctare pœna. Cicero inter cætera accusauit C. Ver. quod Prætor urba. ex edicto suo plerunq̃ ius non dixerat. Et in summa, omnibus illis solutus non est legibus, quibus à se non seruatis respublica lædítur aut honestas: lædítur aũt Resp. etiam si exigua eius pars lædítur ciuis aliquis. Plato, Aristoteles, Aquinas. Et si uerum amamus pluribus et arctioribus tenetur Princeps legibus quàm priuatus aliquis. Sed hæc pars ad diuine humaneq̃ philosophantes pertinet.

Plus sibi cauere debet, inquit Acur. in l. pe. de hære. instit.

Sunt quidam uerborum aucupes, qui dicunt scriptum conuenire, non autem scriptũ oportere Principem legibus uiuere, quasi aliud Principem deceat, aliud oporteat. Etenim stultissimum est æstimare, ualere plus debeat necessitas apud Principem, quàm honestas: sicui turpe est ab honesto discedere, Principi procul dubio turpissimum. & ut uitium fugiendum, honestas appetenda, sic nihil uere honestum est, quod facere non oporteat, quod licet per se pateat, coniunctione tamen plurium legum patet apertius. Pau. de leg. i. ex imperfecto testamento legata & fidei cõmissa Imperatorem capere, uerendum est. Diuus Alexander: Ex imperfecto testamento nec imperatorem uendicare posse sæpe constitutum est. Ecce quod Paul. respondit uerecundũ esse, Diuus Alexander rescripsit fieri non posse. Vtroq̃ uero elegãtius Papinianus his uerbis: Nam quæ facta lædũt pietatem, æstimationem, uerecundiam nostram, nec facere nos posse credendum est. Rursus idem Alexander: Nihil tam proprium imperij est quàm legibus uiuere: ergo improprium & alienum est ab imperio, non legibus uiuere. Imperatoriam maiestatem legibus armatã esse oportere Iustinia in. i. instit. Blandiuntur interdũ nobis Principes dum se iactitant solutos legibus, & legibus se subijcere uelle, quasi benignitatis sit, non necessitatis tyrannidem non exercere. Esto lege ciuili

l. filius. de cond. institut.

Cy. et Bald. in l. digna uox. C. de legi.

B ri causa, & ideo in regulis iuris scriptum est, non omne quod licet, honestum est. Apostolus: Si omnia licent, non omnia expediunt. Custos itaq̃ non uiolator legum Princeps esse debet: qui diuersum loquuntur, aut principibus adulantur, aut credunt propter principes à Deo homines factos. At uero uerius est adinuentos atq̃ institutos principes fuisse, ut cõmodis prospiciant populorũ. Quod cum non lateret diuinum Gregorium se Christianis præpositum, ut prodesset, scriptis suis haud semel testatus est, seq̃ seruum seruorum Dei nuncupauit, scripsitq̃ primus, quem cæteri post eum Pontifices, uti in hoc instituto, in reliquis utinam sic actionibus æmulati essent.

Hoc istud redolebant Hadri. VI. Pont. Max. uerba quæ suauiter locutus est nobis, qui pro populo Romano pedes eius, ut moris est, osculatum iuimus congratulatumq̃ de eius electione, prospera nauigatione, feliciq̃ in urbem ingressu, summa omnium lætitia, & post alia multa exposita, tum sanctitas sua nostris dictis memoriter ac hilari fronte collaudatis, grauissimam responsionem clausit his uerbis: Bono animo sitis. Princeps qui aliud quærit supra principatus honorem, quiq̃ haud solam populorum utilitatem quærit, nõ Princeps est, sed Tyrannus. Tum perlepide addidit: Os meum paucis pascitur, & corpus tegitur, quicquid supererit ex pontificijs redditibus, in Christianorum commoda effundetur.

Quomodo ergo Princeps supra leges est? sine dubio est, ubicunq̃ iusta causa aut æquitas exigit de legis rigore remitti, aut de lenitate digredi. Imperator Iustinianus in Senatu sic cõcionatus est: Imperialem fortunã rebus humanis Deus præposuit, ut possit omnia quæ nouiter cõtingunt et emendare & cõponere, & modis & regulis cõpetentibus tradere. Nota, nota illa uerba, modis & regulis cõpetentibus, non dixit uoluntarijs: in quo ergo est ista tam cantata plenitudo potestatis? Aduerte animũ quod plenitudo potestatis est ad bonũ et non ad malũ & licentiã, ad implementũ iustitiæ & non iniquitatis, alioquin dicenda est plenitudo

C tempestatis. Ita eleganter Cardinalis in cle. pastoralis. de re iudi. & latius in utrãq; partem glo. Io. mon. in extrauaganti Bonifacij VIII. rem non nouam. & Socinus fil. cõsi. clxiij. col. ix. & x. probat ea ratione, ne plenitudo potestatis causa, et inscripsit iniquitatis. Si pleniorem tractatum circa hæc ista desiderat aliquis, legat libros de Princ. quos ad Leonem X. scripsi, & maxime iij. v. & vi.

DE CONSTI▸ PRIN▸

VLPIANVS.

Quod principi placuit, legis habet uigorem, utpote lege Regia quæ de eius imperio lata est, populus ei & in eum, omne imperium suum, & potestatem concessit.

Imperium. Imperatores.

Imperium, foris circa rem militarem intelligo. Nam exercituũ duces, maiores nostri, Imperatores nominabant, ab imperando exercitui, & omnia alia ad bellum necessaria.

. licet de elect.

POTESTATEM, foris & intus iurisditionẽ, ex præpositis Vlpiani uerbis manifeste colligitur, per solã electionem nullũ imperiũ electo quæri, & per hoc neq; ius constituendi, nisi à populo per legem nominatim decernatur. Non idem in Papa, qui mox ut electus est, plenam habet clauiũ potestatem. Ratio, quod Papæ potestas à solo Deo est, & non iure eligentiũ, quorũ magis nominatio, siue declaratio quædam est personæ, in qua papalis resideat autoritas. Imperatoris autem potestas à populo Romano fuit, & talis qualem populus sciuit, & idcirco electo principe nisi per legem decernatur potestas, princeps nullius imperij est, ut hic liquet & Pomponij de orig. iur. his uerbis: Cõstituto principe datũ est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset. Quæ intelligo de principe olim Romano, non aũt hodierno, quoniam mutata est forma eligendi ab illa ueteri, de quo tamen articulo inter doctores antiquos etiam uariatũ legimus. Iacobus de Arena publice disputauit, cuius adhuc extat pulchra disputatio. Perspicuũ ergo est ueluti omne suum imperiũ in arbitrio populi fuit cõferre, sic in eiusdem populi arbitrio fuisse non omne, sed diminutũ conferre, & illis cõditionibus, quæ populo placuissent, nec aliter principatus iniri, geriue potuisset: & ꝓpterea latere nõ debet quod non una pro omnibus futuris principibus, lex regia ab initio lata fuit (ut rerum imperiti arbitrantur) sed sua cuiq; principi certis conditionibus, adeò quod quibusdam maior potestas, quibusdã minor tributa fuit. Nam ante Vespasianum qui fuit decimus à dictatore Cæsare, ix. ab Augusto primo acclamato principe, nullus unq; omnibus legibus solutus fuit, quinimo multa, lege Regia, eos facere oportebat. Liquidò patent hæc post historias, ex ærea tabula, quæ in basilica Lateranẽ. adhuc pendet, quæ est ultima tabula legis Regiæ de Imperio Vespasiani, cuius uerba cum interpretatione qui desiderat, legat ultimũ librum meũ de Principatu. & idcirco uero simile est Vlpianum loqui de lege Regia Alexandri Mammeæ, cuius protutor & magnus consiliarius fuit, qui tam iustus & temperatus fuit, quod meruit legibus solui, quoniã sibiꝑsi lex erat. Lex itaq; Regia est lex populi, per quam decernitur imperium, continens conditiones, quibus principatus ineundus, gerendusq; est: dicta Regia quod per eam ius regnandi defertur.

D

Vt c. uenerabilem. de elec. & cle. i. de iureiuran. Cy. in l. bene à Zenone. C. de quad. præ.

Lex Regia.

Solent Cardinales in conclaui quasdam inter se leges scribere futuro Pontifici, quas mox electus iterum approbat, & seruare promittit: nunquid tales conuentiones lex Regia dici possint? & puto non posse, quoniam per eas non defertur pontificia gubernatio, sicuti per legẽ Regiam regia gubernatio. Ratio paulo ante

A ante dicta fuit, & ideo sicut cœtus Cardinalium Pontificem eligendo, nihil de suo confert, neq; leges eligendo imponere potest, simpliciter profecto eligi, simpliciter recipi Papatus debet. Quid si iuratum fuit, & ut pleruncq; solet cum execratione? certe qui sic iurat, Deo iurat. Sacri theologi huiusmodi iusiurandũ promissorum & per execrationem appellant, quod secundum Canonistas parum differt à uoto, et fortè ad ea obligat, que citra clauiũ ac salutis detrimentũ seruari possunt.

Quid si promissa respiciant humanam duntaxat potestatem, quam secularem dicunt? subsisto, quia Papa utrunq; gladium à Deo habet, licet modestiæ sit in ua gina cõtinere: nihilominus ueluti non à Cardinalibus id accepit, ita nec ab eis lex dici potest. Verum quatenus promissa non sint contra publicam utilitatem, & iurata sunt, fidem Deo autore datã fallere, non leue est: si uero promissa utilia sunt fortius si promissa, diligentius si iurata. Et obserua, paria esse habere ius constituendi, & habere summũ imperium ac potestatem, ita quod eo ipso datur imperiũ ac potestas, intelligitur ius constituendi datum.

Facit lex. i. §. penul. de offi. præfec. præto. Bald. hic pulchre multa scribit.

Principatus. Dominatus.

L. familiæ. de uerbo. sig.

Quod principi placuit, legis habet uigorem.

Pomponius principis constitutionẽ pro lege seruari meminit. Quare nõ dixit lex est? quoniã populi Romani erat legem ferre, quod sibi reseruauit, licet eandẽ uim habere princ. placitum uoluerit, quam lex populi habebat, non tamen quod lex esset, dictaq; cõstitutio ad legis differentiam: & quoniam plus est legem esse, quam pro lege seruari, uti plus est ciuem esse, quàm pro ciue haberi, sic potior erat lex populi quàm principis constitutio, ex quibus concludi posse reor, si unũ constituisset princeps, & diuersum populus statuisset, prævaluisset lex populi:

B neq; mirum, quia populi minister princeps est. minimeq; nouum plus ualere quod ab uniuerso populo fit, quàm quod à parte: pars populi quidẽ est princeps.

Quod principi placuit.

De quo placito loquitur Vlpianus? utrum de licentioso an non licentioso? Hoc quæsitum haud multum distat ab illo, utrum populus imperium & potestatem in Principem tanquam malum uirum, an tanquam bonũ uirum contulit? & utiq; necesse est fateamur, ut in bonum uirum collatum, pariter necesse est principem placitis boni uiri utatur, & non aliter quàm ipsemet in seipsum populus uteretur, exerceret'q;. Idem ait, omne suum imperium ac potestatem concessit &c. Per hæc uerba cõmunis error irrepsit atq; inualuit, populum Romanum nihil sibi reseruasse, & in dominum assumpsisse principem, secq; illi uti mancipium subdidisse: qui hæc dicunt nesciunt pugnare inter se dominationem & principatum, & domini uocem semper in urbe infensissimam, principis uero placidam, iucundam. Plinius Secundus in panegyrico ad Traianum, Sedemq; principis obtinet, ne sit domino locus. & de Diuo Nerua: Non enim seruulis suis dominum, sed principem ciuibus daturus. hæc Secundus. & ipsamet uox Principis indicat, inter pares esse principatus, uti princeps Apostolorum, princeps Senatus, inter Senatores primus, qui ætate, uel autoritate præstet: princeps ciuitatis, primus inter ciues, & ciuium appellatione continetur, sicut princeps familiæ appellatione familiæ comprehenditur. Item nesciunt ll. qui nesciunt Senatum sub principibus ius facere potuisse ac fecisse: similiter populum uniuersum suas leges, & plebem sua scita. Pleni sunt Digestorum libri huiusmodi scitis. Si post principes ius constituere potuit totus populus, item Senatus solus, & plebs sola, quomodo dicũt populum Romanum se abdicasse omni imperio & potestate? hic error manifestus est ex Pandectis ipsis.

C Omne ſuum imperium ac poteſtatem.

Quale fuit hoc ſuum populi imperium? nunquid dominicum? nequaquam. Si populus in ſeipſum dominicum imperium haberet, utiq; ſuiipſius ſeruus eſſet & dominus, quod natura non patitur: ergo aliud quàm dominicum imperium conceſſiſſe oportet. Igitur hæc uerba, omne ſuum, accipienda ſunt, ut quicquid poſſet populus ſtatuere & facere per ſe & omnes ſuos magiſtratus, idē poſſet & princeps ſolus; & ſi dixeris, iſto modo æqualem poteſtatem cum populo habuiſſet, & per hoc non ſuperior fuiſſet princeps, quia par in parem nō habet imperium. Facit mirū uideri hoc rerū inſcitia: plus aſſero, principem uniuerſo populo fuiſſe inferiorem, quia populi miniſter, populi perſonam ac uices gerens: ſingulis uero ſuperior: de uero loquor principe, non tyranno. Dicant quæſo, ſi Imperatores omnium domini erant, quare non dedignabantur conſulatus petere, & ante tribunal Conſſ. ſtare, & in leges iurare? ſic inibantur magiſtratus. Indecorū ſanè uideri debuit inferiores honores appetere. In monumentis ueterū paſſim leguntur inſcriptiones huiuſmodi: Imp. Cæſar, Auguſtus, Tra. Conſ. Pont. Max. Trib. P. & aduerte animum, ut in urbe diuerſi magiſtratus, ſic diuerſæ poteſtates & adminiſtrationes. Principis alia munia erant, alia Conſſ. alia Pontificū, alia Trib. pleb. ut in eodem corpore uaria membra non eundem actum agentia. Iure principatus non poterant agi, quæ aliorum magiſtratuum erant: & ſine eorum omniū interuentu, multa decerni non poterant. Princeps tyrannidi ſtudens, ut omnia ad ſe traheret, utiq; ſolus omnia eſſet, & poſſet, procurabat omnes alias poteſtates in ſe ſolum conferri & titulos, nec erubeſcebat in campum candidatus deſcendere, ubi nullus ſuffragijs non iuuare audebat, & hoc pacto omne ius populi, quod diuiſum in plures magiſtratus erat, adminiſtrandum conſequebatur. id eſt, tantam poD teſtatem & autoritatem ipſe ſolus, quantam omnes alij ſimul iuncti obtinebant, quod ipſis titulis ſuis palam omnibus faciebat. Ex quibus manifeſtum ſit concluſiones falſas eſſe (ſunt utiq; multæ & magni momenti) quas doctores colligunt ex hoc quod P.R. omne imperium & poteſtatem ſuam in Prin. contulerit.

Facit l. fi. C. de. ll.

VLPIANVS.

In rebus nouis conſtituendis, euidens utilitas eſſe debet, ut recedatur ab eo iure, quod diu æquum uiſum fuit.

Vis horum uerborū à doctoribus non conſideratur, quæ quidem magna eſt: declarat quanta principis in conſtituendo ſit autoritas. Et obſerua quod loquitur de conſtituendis à principe, ut titulus arguit, alioquin inepte poſita hic eſſet hæc Lex, cuius uerus ſenſus eſt: Principem non poſſe ueteres iuſtas leges abrogare, & nouas conſtituere, ſine euidenti populorū utilitate. Euidens ait, quod non uerbis adumbrata, ſed quod omnibus liquidò palam pateat. Concordat imò fortius Aquinas, hoc ſolum, inquit, eſſe debet in mutandis legibus, ut maxima & euidentiſſima utilitas ex nouo ſtatuto proueniat. i. ij. q. ix. ar. i. & ij. neq; mirum, quoniā princeps non niſi iuſtas leges poteſt condere. Iuſtitia pendet à publica utilitate, cuius gratia princeps eſt, & idcirco ſi tenetur iuſtas ferre, conſequens fit, iuſte poſitas, ſine iuſtiori cauſa tollere ne poſſit, quia cōtra publicā utilitatem eſſet, ut hic liquet. Diſpiciamus utrum in nouandis legibus præſumendū ſit principem iuſta cauſa moueri: tametſi pro principe uulgaris præſumptio ſit, ut q̄cquid agit, iuſte agat. Verū quia Vlp. ait, euidēs eſſe debet in abrogādis iuſtis legib⁹: & Aquinas maximam & euidentiſſimam exigit utilitatem, puto non ſufficere uulgarem illam præſumptionem; neq; iniuria, ſi in abrogandis iuſtis legibus non præſumitur pro principe,

Cy. Bar. Bal. et docto. in l. fi. C. ſi. contra ius uel uti. pu. et l. reſcripta. de pr. imp. off.

A principe, quia iuſtitia antiquæ legis repugnat: unde conflatur dogma, Quando factum principis eſt contra publicam utilitatem, aut æquitatem, ceſſat pro eo præſumptio: & in hoc hæc lex eſt notabilis. Similiter in ijs qui iuris diuini ſi diſpenſatur cauſa non præſumitur. Abbas in c. quæ in eccleſiarū. de conſti. & Feli. li. col. Pet. conſilio. cccviij. niſi liber. Rurſus idem quando Princ. uellet ire contra propriam cōuentionem. idem Abbas ibidem. Inſuper Feli. col. xliij. ſcribit, q̄d cauſa in principe præſumatur non iure expreſſim, ſed ſola nititur autoritate: quod ſi uerum eſſet, ſequeretur quod omnis principis diſpoſitio contra ius diuinum & naturale ualida foret, quia raro eueniat ad ſaluandum actum non poſſit aliqua iuſta cauſa imaginari, & tamen poſſibile eſt quod illa cauſa imaginata uera non ſit. Concludit ergo quod cauſa ſit apparens uel expreſſe hic Fel.

DE STATV HOMINVM.

PAVLVS.

Qui in utero eſt, perinde ac ſi in rebus humanis eſſet, cuſtoditur quoties de commodis ipſius partus quæritur.

Non illepide quæri poteſt, Vtrum qui in utero eſt, iure fictionis, an alia ratione inter natos numeretur? Bar. exiſtimat fingi natum, in quod oēs ferè inclinare uidentur, excepto Imol. & Sozino fil. qui non fingi, ſed prærogatiua quadam inter natos connumerari putant: quibus accedo, illa in primis ratione, quod fiB ctio non debet plus ualere quàm ueritas: ſed qui uere naſcitur, ad utranq; fortunam naſcitur, ſcilicet ad commoda pariter & incommoda: eodem modo eum qui ficte naſcitur, ad utranq; fortunam natum haberi conuenit. Fictio enim imitatur naturam, & contra naturam ſtare non poteſt: ſed naſci quem ad commoda tantū, eſt contra naturæ inſtitutum, ergo nec hic fingi poteſt.

in repe. l. ſi is qui de uſucapi.

L. adoptio. de adopti.

Et quod fauore prærogatiuæ hoc ei indultum ſit Paul. Iurecon. ſic docet: Antiqui libero uentri ita proſpexerunt, ut in tempus naſcendi omnia ei iura integra reſeruarent, ſicut apparet in iure hæreditario &c. Ecce dicit proſpectum, non dicit fictum: & in tempus naſcendi reſeruata iura, quæ non reſeruarentur, ſi natus fingeretur. Et hoc idem ſentit Baldus in d. l. qui in. Et ut clarius liqueat, pone, SIT LEX, Scholares tractentur ut ciues. ITEM ALIA LEX, Doctores ſint ciues. In primo caſu Bart. tradit ſcholarium fauore factam legem, & ideo oneribus non grauandos. In ſecundo caſu Pet. & Bal. ad onera pariter & honores doctores uocari. Caſtreñ. nimirum, inquit, quia lex non facit ciuem eum quem uult tractari ut ciuem, & eſt quædam diſpenſatio, quæ quò ad quædam fieri poteſt. At ubi lex ciuem facit, ad onera & honores hoc facit: quia non poteſt eſſe, inquit, in duplici ſtatu contrario, ut ſit ciuis & non ciuis, ut ſit ſeruus & liber, legitimus & illegitimus, quæ omnia noſtrā opinionem confirmant.

L. In l. antiqui. ſi pars hære. pe.

PAVLVS.

Septimo menſe naſci perfectum partum iam receptum eſt, propter autoritatem ſapientiſſimi uiri Hippocratis.

Ecce quomodo nudæ Hippocratis autoritati acquieuit antiquitas. et per hanc legem in commentarijs ad §. reſponſa prudentum, defendi ualidiſſimum eſſe in iure argumentum ab autoritate, ubi lex & ratio naturalis deficit, & ſapientis dicto ſtan-

C cto ſtandum, alioquin non eſſet differentia inter ſapientem & peritum, de quo ibi pleniſſime tractaui.

Nec prætereundus Accurſij error hic dicentis, iuſtum partum â ſeptimo uſq; x. menſem finitum, & non ultra naſci. In quem errorem lapſi omnes uidentur, non animaduertentes in l. Gallus eſſe textum apertum, iuſtum partum etiam xi. menſe naſci: fugit eos differentia inter x. menſes mortis, & x. menſes cõceptus. cætera in l. Gallus explicaui, qui error nullo pacto ferendus eſt, quoniam in partus ac muliebris pudoris uergit non leue detrimentum.

DE IIS QVI SVNT SVI VEL ALIEN▸ IVR▸

VLPIANVS.

Filium eum definimus, qui ex uiro & uxore eius naſcitur: ſed ſi fingamus abfuiſſe maritum, uerbi gratia, poſt decennium reuerſum, animaduiſſe in domo ſua, placet nobis Iuliani ſententia, hunc non eſſe mariti filiũ. Non tamen ferendum, Iulianus ait, eum qui cũ uxore ſua aſſidue moratus, noluit filium agnoſcere quaſi non ſuum. Sed mihi uidetur quod et Scæuola probat, ſi conſtat maritũ aliquandiu cum uxore non concubuiſſe, infirmitate interueniente, uel alia cauſa, uel ſi ea ualitudine paterfamiliâs fuit ut generare non poſſet, hunc qui in domo natus eſt (licet uicinis ſcientibus) filium non eſſe.

D Bar. totum ſuum ſummarium claudit uerbo naſcitur, ſcilicet ut is legitimus ſit, qui ex uiro & uxore eius naſcitur, & conſtante matrimonio naſcitur, & ex cohabitantibus naſcitur, & ad matrimonium (ut eius uerbis utar) contrahendum & generandum habilibus. hæc Bar. melius uerbo concipitur, clauderentur. De illo quod coniuges ſint tales, quod inter eos contrahi matrimoniũ poſſit, nihil in hac lege, & quod ex cohabitantibus coniugibus ac conſtante matrimonio naſcatur, quod uerum ſi eſſet, poſthumus non naſceretur ſuus, quia ſoluto matrimonio naſcitur: & qui patre, poſt grauidam coniugem, peregre agente naſcitur, filius non foret. At Scæuola mulierem grauidam & à marito repudiatam, & abſente eo eni-
in l. fi. de prob. xam, legitimum marito peperiſſe reſpondit.

VLPIANVS.

Filum eum definimus, qui ex uiro & uxore eius naſcitur.

Hæc pleniſſima eſt definitio, cui neq; addi neque adimi quid poteſt. Verum quia ſuapte natura probatu impoſſibile eſt, quem uero ex marito uatũ, & interdum à marito negatur ex ſe natus, ſapientes cenſuerunt in his ſpeciebus & alijs quæ probatu difficiles ſunt, ueriſimilitudinem ſequendã, & quod uero proximũ eſt, pro ueritate habendum. Si de ſtatu ergo ſit controuerſia, exprimitur hic una regula, & tres contrariæ ſubijciuntur exceptiones, quæ coniecturatæ & obliquæ concludunt: & ut non uere probari poteſt ex marito natus, ita ex contrario, nec uere probari poteſt ex marito nõ natus, ſed per ſyllogiſmum utraq; ſit probatio, & fortior præſumptio uincit, & illa fortior eſt quæ magis neceſſariò docet.

Vt l. ſi uicinis C. de nup. Regulare itaq; eſt ex Iuliani ſententia, qui in domo mariti ex eius uxore quæ cum eo manſit naſcitur, uicinis ſcientibus, coniectura mariti ſit filius. Et hæc plena eſt probatio: & idcirco Iulianus reſpondit, non ferendum eum qui cum uxore ſua aſſidue commoratus eſt, ſi nolit domi ſuæ natum agnoſcere; & uerbum aſſi-
due hic

A due hic pro frequenter Baldus recte accipit. Hæc præſumptio quæ ex domi nato ducitur, ſi doceatur maritũ longo tempore abfuiſſe, & redeuntem inueniſſe annículum, aut uxorem prægnantem, infringitur. Et obſerua non ocioſe annículum dictum de illo marito, qui poſt decennium rediit. Sed ſi reperiſſet natum intra decem menſes ſuæ profectionis, cogeretur agnoſcere. *L. i. §. ſi is quẽ longo. de lib. agno. Arg. l. inteſtat. de ſuis et legi. et l. gallus.*

Item præſumptio quæ ex contubernio coniugali trahitur, ſi conſtat maritum cum uxore ſua non concubuiſſe, tollitur. Item ſi marítus eius ualetudinis fuiſſet quod generare nequiuiſſet. Et nota eos qui generare non poſſunt, ualetudinarios haberi poſſe. Confert quod quæ ita arcta eſt, ut cognoſci non ualeat, non ſana definitur. Propter hoc enim quod hominis corpus ad officium generandi inutile redditur, morboſi definitione contineri poſſe autumo. Regula ergo ſit, is ex uiro & uxore eius natus creditur, qui in mariti domo uicinis ſcientibus naſcitur. Fallit ſi marito peregre agente concipitur. Item ſi maritus ægritudine uel alia cauſa coire non potuit. Idem ſi generandi uim maritus non habuit, quæ plene probanda ſunt. *L. quæritur. §. mulierem. de ædil. edi. L. i. §. ſciendũ. de ædil. edi.*

Si conſtat &c. Vlpianus ait, alioquin ſufficit liquere in domo mariti, teſtimonio uicinorum natum eſſe.

Ex uiro & uxore, ergo qui non ex uiro & uxore naſcitur non eſt filius: & propterea baſis huius definitionis eſt iuſtum matrimonium: unde fit naturales & alios extra maritalem torum natos non eſſe filios, quod q; hæc uox filij ſimpliciter dicta de legitimo & naturali eſt intelligenda, & uerba in potiori ſignificatu accipienda. Cy. & Bald. Hinc item efficitur nepotes non eſſe filios. Item naturales non eſſe de domo, ſiue de ſtirpe, neq; habere inſignia: & qui promittit nemínem de domo ſua nociturum, ſi noceat alius quàm legitimus, ſtipulatio non com
B mittitur. Dy. in l. cum pater. §. mater. de le. ij. Et emphitheoſis conceſſa Titio & filijs ad naturales non pertinet. Idem Dy. in l. Lucius. §. Dame. de le. ij. Et præſtat argumentum de priuilegio conceſſo, ſi filios habuerit, non prodeſſe naturales. Baldus hic, & ſtatutum, ex uiro & uxore natus ſuccedat. Legitimatus per ſequens matrimonium non ſuccedit, quia non erãt partus tempore coniuges.

Idem ſi lex dicat de matrimonio natus, notatur in c. innotuit. de elect. Gofredus in ſumma de fil. presb. & Bal. hic.

DE SENATORIBVS▸

Quare non ſcriptus eſt titulus, de officio Senatorũ, ſicut de off. Conſſ. & aliorum ſequentium? Reſpondeo, quia non eſt Magiſtratus, & idcirco Pomponius ſupra de Origine iuris, inter alios magiſtratus non connumerat. Eſt enim ordinis & dignitatis. Nam Romulus in conſilium ſuum centum ſeniores po- *Senatores.* puli adſciuit, quos Senatores & patres appellauit, à quibus proles poſtea pa- *Patres cõſcr.* tritia. Tarquinius Priſcus alios centum adiecit, quos Liuius minorum gentium dictos meminit, Patres q; conſcripti tunc primum cœpti nominari. Cenſores poſtea alios multos adiunxerunt, ac Dictatores, qui ad hoc ipſum ſæpe creati feruntur. Diuus poſtea Auguſtus cum inueniſſet ſupra mille incelebris turbæ Senatores, reiectis indignis ad priſtinum ſplendorem redegit. Neque idem ſequentibus temporibus ſemper numerus. Fallitur ergo Accurſius, qui ubiq; aſſe uerat Centumuirale iudicium fuiſſe, centum Senatorum. Nam xxx. Tribus *Centumuirale* Romæ erant, & ex ſingulis tres legebantur iudices, adeò quod c. & v. ſele- *iudicium.* *Patritij.*

C ctorum uirorum numerum complebant, commodioris tamen dictionis causa Centumuiri & Centumuirale iudicium dici usurpatum est. De quibus autem causis ius dicebant, Cicero memorat libro de Oratore. Præterea Vlpianus ueram tradit Senatorum definitionem, claram, & imperito cuiq; obuiam, quam Accursius & Accursiani ferè omnes non intellexerunt.

VLPIANVS.

Senatores sunt, inquit, qui in Senatu sententiam dicere possunt.

Sententiam dicere.

Acurs. glossula interlineari, id est recitando ait: Sententiam in Senatu dicere, pro pronunciare de causa intellexit: ignarus non aliud fuisse sententiam in Senatu dicere quàm in consilio Senatus quid sentiret explicare, de eo quod in consulationem positum erat, & à consultando S. C. dictum.

VLPIANVS.

Consulari fœminæ utiq; consularem uirum præferendum nemo ambigit, sed præfectorius an consulari fœminæ præferatur uidendū est: & puto præferri, quia maior dignitas est in sexu uirili.

In corpore Iuris forte non est textus clarior, neque structura extricatior, neque uerbis minus ambiguus, & tamen Bar. sic interpretatur summando: Vir in dignitate positus, præfertur in dignitate uxori, & quandoq; bonus dormitat
D Homerus. Hic de marito & uxore nullum uerbum, & stultum fuisset dubitare,
L. fœminæ. infra eod. an maritus humilis quantumuis conditionis, præferri uxori debeat. Vtiq; Senatoris filia plebeio si nupserit, fit plebeia, & consularis desinit esse consularis. Monstruosa res esset, maritum in honore cedere uxori. Apostolus: Subdita sit uiro uxor. Verus itaq; sensus talis meo iudicio est: Sexus uirilis in tantum præstat fœmineo, quod mares paris aut inferioris dignitatis præferuntur fœminis, maioris etiam dignitatis. h. uere. d.

Non ignorabatur dignitas præfectoria quin cederet consulari, sed sexus discrimina fecerunt quæstionem: & admonendi sumus quod dignitatis appellatio antiquitus erat, non ut à Canoni. definitur, qui administrationem esse dicunt cum iurisdictione. Antiquitus dignitates potius in priuatis personis, & ideo mulieribus communes erant, ueteriq; instituto magistratus ipsi deferebant dignitates, id est, finitis honoribus remanebant dignitates, ut qui consul fuerat, consularis pepetuò esset, ex præfectura præfectorius, ex prætura prætorius, ex quæstura, quæstorius, & sic de reliquis. Consularis itaque uir qui consulatum gesserat, omnes alios ciues, qui uel non fuerunt, uel post se consules fuerunt, in dignitate præibat, adeò quod si ipse iterum factus esset consul cum eo qui antea non extiterat, prior fasces sumebat, licet collega ætate uenerabilior, aut natalibus nobilior esset. Cornelius Tacitus libro tertio: Atteio Capitoni Augu. consulatum accelerauit, ut Labeonem Antistiū his de artibus præcellentem dignatione eius magistratus anteiret: & eius præcellentiæ erant dignitates, cuius fuerant honores, id est ex maioribus magistratibus maiores, ex minoribus inferiores dignitates. Mulieres autem maritæ eiusdem dignitatis erant, cuius earum uiri.

Archi. c. i. de const. lib. VI. Doct. in c. de multa. de præben. Anchara. in cle. si dignitate. eodē titulo.

L. i. de albo scr.

Hinc orta inter uirum præfectorium & mulierem consularem de præcedentibus

A tia controuersia. Pro muliere erat quod consularis dignitas maior est præfectoria. Ex altera parte dicebatur, in sexu uirili dignitatem ita præualere, quod maior dignitas in mulieribus cedit uiris inferioris dignitatis. Minor ergo dignitas in uiris honorificentior esse conuenit maioribus dignitatibus mulierum. & in his hæc lex est ualde notabilis. Et aduerte quod hæc quæstio non potuit esse inter maritum præfectorium & uxorem consularem, ut Bartolus male credidit, quia si erant coniuges non poterant esse diuersæ dignitatis: & ideo uxor iam facta fuisset præfectoria, & diuinatio esset quod beneficio principis remansisset consularis. Atqui talis impetratio inter impossibilia computatur.

Vlpianus ait: Et puto præferri, quia maior dignitas est in sexu uirili.

Soluamus horum uerborum ambiguitatem. Si intelligeremus ideo præferri, quia dignior est sexus uirilis, in quod inclinat Accursius, dicens præferendum privilegio sexus, ut l. in multis, consequens fieret ut non solum uir præfectorius, sed quisquis alius uirilis sexus etiam sine dignitate præferri deberet: stulteq; tantum Vlpianus dubitasset de uiro præfectorio, si alij dignitatum expertes præferendi forent, non ob aliud nisi quod uirilis sexus essent. Et propterea accipienda hæc uerba arbitror, quia maior est in sexu uirili dignitas scilicet præfectoria, quàm in muliebri consularis. & hic sine lite sensus est.

Dispiciamus de quo præfectorio loquitur Vlpianus, utrum de eo qui præfecturam gessit prætorij Cæsarei (quæ primum locum tenebat post consulatum) an de eo qui urbicam præfecturam administrauit, quæ secundum locum obtinebat, ut ex ordine titulorum hic apparet? Subsisto, quoniam ex utraq; præfectura
B magna quæritur dignitas, quamuis uerba de potiori soleant intelligi, nihilominus quia Vlpianus non distinxit, neque ego audeo distinguere.

Quid si prætorius uir sit qui præfectorijs proximus & de maioribus est dignitatibus? exempla plus æquo non arctant, & ideo non male fortassis idem etiam de reliquis maioribus dignitatibus dicendum. Illud tamen mihi persuadeo, uirū prætoriū mulieri præfectoriæ præferendum, sicuti præfectorius mulierem consularem præcedit. Quid de uiris plebeiæ dignitatis, an cedent consulari fœminæ? puto cedere. Multum me mouet quod Vlpianus dubitauit de maioribus dignitatibus, et consulari proximioribus, quæ omnia sæpe usui esse poterunt, ubi aliud noui mores noninduxerunt.

Accursius quærit de qua prælatione hic agitur, & quosdam enumerat casus, quos nec probo nec improbo. Illud tamen indubium apud me est, de præcedentia Vlpianum hic loqui.

Vltimo idem Accursius hic unam conficit regulam, scilicet quod in generali sermone loquentis persona non continetur. Bar. & Docto. late examinant.

Mihi uero hæc regula nimis fallax esse uidetur propter uarias & multas exceptiones quas patitur, adeò quod in angustissimum angulum dispungitur, quod à regulis est alienum. Vtrum autem loquentis persona comprehendatur, pendere plus arbitror primum à subiecta materia: & recte idcirco Pet. & Cynus putant inspiciendam naturam contractus. Deinde ab eo quod est uerisimilius, ut dicimus in obligatione generali non uenire, quod quis specialiter non promisisset. Et in quæstione Bar. promitto tibi commodare domum meam, contra quoscunque non includitur persona, inquit, promitentis. Concedo, uerumtamen in causa non est generalis sermo, sed quia non est uerisimile contra se promisisset. Idem statuendum arbitror in eo qui arma promisit, aut testimonium

L. i. de reg. iur. et Dy. in rubrica eiusdem tituli libro sexto.

C dicere aduocatus'ue adesse, & his similia, & non solum receptam promittentis personam autumo, uerumetiam omnes alios, quos charos habet tuericp debet, uxorem, liberos, parentes, fratres, agnatos, pupillos & cæteros quibus officium debetur, quibus'ue illata contumelia nos afficit. Plus sentio si nominatim promisisset contra se & alios, quos debet tueri, contra bonos mores inualide promisisse. Depositi apud me arma aut magnam pecuniam, & promisi ad nutum restituere contra quoscunq; illis uti uoles: moues bellum in patriam meam, reposcis arma aut pecunias in supplementum belli. Contra officium facerem, quod patriæ debeo, si restituerem. Receptus utiq; ex bono & æquo hic casus uidetur. Fur deposuit apud me rem, quam postea resciui meam, repetenti restituere non debeo, quia non constitit depositum, & bona fides non iouet malitiam. l. bona fides deposit.

DE OFFI▸ PRAEF◂ PRAET▸

EX LEGE PRIMA, §. VLT.

AVRELIVS.

Credidit enim Princeps eos qui ob singularem industriam, explorata eorum fide & grauitate, ad huius officij magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia & luce dignitatis suæ quàm ipse foret iudicaturus.

D Quæ causa est quod à Principe non est prouocatio, an ut uulgò dicitur quod non alia supereminet persona, quæ appellari queat? quod si uerum esset, à Præfecto prætorio & à Senatu fuisset prouocatio. An quod lege Regia populus sic sciuit? Nam ab initio post exactos Reges summum imperium penes consules fuisse traditur, ita quod ab eis non erat prouocatio: postea lege lata, & rogante P. Valerio Publicola C O S. factum fuit, ut à Consulibus esset ad populum prouocatio. Id idem potuisset de Principe statui, similiter & Senatu. Sed non implet sensus speculantis pro ratione uoluntas: igitur scrutanda causa est quæ mouet legislatorem populum.

Facit quod in notorijs non appellatur. c. cum spāli. §. porro. c. cum sit. c. peruenit. c. consuluit. de appellationibus. & quod in iure cōfessus secūdū canones non appellat. c. Romana. §. Sin aūt. de appel. li. vi. Glo. et Iust. in l. creditor. §. iussus. ff. quorū appellatiões. Si uero ius ciuile spectes, cōfessus et conuictus nō appellant, quia faciunt notoriū l. ij. C. quorum appellationes.

Fortissima proculdubio ac uerissima hic exprimitur, & mirer nasum Accursianum & aliorum fugisse; ea scilicet est, quod constanti opinione credibile sit eos qui Augustali prætorio præficiuntur, iuste omnino iudicaturos, et ubi iudicatum est, non iniuste iudicasse, & hoc est quod ait, Credidit Princeps non aliter iudicaturos quàm ipse foret iudicaturus. Arguunt hæc uerba, ueluti à Principe non est prouocatio, propterea quod indubie creditur iuste iudicaturus, & eadem ratione à Præfecto prætorio non est prouocatio, quoniam creditur non aliter iudicaturus quàm Princeps.

Collige ergo quod iustitia iudicij causa est inhibendæ appellationis, & à iusta iudicatione non sit prouocatio. Vnde deduci posse uidetur quod notorie à iusta sententia cuiusuis iudicis non sit prouocatio, & in hoc lex hæc est mirabilis, quod sic ostendo: Si à sententia præfecti prætorio, similiter & à sententia Principis ideo non est appellatio, quia creditur iuste iudicatum, nónne fortius inhibita debet esse appellatio, quando uere & notorie constat iuste iudicatum? & intelligo iuste iudicatum ita perorata causa quod nec quicquam extet quod à litigatoribus proferri possit.

Notorie inter cætera liquere sentio confessione eius, contra quem dicta est sententia,

A sententia, autoritate sapientissimi Innocentij per locum ab oppositis, qui censuit rem iudicatam notorie iniustam retractandā: & notorie constare tum dixit, quando pars secundum quam lata est sententia, fatetur iniustam.

In c. quia plerisq;. de immu. eccle.

Propter quid est quod tam ualida de his est opinio, ut iuste omnino ius dicant? est enim à Principum prouidentia, qui ad tantum tribunal, non nisi singularis sapientiæ uiros deligunt, diligenter explorata eorum fide & grauitate, ita quod credibile est non aliter eos quàm pro sapientia & luce dignitatis suæ iudicaturos, id est suam existimationem male iudicatis nunquam labefacturos. Quæ omnia perspecta fuere in sapientissimo Aemilio Papiniano, qui à Diuo Alexandro præfectus prætorio assessores habuit Vlpianū & Paulū, iuris uertices, à quibus iniustum iudicium timere, non nisi cauillantis aut de iure suo diffidentis hominis fuisset. Is idem Papinianus iussus ab Antonino Imp. paricidium excusare, quod pro sapientia & luce dignitatis suæ fieri non poterat, occidi maluit.

Facit c. fi. et c. uestra. de cohā. cle. & mul.

Aem. Papinianus.

Hinc sese multa notatu digna offerunt, & in primis quàm magna præsumptio sit pro gestis sapientum, & pro ijs quos inter sapientes probauit Princeps. Multo ualidior præsumptio pro gestis à Principe, qui ita uir bonus & sapiens est habitus, quod meruit sibi totius orbis credi gubernacula iustitiæ, sine prouocatione: quæcp à sapientibus fiunt, sapienter ac iuste facta creduntur. Item quod pro magnitudine officij par administrantium splendor exigitur.

Et ex qualitate officij arguitur qualitas administrantium, quando per exploratam uirtutem eliguntur, id est certa scientia. Existimo hæc uerba, explorata nobis fides, doctrina, integritas & cætera, in elogijs Principum habere uim clausulæ, ex certa scientia circa hominis dignitatem, existimationem, conditionem, hic casus.

B Quod præfectura acceperit incrementum, & ad tantum culmen sublata fuit propter excellentiam personarum, quæ ad id assumi consueuerunt, sit deferendos ijs honores esse à quibus magistratus decus & ornamentum capere possunt, non autem ijs qui à magistratibus ornari indigent.

Postremo Accursius præfecto prætorio æquiparat Cardinales, quod Bar. dicit ualde notandum: mihi uero insulsa nimis eiusmodi comparatio uidetur, ea imprimis ratione, quod præfectus prætorio generalem causarum cognitionem cum summo (pro Cæsare) imperio ac gladij potestate exercebat, nec aliud erat præfectus prætorio, quàm præfectus auditorio Cæsaris. Cardinales autem horum nihil habent, nullicp tribunali præsunt, & Senatoribus magis æquiparandi. Plus, meo iudicio, similitudinis cum præfecto prætorio hodie obtinent præfecti prætorio Apostolico, qui uulgò auditores rotæ dicuntur, quamuis criminalem cognitionem non habeant. Fuerunt & alij præfecti prætorio Africæ, & præfecti prætorio orientis & Illyrici, ut in Codice Iustiniano, à quibus prouocatio non erat inhibita.

DE OFFI▸ PRAEF▸ VRBIS▸

EX LEGE PRIMA.

VLPIANVS.

Cura carnis omnis ut iusto pretio præbeatur, ad curam præfecturæ pertinet: & ideo forum suarium sub ipsius cura est: sed & cæterorum pecorum siue armentorum quæ ad huiusmodi præbitionem spectant, ad ipsius curam pertinent.

C In Carinis inter ruinas effossum uidimus lapidem in quo hoc edictũ scriptũ erat.

EX AVTORITATE TVRCI APRONIANI, V. C.

PRAEFECTI VRBIS.

Nota contra glossas et doctores, præfectum urb. uirum clarissimum appellari.

Ratio docuit, utilitate suadente, consuetudine micandi summota, sub exagio potius pecora uendere, quàm digitis cõcludentibus tradere, ut appenso pecore, capite, pedibus, & sæuo lactente & subgulari, lanio cedentibus, reliqua caro cum pelle & interaneis proficiat uenditori, sub cõspectu publico, fide ponderis comprobata, ut quantum caro occisi pecoris appendat, & emptor norit, & uenditor, commodis omnibus, & præda damnata, quam Tribun. officium, cancellarius, & scriba, de pecuarijs capere consueuerant, quæ forma interdicti, & dispositionis, sub gladij periculo perpetuò, custodienda mandatur. Redeo ad Vlpiani uerba.

Sed & cæterorum pecorum &c.

Quæ ad forum boarium pertinent, quod utrunq; forum boarium & suarium erat in campo qui iacet inter Capitolium, Palatium, Auentinum & Aram Herculis, ubi adhuc eædem negotiationes exercentur.

Et ideo forum suarium sub ipsius cura est.

Nota ad quem cura carnis spectat, ad eundẽ etiam fori suarij & boarij, ubi pecora lanijs uenduntur, petinere; & qui curam carnium habet etiam curam, habet animalium, ex quibus uenalis fit caro: & similiter qui curam habet carnis, habet etiam curam loci ubi carnes & pecora lanianda uenduntur. Hinc pariter dicendum arbitror, qui curam habet annonæ frumentariæ, habeat etiam curam agrorum serendorum, & fori, ubi frumenta publice uenduntur. Et generaliter qui curam habet alicuius negociationis, habet etiam curam illius loci ubi eiusmodi negociatio exercetur, & controuersiarum quæ inter negociatores oboriuntur, cognitionem, & delictorum quæ ibi fiunt, coërtionem. Verbum autem curæ hic pro solicitudine, imperio, & iurisdictione intelligo, quia in magistratibus sic accipi solet, quæ cura hodie ad Conseruatores primum magistratum urbis pertinet.

D

PAVLVS.

Adiri ab argentarijs uel aduersus eos, ex epistola Diui Hadriani etiam in pecuniarijs causis potest.

Argentarij in foro boario negotiabantur, & ideo præfectoriæ iurisdictionis erant, ut patet in epigrammate quod est in foro boario, iuxta ædem sancti Georgij. Hæc uerba, etiam in pecuniarijs causis potest, arguunt Præfectum Vrbis generalem causarum ciuilium cognitionem non habuisse, nisi inter argentarios.

VLPIANVS.

Præfectus Vrbis cum terminos Vrbis exierit, potestatem non habet extra urbem, id est territorium urbis.

Obserua Vrbis appellatione territorium.

Sed iubere iudicare potest.

Nota delegare causas & iubere iudicare non esse iurisdictionis contentiosæ quod

A quod si esset, non posset extra territorij, terminos exerceri, ut hic & lege ultima, de iure omnium iudicum.

DE OFFI▸ PROCONS▸ ET LEGAT▸

IN LEGE, NE QVICQVAM.

VLPIANVS.

Vbi decretum necessarium est, per libellum id expedire proconsul. non poterit. Omnia enim quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

An decreta per libellos expediantur.

Hic agitur de Proconsulis potestate. Quæstio est, utrum decreta necessaria, id est solennia, queant per libellos, id est schedulas extra ordinem expediri. Causa dubitandi fortè fuit, quod Proconsul, qui supremus in prouincia magistratus cum summo imperio & potestate uidebatur ad instar Principis solutus solennibus iudiciorum, posset per libellos omnia expedire. Contextus est facilis, uocabula non recondita, & ratio decidendi minime obscura. unde tot gloss. diuinari sensus non uideo. Nodum (ut alibi perlepide Alciatus dixit) in scirpo fecerunt, quibus qui assentitur, credat oportet Vlpianum latuisse uocabulorum uim, quibus usus est, quod non aliud est quàm inscitiæ redarguere iureconsultum. Quis non nisi stultissimus iudicem delegatum uolens exprimere, libellum dixerit? Rahaël & Iason fatentur impropriè id uerbum accipi, mallem dixissent inepte, impertinenter & uitiose, nam impropria locutio non uitiat, sed inepta, & ideo B si prudens pro delegato libellum exprimat, nihil agit, ueluti qui uestem pro supellectili, & bouem pro asino, nihil loquitur.

Arg. l. iiij. de lega. i. et l. labeo. de suppel. leg.

Ex hoc falso intellectu faciunt regulam, Vbicunq; decretum cum causæ cognitione interponendum est, delegari non posse: unde consequens fit, quod quæ causæ cognitionem requirunt, delegari non ualeant. Ratio ab Vlpiano adducta non hoc dicit, neque de hoc consultus fuit, sed solum, an decreta solennia quirent per libellos à Proconsule expediri, & respondit non posse, ea ratione, quod causæ cognitionem exigunt, & quæcunq; causæ cognitionem exigũt, non possunt per libellos expediri. Per libellum, ait, Proconsul expedire non poterit. de actu, ergo per ipsummet Proconsulem & non alium consumando loquitur. de mandata autem cognitione, neque uerbum, neque uestigium ullum in textu est.

L. ij. C. de pedan. iudi.

Si quæ causæ cognitionem desiderant, nequeunt delegari, paucissimæ profecto essent delegabiles, quia rarissimæ sunt quæ sine causæ cognitione expediri ualeant. Necq; admittendam illam distinctionem arbitror, inter plenam & non plenam cognitionẽ. Quo ad ius delegandi didici fieri differentias inter causas maiores & minores, post constitutionem Diocletianam, per quam intelligimus, temporibus Vlpiani omnes causas pecuniarias delegari solitas, qui sub Diuo Alexandro floruit multum ante Diocletianum. Præterea, ut quid darentur iudices, si cognitio non est necessaria? neque sequitur, minores causæ sunt, ergo aut non plenæ, aut nullius cognitionis sunt. Maiores & minores causas, ex qualitate personarum & rerum puto definiendas. Magna proculdubio restrictio esset, si non nisi causæ quæ plenæ cognitionis non sunt, delegari possent, nam receptum est, leuioris coërtionis causas meri imperij demandari posse, & tamen plenæ cognitionis sunt, quia pœnales.

C Item conueniunt doctores ferè omnes, solas causas ccc. aureorum, & intra demandari posse, quod nullo iure mihi probatur. Mouentur Diocletiana constitutione, quos merito deridet Alciatus in Paradoxis, cum in ea constitutione, nulla ccc. solidorum fiat mentio, sed nouello iure à Iustiniano taxata. Defensorum ciuitatis cognitio ad ccc. solidos fuit, & aliorum iudicum ita ordinatorum: nam inter Diocletianum & Iustinianum intercurrerunt cc. propè anni, & sic impossibile est Diocletianum de ea summa sensisse, quæ post cc. annos taxanda ignorabatur, & dato non nisi intra ccc. aureos delegari causæ queant (ut uulgò creditur) quis dixerit causas ccc. uel cc. uel c. solidorum non esse plenæ cognitionis? ut quid Iustinianus iuris sapientes octo iudices & alios quatuor consumatæ doctrinæ, quos maiores iudices nuncupari uoluit, ad huiuscemodi causas disceptandas constituit, si non essent plenæ cognitionis? qualitas enim personarum arguit pondus cognitionis. Manifestum itaque fieri uidetur, causas plenæ cognitionis esse delegabiles.

Ar. l. i. de offi. præfec. præto.

Plus posse defendi autumo illas Iustinianas nouellas constitutiones, quæ taxant cognitionem defensorum ciuitatis, & sic magistratuum municipalium, & aliorum suorum iudicum, ad ccc. solidos non habere locum in maioribus magistratibus urbicis, scilicet consulibus, præfectis prætoribus, & præsidibus prouinciarum, quos in eadem constitutione de iudicibus, administratores idem Iustinianus nominat, quorum longe dispar est conditio, & in demandandis cognitionibus non imminuta potestas, licet Accur. contrarium dixerit in l. imperium.

Vbi decretum necessarium est.

De his actibus loquitur Vlpianus, quæ sine Decreto inutiliter fiunt, ut rerum pupillarium alienationes, de alimentis transactiones, & similia.

D Necessarium ait, ad differentiam aliorum decretorum, quæ non sunt ad substantiam actus, & ideo de decretis solennibus intelligere hunc textum oportet, & non de sententia. Nam sententia non est ad alium actum necessaria, sed ad se ipsam, & reliqua iudiciaria acta propter ipsam tanquam finem suũ sunt ordinata.

c. quoniam contra. de proba. et l. properandum. C. de iud.

Idem ait, per libellum id expedire Proconsul. non poterit.

Vnde sequitur quod nec alius se inferior expedire possit. Nota igitur quod supremus quantumuis post Principem magistratus non est solutus solennibus iudiciorum, ergo nec legatus de latere Pontificis, qui æquiparatur Proconsuli.

Libellus.

Libellus est diminutiuum à libro: liber uero est inferior cortex arborum, in quo ueteres ante usum chartarum scribebant, & est uocabulũ generale, quod ab adiuncto nomen assumit speciei, ut libellus repudij, libellus conuentionalis, accusatorius, supplicatorius. Omnis itaq; parua scriptura libelli uoce significatur.

Sensus ergo est, Decreta necessaria ad actus, & quæcunq; causæ cognitionem desiderant, non possunt per schedulas expediri, sed Prætoris præsentia pro tribunali, & uoce propria solenniter agentis, & hoc est solenniter interponere decreta; similiter & hoc idem esse intelligo non per libellos expedire. Hæc uerba, causa cognita, non solum exigunt litigantium præsentiam, uerumetiam prætoris pro tribunali sedentis et solenniter cognoscentis personam. Paul. Vbicunq; causæ cognitio est, ibi Prætor desideratur. Solus literatissimus ac consultissimus A. Alciatus hunc locũ, meo iudicio, intellexit, & interpretatus est recte lib. ij. paradoxorum, capite xix. cæteræ hic glo. uacillationes præbuerunt ansam doctori bus inuestigandi, ac cumulandi multa quotidiana & utilia de citationibus, de libellis conuentionalibus, & de legationibus & Decretis interponendis, quæ cuiq; liberum est & utile uidere.

EX EA

A EX EADEN LEGE ET §. DE PLANO.

Comminari etiam & terrere filium à patre oblatum, qui non, ut oportet, conuersari dicatur.

Notatu digna sunt uerba hæc, quorum sensus est: Proconsul filios dissolutos à parentibus exhibitos, de non bonis moribus minis admonere ita debet, ut teriti ad bonam frugem redeant. Et quod de Proconsule hic scriptum est, idem de cæteris magistratibus intelligendum.

Quid si ignarus pater, filium capitaliter criminosum obtulerit terrendum, interrogari ne poterit de alio crimine ab eo, propter quod oblatus est? corrigiet ne Proconsul & emendatum patri reddet, an iusto supplicio subijciet? pluris ne faciet paternam pietatem quàm publicam disciplinam? Quid si sciens crimine faciet paternam pietatem quàm publicam disciplinam? Quid si sciens criminosum exhibeat puniendum? An ueluti pater non admittitur ad accusandum, neque testificandum contra filium, ita nec si offerat filium, supplicio audiendus est, & extinguenda impia & cæca parentum in liberos ira, non minus quàm lites & odia?

Vidimus Stephanum Velleum uirum conseruatoralem, filium suum qui uxorem fratris occiderat, Prætori obtulisse puniendum, nec exorari potuit quin secuti percuteretur, oblata etiam Pontificis indulgentia: at Impp. Arcad. & Honorio, rescripserunt funestam uocem amputandam magis quàm audiendam. Diui Diocletianus & Maximinus rescripserunt, non audiendum, sed in exilium damnandum eum qui fratrem de non leui crimine accusabat.

in l. penul. qui accus. in l. si magnum qui accus.

B EX §. OBSERVARE EIVSD. LEG.

Obseruare itaque eum oportet, ut sit ordo aliquis postulantium, scilicet, ut omnium desideria audiantur, ne forte dum honori postulantium datur, uel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant, quia aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate positos aduocatos sibi prospexerunt.

Obserua quod æque prospicere in ordine postulandi Proconsul debet, tam his qui aduocatos minus frequentes, id est, incelebres & inhonoratos adhibent, quàm his qui nullos adhibent.

Et sic paria esse, quo ad hunc effectũ, humiles aduocatos & nullos aduocatos habere. Disce ergo litigator, ne excellentioribus aduocatis inferiores opponas.

EX EODEM.

Plerunq; fœminis uel pupillis, uel aliâs debilibus.

Nota inter debiles personas, fœminas & pupillos connumerari, alibi Imperator miserabiles nuncupat.

Vt C. si imp. inter uidu. & pupil.

EX LEGE MEMINISSE.

VLPIANVS.

Meminisse oportebit usq; in aduentum successoris omnia debere Procons. agere, cum sit unus Proconsulatus, & utilitas prouinciæ exigat esse aliquem, per quem negocia sua prouinciales explicent.

C Quid in illis locis ubi plures sunt magistratus & maiores & minores qui adiri possint? An post præstitutum tempus ante successoris aduentum perseueret in officio?

Consultus per hunc textum respondi, cum tempore finitam administrationem esse, ex quo plures supersunt per quos ius dici potest. Per hanc legem, in libello de potestate Cardinalium, scripsi amplissimum ordinem habere imperij exercitationem, mortuo uel impedito Papa in his quæ moram non patiuntur.

DE OFFI. EIVS CVI MAND. EST IVRISD.

PAPINIANVS.

Quæcunq; specialiter lege uel S. C. uel Princ. constitutione tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur: quæ uero iure magistratus competunt, mandari possunt.

Quam interpretationem hæc lex hactenus receperit, nemo est qui nesciat: & licet minime ab ea recedendum uideatur, meditari tamen aliquid, & in medium afferre studio assequendæ ueritatis non arbitror reprehensibile: animant me uerborum significationes lucidissimæ, & multorum sapientum non aspernanda autoritas diuersum sentientium, & in primis Pileus, Guido, Suzzarius, Raphaël, Fulgosius, & clarissimus nunc And. Alciatus, & alia quædam, quæ non satis ruminata uidentur.

D Si uerum sensum eruere uolumus, inuestigare oportet, de quo consultus Papinianus sic respondit. Et utique non de alio quæsitum apparet, nisi utrum generaliter iurisdictione mandata transeant etiam ea quæ lege uel S. C. uel Princ. constitut. specialiter tributa sunt magistratibus. Responsum est liquidum, & uerba sunt clara, scilicet mandata generaliter iurisdictione non transferri, quæ specialiter lege & cætera. De generali delegatione intelligamus oportet, quoniam una uel altera causa delegata, non hoc quærendum fuisset, neque sic loquendum proculdubio erat. Valet hic argumentandi modus secundum Ciceronem ad Herennium.

De imperio mero uel mixto, nullum uerbum: & ubi uerba sunt aperta, interpretatio contra manifestam uim uocabulorum nihil ualet. Necq; communis opinio efficere potest, quod uerba dicant id quod non significant.

l. ille aut ille. §. fi. de leg. iij. L. si quis infundi uocabulo. de leg. i. et l. in ambiguo. de reb. dub.

Accursius & Doct. de mero & mixto imperio hic agi arguunt, ab exemplis præpositis publicorum iudiciorum. Ad quæ multiplex responsio. Prima, quod exempla non arctant. Secunda, quod ex facti contingentia, quod in abusu erat, Papinianus reprehendit magistratus mandantes publica iudicia, quæ specialiter à lege & cætera. Tertia, quod loquitur de ijs quæ specialiter mandata erant, & sic omnis uis stat in specialiter à lege delegatis, & non in eo quod meri uel mixti imperij sit. Quarta, quod exempla sunt meri duntaxat imperij & non mixti. De quo mero imperio quod esset indelegabile, non opus erat hoc responso, cum per se sine controuersia indelegabile habeatur, etiam si à lege non detur specialiter.

Præterea Papinianus ait: quæcunq; specialiter lege &c. Vniuersalis est sermo ad omnia, siue sint meri, siue mixti imperij, siue alterius speciei quæ nominatim lege uel S. C. uel Princ. constit. dantur: & in regulis Iuris nemo potest gladij potestatem sibi datam, uel alterius cuiuslibet coërtionis in alium transfere. Glos.

A re. Glos. ibi intelligit ut relegare & similia, quæ meri imperij sunt.

Noto mihi uerbum cuiuslibet, quod est generale ad omnes coërtiones, etiam non mixti imperij, aliâs fuisset superfluò dictum alterius cuiuslibet pro mixto imperio, satis enim fuisset dictio alterius, quæ est de duobus, & non nisi duo sunt, imperia scilicet merum & mixtum.

Similiter &] datio tutoris, quam neque imperij, neque iurisdictionis esse, Vlpianus tradit, data specialiter à lege non transfertur. Quod neque imperij, neque iurisdictionis sit, ex illo etiam liquet, quod Tribuni plebis, qui nullam iurisdictionem habebant (ut paulo post docebimus) ex lege Attilia dabant tutores: manifestum est ergo, quæcunq; siue meri siue mixti imperij, siue alterius speciei, etiam quæ iurisdictionis non sunt, si nominatim lege uel S. C. uel constitutione Principum iniunguntur, non in alium transferri. Ex quibus Decius concludi posse autumat, si lex statuat causas pupillorum apud potestatem agi, nequire delegari, quia nullius imperij essent.

L. muto. §. tutoris datio. infrà de tute. Vt inst. de Attiliano tuto.

Neque admittenda est ad Vlpiani uerba dicentis, Tutoris datio neque imperij, neque iurisdictionis est, illa sophistica interpretatio, neque imperij, scilicet tantum est, neque iurisdictionis, scilicet tantum est, sed mixti imperij est, quasi Vlpianus hoc uoluerit & nesciuerit dicere. Dicant quæso unde hæc consequentia, neque imperij, neque iurisdictionis est, ergo mixti imperij est? Nonne qui negat imperium, omnino negat merum & mixtum, sicut qui negat animal, negat omnes animalis species? & ubi addideris taxatiuam tantum, uidelicet neq; imperij tantum, neque iurisdictionis tantum, mox oratio efficitur confessoria, quod non aliud est, quàm negationem interpretando, uertere in affirmationem. Vlpiani quippe uerba sunt negatoria. Aut enim intelligunt mixti etiam esse imB perij, scilicet quod meri & mixti & iurisdictionis sit: Et dubio procul falsum confessione eorundem est, qui intrepide negant iurisdictionis esse dare tutores: Aut intelligunt mixti tantum esse, ita quod neque meri neque iurisdictionis sit, & hoc esse non potest, quia uerba ipsorummet contrarium sonant. Nam hæc ipsorum non Vlpiani sunt uerba, neque imperij tantum, necq; iurisdictionis tantum est. Quæ cæcitas, quod ea uerba quæ ipsi putant negatiua imperij & iurisdictionis esse, non intelligunt esse affirmatiua utriusq;? Exempli gratia: si dixeris, cura legendi non Marij tantum, necq; Titij tantum est, uerus sensus est, hæc cura utriusq; est, & alterius, si quis alius est qui eadem cura tenetur, non autem quod neutrius sit. Hæc itaq; uerba, necq; imperij tantũ, necq; iurisdictionis tantum est, significant & imperij & iurisdictionis esse. Neque ad rem quod mixtum est ex utroq;, quoniam ex mixtura tertia quædam fit species: ueluti mulsum quod ex uino & melle fit, & tamen neque uinum est, necq; mel, & quod mulsi est necq; uini necq; mellis est. Necq; sequitur hoc necq; mellis tantum est, necq; uini tantum est, ergo est mulsi: sed illud uere sequitur, & uini & mellis hoc esse.

Postremo quis tam uecors, & dicendi imperitus est, qui uolens exprimere quid mixti imperij esse, dicat, necq; imperij necq; iurisdictionis esse?

Ex sequentibus denicq; Vlpiani uerbis liquidius patet falsitas sensui istorum. Puta interrogatum Vlpianum, si neque ei qui habet imperium, neque ei qui iurisdictionem habet, ius dandi tutores competit, cui ergo competit? Vlpianus ab aduersatiua exorsus respondit, sed ei soli competit, cui nominatim lex, uel S. C. uel Princeps dederit: & non dixit, ei soli competit, qui mixti imperij habet exercitationem, quod sciuisset dicere, si hoc sensisset. & quod ei soli competit ait, ergo nemini alij etiam imperium uel iurisdictionem obtinenti. Inst. de Attili. tuto. Si cui nullus omnino fuerat tutor, ei dabatur quidem in urbe Roma

C à Prætore urbano, & maiore parte Tribunorum pl. ex lege Attilia: in prouinciis uero à præsidibus prouinciarum, ex lege Iulia & Titia. Ergo ante legem Iul. & Titiam rectoribus prouinciarum ius non erat dandi tutores, quamuis merum & mixtum imperium haberent.

Ex quibus liquet quod his solis ius dandi tutores competebat, & non alijs magistratibus: quod si intelligeremus ei soli qui mixtum imperium habet ius dandi competere, sequeretur tutoris dationem esse mixti imperij, & iure magistratus competere cuilibet mixtum imperium habenti, & delegabile esse, quod est falsum. At nunc iure nouo Municipales magistratus dare possunt.

Vt l. nec mandante. de tuto. & cura da. ab his.

Quæcunque specialiter.

Accursius, Id est expresse & in priuilegium maiorum magistratuum, & ista putat esse merum & mixtum imperium concedi in priuilegium eorundem magistratuum, quibus datur: in quod Bar. Bal. & ferè omnes doctores consentiunt, excepto Fulgosio, qui in fauorem causarum, & fortè non male tribui arbitratur, ut delegari non possint, quamuis Alexander & Iason hic leuibus rationibus impugnent: nouissime autem cordatus Decius hic, & literatissimus Alciatus lib. ij. parado. communem opinionem fortissimis rationibus subuertit. Redeo ad uerbum specialiter, quod Accursiana grammatica interpretatur contra uim uocabuli & Papiniani mentem.

d. l. muto. §. tutoris. infra de tute.

Respondeant quæso Vlpiani his uerbis: Tutoris datio neque imperij, neque iurisdictionis est, sed ei soli competit, cui nominatim hoc dederit uel lex, uel S. C. uel Princeps. Ecce quod Papi. hic specialiter dixit, Vlpianus in eadem propè quæstionis specie nominatim expressit: intelligendum ergo specialiter, id D est, nominatim quæcunq; lex dederit, delegata non uideri, generaliter mandata iurisdictone.

Operæpretium est scrutemur utrum hæc lex loquatur de magistratibus maioribus. Item utrum de mero uel mixto imperio tantum.

De maioribus nullibi constat, nisi diuinaci Accursij coniectura: cuius contrarium liquet Inst. de Attiliano tutore, ubi Iustinianus refert olim lege Attilia ius dandi tutores Romæ Prætori urbano, & maiori parti Trib. ple. datum fuisse, de maioribus magistratibus Tri. pl. nunquam fuerunt, sed plebeij duntaxat. Senatorij magistratus solum maiores erant cum imperio mixto, ut Prætores, uel mero, ut Consl. Trib. autem neq; imperij, neque iurisdictionis quid exercuerunt: locupletissimus testis est Atteius Capito iurisconsultus, qui libris epistolarum refert Antistium Labeonem iureconsultum uocatum à Tribunis, nuncio respondisse uti Tribunis referret, ius eos non habere neque se neq; alium in causa uocandi: cum moribus maiorũ tribuni plebis prehensionem haberent, uocationem nõ haberent. M. Varro xxi. libro rerum humanarum: In magistratu habent alij uocationem, alij prehensionem, alij neutrum: uocationem, ut consl. & cæteri qui habent imperium: prehensionem, ut Tribuni plebis, & alij qui habent uiatorem. Neque uocationem, neque prehensionem, ut Quæstores, & alij qui non habent uiatorem neque lictorem: qui uocationem habent, idem prehendere & tenere & abducere possunt, autor est Gellius lib. xi. noct. Att. capite duodecimo. Subiunxitq; idem Gellius, quod ipse uocatus à Tribunis non iuit: & cum esset Tribunus, uocari neminem passus est, quæritauitq; quam ob causam Trib. uocationem non haberent, & succurrisse, inquit, quod Tribuni antiquitus creati fuerunt, non iuri dicundo, neque causis, querelisq; noscendis, sed intercessionibus faciendis.

Idem

A Idem meminit maiores magistratus olim fuisse Consules, Prætores, Censores, reliquos omnes minores appellatos: &. C. Tutidanum scribere imperium maius Consl. habere, imperium minus Prætores. Adde tu his inter maiores magistratus, Præfectos prætorio & Præfectos urbi, & Præsides posteà habitos. Hi. ergo apud nos sunt maiores magistratus, Consl. Prætores, Censores, Præfecti prætorio, Præfecti urbi Romæ: in prouincijs uero, prouinciarum rectores, ut Proconsl. & similes. Illa autem Accursij traditio de illustribus & cæteris alijs, uaria & instabilis atq; inutilis est, & recte damnata à literatissimo Alciato libro tertio Dispunctionum. Aptissime ergo Vlpianus dixit tutoris dationem, neque imperij neque iurisdictionis esse, ut in Trib. ple. uidemus: falsumq; ex præmissis apparet, de maioribus magistratibus tantum intelligendam hanc legem, sed de omnibus quibus hoc nominatim lex dederit. Similiter neque deijs quæ imperij tantum sunt, uerumetiam de omnibus quæ nominatim mandantur. quæcunq;, Papin. ait, non autem hoc uel illud.

Maiores magistratus.

Quæ uero iure magistratus competunt, mandari possunt.

Scilicet à maioribus magistratibus Sozinus intelligit, non autem quod minores magistratus delegare possint.

In l. i. infra quis et à quo.

Quæ sunt illa quæ iure magistratus competunt? aut dicimus quæ imperij sunt, & consequens fieret delegari posse: aut dicimus delegari non posse, quæ imperij sunt, & consequens talia iure magistratus non competere: & tunc quærendum, qualis iurisdictio iure magistratus relinquitur etiam maioribus magistratibus. Et hac utiq; ratione, non nisi nuda notio si merum & mixtum fustuleris imperium. & in hoc inclinare uidetur Accursius & doctores ferè omnes, quod B neque merum neque mixtum iure magistratus competat. Mihi autem uidetur absurdum maiores magistratus non differre à minimis, in ijs quæ iure magistratus competere solent: si non plus ipsis maioribus competeret quàm minoribus, & sic eo ipso quod quod sunt magistratus, omnes sint æquales. Nec ad rem, quod multa maioribus specialiter à lege in priuilegium, ut ipsi putant, tribuuntur, quia talia exterius proueniunt: & ideo ridicula res est, ut non maioris iurisdictionis sint Consules eo ipso quod Consules sunt, similiter Prætores & Præfecti Romæ quàm infimi magistratus, & solum per accidens eorum augeatur potestas, quæ ut euitaret Accursius, tot nugas de priuilegijs excogitauit.

Facit l. eũ qui. infra. de iurisd. om. iud. & l. cũ prætor. de iudi. et Decius hic.

Decius hic.

in l. i. de off. eius cui mand. est iurisdic.

Excutiamus igitur, nunquid imperium merum uel mixtum, iure magistratus cuiquam competat, licet Doctores omnes dicant non competere. Item nunquid imperium delegari possit.

Quod competat, Pomp. de origine iuris. Exactis deinde regibus Consl. constituti duo sunt cum summo imperio. Vlp. omnia omnino crimina præfectura urbis sibi uendicauit. Idem, Qui uniuersas prouincias regunt, ius gladij habent. idem de officio Proconsl. Nec quicquam est in prouincia, quod non per ipsum expediatur. Idem de in ius uocan. In ius uocari non oportet, neque Cons. neque Præfectum, neq; Prætorem, neq; Procons. neq; cæteros magistratus qui imperium habent.

L. i. de offi. præfec. urb.

De imperio ordinario quod competit eo ipso quod magistratus facti sunt loquuntur hæ ll. Si iure magistratus competit, ergo potest delegari. & hoc est quod contorquet gl. & doc.

Animaduertendum arbitror quod ista non inter se pugnant, ut magistratus aliquis iure magistratus habeat imperium indefinitum, ut Præfecti urbis & Præsides & alij supra enumerati, & habeat specialiter lege tributum, ad certam spe-

C ciem, ut in exemplis hic de lege Iulia, de adul. & ui. publi. & Turpiliano. Et dato quod generali imperio iure magistratus de ijs cognoscere potuisset, tamen propter specialem commissionem lege factam, illud & in ipso cui specialiter mandatur, & in alijs magistratibus eiusdem imperij offuscatur, & hoc tantum utendum est, & de huiusmodi imperijs loquitur lex nostra, & cessant tot obiectiones. Ex quibus eleganter colligi posse uidetur, quod si iure ordinario alicuius rei cognitio ad multos magistratus pertineret, & lege scripta uel uiua, quæ Princeps est, ea cognitio specialiter uni demandatur, mox ab omnibus alijs cognoscendi potestas abrogata censebitur, & is solus cui nominatim demandata est cognoscet, unde fit:

c. studuisti. de offi. leg. facit c. ut nostrum. de spp.

Quæcunq; lege uel Principis oraculo specialiter commituntur, delegari non posse, neq; ab alijs cognosci posse, quàm ab eo solo, cui nominatim cognitio delegata est, quamuis eius naturæ res ea sit quod ab alijs iure ordinario cognosci potuisset, nisi lex uel Princeps specialiter delegasset. Et si dixeris adhuc obstat obiectio de imperio iure magistratus quod possit delegari, igitur. Excutiamus utrum imperium suapte natura sit delegabile: quidam non posse contendunt, quidam distingunt inter merum & mixtum. De mero nulla est pugna quin delegari non possit, quod maximi momenti est, citant in primis totam hanc legem, quæ nihil probat, nam semper loquitur de ijs quæ specialiter tributa sunt lege &c. quamuis alijs iuribus probetur.

Bald. in l. i. supra de offi. consu. idem consi. cclxxxv. li. iiij. Ang. in l. i. c. ubi & apud quem. glo. in c. per hoc. de hæret. in vi.

Et propter hoc quod imperium merum minime delegari potest, uerius uidetur quod dicebam, ut uerba hæc quæcunq; accipiantur proprie, id est latissime de omnibus negocijs quæ nominatim lege mandantur, ut in datione tutoris & alijs similibus.

D *Vt l. nemo potest. de reg. iur. et l. solent. & l. siquid erit. de offi. procon.*

De mixto imperio non parua est pugna. Placen. & Guil. contendunt mixtum imperium & iurisdictionem idem esse, & idcirco delegabile. Guido Suzarius & Albert. Roat. in l. imperium contra glossam fortissime pugnant: existimant enim iure magistratus competere, & ideo delegari posse. Sequuntur hic Ray. & Fulg. ac literatissimus Alciatus lib. ij. Paradoxorum subtiliter disputat. Et licet ex diuerso sententia numero autorum, non rationibus uincat, tamen solidam solutionem adhuc non inuenerũt ad Pauli responsum: Mandata, inquit, iurisdictione priuato etiam imperium q̃uod merum non est uidetur mandari. Potuit ne apertius exprimere mixtum imperium, quàm dicendo imperium non merum? Et in calce legis nostræ Paulus notat imperiũ, quod iurisdictioni cohæret, mandata iurisdictione transire. Est ne aliud imperium quod iurisdictioni cohæret? certe nullum, nisi mixtum, similiter neque ad l. cognitio in suum, de quo satis multa disseruit Alex. in dispositione Rex Aragonum. Castreñ. & Decius in §. ut possessio. Et quoniam ueritas huius quæstionis multum pendet ab illa, utrum mixtum imperium, & iurisdictio sint idem, quó ue inter se discrepent, utile est discernere. Quod sint idem. Postquam Pau. dixerat mandata iurisdictione, imperium quod non merum est uidetur mandari: statim rationem subnectit, quia, inquit, iurisdictio sine modica coërtione nulla est: nam si non essent idem, mala foret consequentia in quæstione proposita, de non mero imperio ad iurisdictionem, de imperio quidem mixto, & non de iurisdictione quærebatur, si iurisdictio esset aliud ab imperio non mero. Respondendum erat quia mixtum imperium sine modica coërtione nihil est.

l. imperium. de iurisd. om. iud.

Vlpianus: Mixtum imperium est cui iurisdictio ineſt: iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia. Dictio etiam hic denotat appellari iurisdictionem id quod mox dixerat, imperium mixtum; accedit quod qui iudices dant, opus est, in potestate

A state aliqua sint ut Consſ. et Prætores. Si dare iudices solius est potestatis, ergo iurisdictio nisi esset idem quod hæc potestas, id est mixtum imperium, iudices dare non posset. Ex contrario quod sint diuersa patet ex illis uerbis, mandata iurisdictione, etiam imperium quod merum non est mandari uidetur, id est cum iurisdictione creditur mandari. Dictio etiam iungit diuersa: quod si idem esset, dicendũ erat mandata iurisdictione imperium mixtum mandatur, sed hic est dictio etiam cuius proprium est iungere & significare cum iurisdictione imperium. Ideo optima consequentia, quod iurisdictio sine modica coërtione, id est mixto imperio nulla est, mixti enim imperij est, & non iurisdictionis modica coërtio. Item si iurisdictio non esset aliud ab imperio, non possent cõmisceri, ex qua commixtione efficitur aliud quiddam, quod mixtum imperium dicitur. Ex his colligitur quod est imperium merum, item quod est simplex iurisdictio quædam sine aliquo imperio, & quod ex ijs commixtis quædam tertia species, quæ dicitur mixtum imperium, conglutinatur, dicitur etiam iurisdictio. Et illa simplex iurisdictio magis est in consideratione, quàm in exercitio, quia sine aliqua coërcendi potestate, omnis inutilis & ridicula est iurisdictio.

Pro hoc l. ea quæ ad municipa.

Rursus contrà, mixtum imperium est cui iurisdictio ineſt: & alibi, imperium cohæret iurisdictioni, scilicet merum, & hærendo miscetur, si ineſt unum alteri, & alterum alteri, ergo adesse utriusq; utrunq; requiritur: & glos. tradit sine coërtione iurisdictionem non esse, & coërtio est imperij, efficitur sine imperio iurisdictionem non esse, & iurisdictionem imperio & imperium iurisdictioni ineſſe, non esse, & iurisdictionem imperium & iurisdictionem, quod mixtum commixtione unum fieri, scilicet imperium & iurisdictionem, quod mixtum appellatur. Quid dicendum? puto unum esse, & re ipsa inseparabilia hæc duo, intellectu tamen optime distingui, ut potentiæ in anima nostra scilicet, intellectus, uoluntas & memoria, & in trinitate personæ.

L. cũ qui. infra. eo. et l. cũ prætor. de iud.

B

Ex omnibus supradictis multas utiles & ueras conclusiones colligi posse arbitror. Vna est, quod omnis coërtio est imperij, eaq; est aut maior siue magna, aut minor siue modica: maior quæ imperio mero tribuitur, minor mixto, quod iurisdictioni cõmunicatur, & minor siue modica est citra atrocem uerberationem. Alia, quod modica siue minor coërtio est mixti imperij, & simplex iurisdictio, nullam ex se habet coërtionem, sed ab imperio se miscendo mutuatur. Tertia, quod iurisdictio sine mixtura imperij est ridicula, ut regnum inerme. Bene ergo Accursius dixit iurisdictionem non esse sine modica coërtione. Quarta, quod iurisdictio cum modica coërtione uere est mixtum imperium, & econtra imperium non merum est iurisdictio, & solo intellectu distinguuntur, & hoc est quod plerunq; facit glo. & doct. uacillare: & ueteres etiam appellant imperium maius pro mero, & imperium minus pro iurisdictione mixta. Gellius lib. xi. noct. Attic. refert C. Tutidanum scribere Consſ. habere imperium maius, Prætores imperium minus: & uerum est Prætores iurisdictionem, id est imperium non merum iure magistratus exercuisse, licet S. C. Turpil. animaduertendi potestatẽ de nece domini specialiter tributam egissent. Quinta, quod mixtum imperium poterat demandari, ut hic in fine, nec uerum (pace omnium dixerim) quod modica coërtio sit simplicis iurisdictionis, immo est mixti imperij & iurisdictionis quæ sonant mixtum imperium, omnes aliæ coërtiones sunt meri imperij. tex. est qui cauillari nõ potest. in l. siquid. de offi. Procõsul. Venuleius de offi. Procon. Siquid erit quod maiorem animaduersionem exigat, remittere legatus apud Proconſ. debet, neq; animaduertendi, uel coërcendi, uel atrociter uerberandi ius habet. quæ huius responsi ratio est, quia meri imperij sunt ista, & maioris animaduersionis appellatione continentur. Vnde colligitur quæ citra atrocem coërtionem

L. ult. infra eo. et l. siquid erit. supra de offi. proconſ. et in auten. de defenſo. ciuit. §. audient.

L. imp. §. fi. & dicta l. fi. et hic infra. §. fi.

L. magistratibus. infra de iudi. et dicta l. fi.

Imperium maius & minus.

Vt Fulgo. hic et in l. fi. infra eo.

C uel uerberationē ſunt, minoris coërtionis ſiue modicæ ſunt, & mixti imperij eſſe, & delegari poſſe. Nec illepidæ inueſtigationis eſt quæ atrox uerberatio ſit, an ad inſtar atrocis contumeliæ, an publica uerberatio, an ipſamet uerberatio, an non leuis uerberatio.

†Aliàs exercitatio. Huius rei fortiſſimum eſt argumentum, quod lege Iulia, de ui, nominatim cauetur, ut is cui contigerit † exercitio, poſſit eam, ſi proficiſcatur, mandare.

Duo facit Papin. Primum per argumentum à contrario ſenſu elicit præſentes magiſtratus cognitionem iudicij legis Iul. de ui, publi. mandare non poſſe, quia in ea nominatim cauetur, ſi proficiſcantur, mandare poſſint. Hinc arguendo infert, ſi non proficiſcantur, mandare non poſſunt. Secundum eſt, quod idem ſeruandum tradit in alijs publicis iudicijs, extenditq; ſtatutū legis Iul. per argumentum à contrario elicitum, ad alia publica iudicia. Collige ergo argumentum à contrario ſenſu habere uim extenſiuam, & per hoc mens legis collecta per argumentum à contrario porrigibilis eſt ad ſimilia, quod eſt notatu dignum de argumento à contrario et cauſa ceſſante. Multa hic à doctoribus & maxime recentioribus traduntur utilia. Et obſerua quod hic dicitur fortiſſimum arg. à contrario: alibi dicitur apertiſſima probatio. ut l. ſiquis locuples. in fi. de manu teſt.

VLPIANVS.

Mandata iuriſdictione à Præſide, conſilium non poteſt exercere
D is cui mandatur.

Hunc locum intelligo quod Legatus conſiliarios Præſidis cogere in ſuū conſilium non poſſit ex quauis cauſa etiam manumiſſionis æſtimandæ, & hoc eſt conſilium non poſſe exercere. Adde autore Pediano in commentarijs Verrinarum, ij. et iij. lib. quod is qui uniuerſam iuriſdictionē à Præſide accepiſſet, non uelet conſilium exercere, quod eſt cogere iudices in cōſilium ire iudicaturos, quod hoc ordine fieri meminit: Prætor ad ſe accerſitis omnibus eiuſdem cauſæ iudicibus, ad ſuum rribunal conſidentibus, perorari cauſam iubebat, & ubi ab utraq; parte ſatis dictum fuerat, impoſita cuiq;, qui finierant, neceſſitas dicendi, dixi, tum Prætor pronunciabat dixerunt, & in conſilium iudices mittebat. Mittere in conſilium iudices, eſt, inquit, dimittere iudices ad ſententias dicendas, id eſt cogere eos inter ſe uota conferre, quod in ſacro Apoſtolico auditorio fieri uidemus. Decanus enim auditis omnibus cauſæ argumentis, collegas cogit ire in conſilium ad ſententias conferendas. Intelligo itaq; hoc etiam eſſe exercere conſiliū, quod quia poteſtatis eſt, mandata iuriſdictione non tranſit, & idcirco Vlp. infra de iu. om. iu. ſcribit eum qui iudicare iubet, magiſtraum eſſe oportet: magiſtratus autem uel is qui in poteſtate aliqua eſt, utputa Conſul uel Prætor, uel alij qui prouincias regunt. Et nota Prætoris uerbum dicentis, dixerunt, ſignificare cauſam peroratam, quod nos concluſam dicimus. Et illud deſinentis dicere, dixi, eſt proprium iudicialium orationum extra quas abuſus eſt.

Conſilium exercere.

Mittere iudices in conſilium.

De perorata cauſa eſt tex. in l. patre. infra de quæſtio. quod Accurſius non intellexit.

IVLIANVS.

Etſi Prætor eſt is qui alienam iuriſdictionem exequitur, non tamen pro ſuo imperio agit, ſed pro eo cuius mandato agit, ius dicit, quoties eius partibus fungitur.

Ordinarius

A Ordinarius idemq; delegatus iudex quomodo cognoſcitur quando quid agit ut delegatus aut ordinarius? Iulianus reſpondit, quoties eius partibus fungitur cuius mandato ius dicit. Fungitur aūt quoties quid agit quod ad cauſam delegatam pertinet, & ex diuerſo quoties quid agit quod ad ſuam iuriſdictionem ſpectat, cenſetur ut ordinarius ius dicere. Ex quibus recte deduci arbitror, non opus exprimat ſe ut delegatū ius dicere uel ordinariū, ſed ſatis fore ſi liqueat, ad quam cauſam pertineat quod agitur. hic caſus. Quid autem in actu indifferenti? puto eius ſententiam qui facit ſpectandam l. in ambiguis. de reg. iur. Quid ſi eius uolūtas explorari nequit? puto iure ſuo, id eſt ordinario magis quàm alieno feciſſe, quod eſt ueriſimilius. extraordinarium cedit iuri ordinario.

Faciunt ſcripta Bar. et aliorum l. i. §. nunciatio de no. op. nunc. Bald. conſi. ccxxxvij. lib. ij. Romanus conſi. xci. Alexander conſi. xxv. uolu. ij.

PAVLVS IN L. FI.

Mandata iuriſdictione priuato, etiam imperiū quod nō eſt merū, uidetur mandari, quia iuriſdictio ſine modica coërtione nulla eſt.

Poſt multa ad intellectum huius loci dicta in lege prima, nota quod priuatis perſonis poteſt generaliter mandari iuriſdictio cum mixto imperio, & ſic priuatæ perſonæ ſunt capaces mixti imperij, nec propterea cenſentur eſſe in aliquo magiſtratu: & hi ſunt quos Pedaneos uetuſtas uocauit, quod pedes incedebant ſine aliquo honore. Maiores uero iudices qui in poteſtate erant, ſella inſidentes curru uehebantur, unde Curules appellati ſunt, ſicut à pedibus Pedanei, ſimiliter & Pedarij Senatores. Gellius eſt autor.

Iudices Pedanei.

Palàm ſit delegatos etiam ad uniuerſitatem cauſarum non eſſe in magiſtratu, & ad iuriſdictionis ſiue mixti imperij exercitium non requiri magiſtratus faſti-
B gia. Bene igitur proſpectum eſt iure pontificio, delegationes cauſarum inutiliter fieri, non aliqua dignitate honoratis.

Etiam imperium quod non eſt merum, uidetur mandari.

Accurſius: Imperium non dicas merum uel mixtum, quia non poteſt mandari, ſed dicas modicam coërtionem.

Sentit Accurſius unam aliam eſſe imperij ſpeciem, ſcilicet modicam coërtionem, quæ latuit Vlpianum, qui tradidit imperium aut merum aut mixtum eſſe. Vitioſam quidem diuiſionem illam eſſe in Topicis docet Cicero, quæ nō omnes partes complectitur. Vitioſe iſta ratione Vlpianus in duas ſpecies diuiſit ſi plures ſunt. O fœlicem Accurſij ſapientiam, cui contigit Vlpiani errores detegere. Eſto plures ſint ſpecies, dic age, qui dicit non merum imperiū, poteſt ne aliud dicere quàm mixtum, aut quod aliud præter mixtum imperiū non merum eſt? ſint denicq; quotquot uis ſpecies, ſatis eſt nobis de non mero, quod eſt mixtum imperium, loqui autorem. Tu negas hoc, profecto tolerabilius negares ſolem eſſe lucidum, niuem albam.

Gloſ. ſupra in l. i. in uerbū bonorum, ubi mixtum impe. inquit, eſſe ſine animaduerſiōe. L. magiſtratibus. infra de iur. om. iu.

Imperium itaq; non merū mandata iuriſdictione mandari Vlp. tradit. Hic uelint nolint Accurſius & Accurſiani omnes, quæ ratio eſt, quia ſine modica coërtione, id eſt imperio iuriſdictio nulla eſt, id eſt nullius momenti, patet, quia ſi nō intelligitur mandatum imperium, iuriſdictio eſſet ſine coërtione, ex quibus plures concluſiones colliguntur.

Prima, quod omnis coërtio eſt imperij, nam ſi eſſet iuriſdictionis, nō opus eſſet mixtura imperij, & Vlpianus non ſic locutus fuiſſet. Secunda, quod ſimplex iuriſdictio nullam per ſe habet coërtionem, nec quidem modicam, ſed eam ab imperio mutuatur. Tertia, q̄d imperium ſeſe iuriſdictioni inſinuādo modicam coërtionem cōmunicat, & tantam quanta ſufficit ad exercitium iuriſdictionis: & hoc

C est quod Iabolenus respondit, cui iurisdictio data est, eaq; concessa esse uidentur, sine quibus iurisdictio explicari non potest, ut modica coërtio. Recte glossa est, alibi castigatio dicitur. Quicquid itaq; coërtionis est supra modicam castigationem, meri imperij est, de quo latissime supra l. i. disseruimus.

L. siquid erit. supra de offi. proconss. et hic. Vt l. i. siquis ius di. non obt. L. magistratibus. de iur. om. iu. et in auten. de defen. cuit. §. audiant.

Quid est tandem hæc modica coërtio? est meo iudicio tantum aculei habere, quantum satis est ad iurisdictionem tuendam, cogendumq; subditos iure iussa facere, parere, reuereri, & cætera quæ Iabolenus respondit, sine quibus iurisdictio explicari non potest, & igitur municipalibus etiam magistratibus est necessaria.

DE OFFICIO ASSESSORVM.

PAPINIANVS.

Diem functo Legato Cæsaris, salarium comitibus residui temporis, quod Legatis præstitutum est, debetur.

Præstitutum & non præstitum lego, sicq; legendum tradit præstantissimus Alciatus lib. Dispunctionum iiij. c. xx. ubi hanc legem uero suo sensui restituit: præstituo enim compositum est à prius & statuo, præstitutum ergo prius statutum, præordinatum, præfinitum significat, & respicit hic tempus Legatis prius statutum à Cæsare. Lactantius v. diuin. instit. Ad præstitutum tempus præsentiam sui fecit. Accursius et alij, ad salarium præstitum male referunt, sese uarijs sen

D sibus cruciando.

Papinianus itaq; hoc sensit & loquitur, scilicet salarium integrum assessoribus Præsidis ante diem functi, totius residui temporis Legato præstituti debetur, nisi interim comites alij assedissent, aut Legatus ante præfinitum tempus magistratu moueatur. Præceptor meus Caccialupus quicquid ad hanc legem pertinet, luculentis ac copiosis commentarijs tractauit, ubi petendum est, siquid in ea materia quæstionis emerserit.

COMMENTARIORVM MARII SALOMONII IN PRIMVM LIBRVM DIGESTORVM FINIS.